

ortadoğu analiz

uluslararası
siyaset
dergisi

Ekim 2021 • Cilt: 12 • Sayı: 106 • Fiyatı: ₺ 15

**AFGANİSTAN ÇEKİLMESİNİN
OLASI ETKİLERİ VE ULUSLARARASI
AKTÖRLERİN POZİSYONLARI**

DOÇ. DR. GÖKTUĞ SÖNMEZ

**TALİBAN'IN DÖNÜŞÜ SONRASI
İRAN'IN AFGANİSTAN YAKLAŞIMI**

DR. İSMAIL SARI

**ETİYOPYA'NIN EKONOMİ POLİTİĞİ:
KALKINMACI DEVLET İDEALİNDEN
İÇ HUZURSUZLUKLARA**

KAAN DEVECİOĞLU

AFGANİSTAN'DA TALİBAN DÖNEMİ

ISSN 1308-7541

9 771308 754001

www.orsam.org.tr

**ORSAM RÖPORTAJ
İMRAN EŞREF**

ABDENNOUR TOUMI

**DARBE VE DEMOKRASİ KAVŞAĞINDA LİBYA
VE SUDAN'DAKİ KRİTİK GELİŞMELER**

PROF. DR. AHMET UYSAL

**ÇATIŞMADAN UZLAŞIYA ORTADOĞU'DAKİ
İTTİFAK İLİŞKİLERİNDE YENİ EĞİLİMLER**

DOÇ. DR. İSMAIL NUMAN TELCİ

ORSAM Yayınları

ORSAM, süreli yayınları kapsamında Ortadoğu Analiz ve Ortadoğu Etütleri dergilerini yayınlamaktadır. Aylık periyotla Türkçe olarak yayınlanan Ortadoğu Analiz, Ortadoğu'daki güncel gelişmelere dair uzman görüşlerine yer vermektedir. Ortadoğu Etütleri, ORSAM'ın üç ayda bir yayınlanan uluslararası ilişkiler dergisidir. Türkçe, İngilizce ve Arapça yayınlanan, hakemli ve akademik bir dergi olan Ortadoğu Etütleri, konularının uzmanı akademisyenlerin katkılarıyla oluşturulmaktadır. Alanında saygın, yerli ve yabancı akademisyenlerin makalelerinin yayımlandığı, Ortadoğu Etütleri dergisi dünyanın başlıca sosyal bilimler indekslerinden Applied Sciences Index and Abstracts (ASSIA), EBSCO Host, Index Islamicus, International Bibliography of Social Sciences (IBBS), Worldwide Political Science Abstracts (WPSA) tarafından taranmaktadır.

Ortadoğu Çalışmaları alanında bilimsel, nitelikli ve objektif araştırmaların kalıcı eserler olarak Türkçe literatüre kazandırılması hedefiyle ORSAM, Ortadoğu Yayınlarını hayata geçirmiştir. Yayınevimiz, Ortadoğu'ya dair tarih, siyaset, toplum ve ekonomi başta olmak üzere bilimsel çalışmaları okuyucularla buluşturmayı amaçlamaktadır.

Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok. No:3 Çankaya/Ankara

+90 (850) 888 15 20

www.orsam.org.tr

orsamorgtr

Ortadoğu Araştırmaları Derneği Adına
Yayın Sahibi

Prof. Dr. Ahmet Uysal

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Dr. Mustafa Yetim

Editörler

Doç. Dr. İsmail Numan Telci
Dr. Mustafa Yetim

Editör Asistanı
Nurbanu Akcan

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Birol Akgün
Prof. Dr. Mehmet Şahin
Prof. Dr. Meliha Altunışık
Prof. Dr. Tayyar Arı
Prof. Dr. Cengiz Tomar
Prof. Dr. Muhittin Ataman
Prof. Dr. Mahir Nakip
Prof. Dr. Muhsin Kar
Prof. Dr. Kemal İnat
Prof. Dr. Zekeriya Kurşun
Prof. Dr. Mesut Özcan

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ahmet Uysal
Doç. Dr. Göktuğ Sönmez
Dr. Mustafa Yetim
Dr. Recep Yorulmaz

Redaksiyon

Ekin Köklü

Grafik - Tasarım

Mustafa Çingöz

Yönetim Merkezi

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM)
Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok. No: 3
Çankaya / Ankara
Tel: +90 850 888 15 20

Baskı: KD Karton Dijital Matbaacılık Ltd. Şti.
Zübeyde Hanım Mah. Koyunlu Han 95/36 Ankara
Telefon : +90 312 341 52 39

Sertifika No: 44423

Fotografılar : Anadolu Ajansı (AA), Shutterstock

Cilt 12, Sayı 106, Ekim 2021

Yerel Süreli Yayın

Basım Tarihi: 30 Eylül 2021

ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ yayınıdır.

Bu dergide yer alan yazılardaki değerlendirmeler, aksi belirtilmedikçe ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

© 2021 ORSAM

Dergideki tüm yazıların telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz.

Middle East
Studies
Association

ORSAM, the Middle
East Studies Association
(MESA) üyesidir.

tarafından taranmaktadır.

Değerli okuyucular, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki güncel gelişmeleri ayda bir kapsamlı analizler ile ilginize sunduğumuz Ortadoğu Analiz'in 106. sayısı ile karşınızda olmaktan memnuniyet duymaktayız. Bu sayımızda Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) başarısız ve insani drama yol açan başarısız Afganistan çekilmesi ile yeniden gündemimize giren Afganistan meselesini önemli boyutları ile ele almaktayız. İkinci Taliban döneminin başlaması ile Afganistan'daki yeni rejime ilişkin Ortadoğu ve özellikle Körfez'deki aktörlerin tutumlarının ne olacağı ayrı merak ve tartışma konusu olmaktadır. Bu bağlamda özellikle İran, Türkiye ve Katar gibi ülkelerin bu meselede fazlası ile ön plana çıktığı ve Hindistan-Pakistan çekişmesinin de Afganistan'daki gelişmelerde kendini hissettirdiği anlaşılmaktadır. Dolayısı ile bahsi geçen aktörlerin aktif rolleri ve Suudi Arabistan ile Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) ise şimdilik ihtiyatlı tavırları Orta Asya bölgesinde kalmasına rağmen Afganistan meselesini de adeta Ortadoğululaştırmıştır. Bu bağlamda bu sayımızda bahsi geçen aktörlerin Afganistan yönelimi, aralarındaki farklılıklar ve II. Taliban yönetimine ilişkin olasılıklar ilginize sunulmaktadır.

Bu kapsamdaki değerlendirmelerin dışında Ortadoğu'da son dönemde yoğunlaşan normalleşme süreçlerinin temel motivasyonlarını sorgulayan ve bu süreçlerin geleceğine ilişkin değerlendirmelerde bulunan analizimizde bu sayımızda mevcuttur. Yine dergimizin temel kısımlarından olan Irak merkezli gelişmeler de bu sayımızın önemli kısmını oluşturmaktadır. Bu çerçevede yaklaşan Irak seçimlerinde

önemli Şii din adamları Ali el-Sistani'nin ve Mukteda es-Sadr olası rol-etkisi, Türkiye-Irak arasındaki ekonomik ilişkilerdeki sorunlar-fırsat alanları ve ABD'nin Irak ve Afganistan'dan çekilmesindeki farklılıklar-benzerlikler analiz edilmiştir. Dergimizin önemli unsurlarından olan Kuzey Afrika ve diğer bazı Afrika ülkelerindeki gelişmelere yönelik analizler çerçevesinde Gine'de yaşanan darbe sürecine, Libya-Sudan merkezli kırılganlıklara ve seçim süreçleri ile son dönemde bölge siyasetinde fazlası ile tartışılan Etiyopya'daki gelişmelere ilişkin güçlü yorumları da keyifle inceleyebilirsiniz.

Gelenek olduğu üzere bu sayımızda da kapak konumuzu film(ler) üzerinden değerlendirdiğimiz bölüm, ağustos ayı içerisindeki önemli olaylara ilişkin kronoloji ve yine temel konumuza ilişkin önde gelen Ortadoğu uzmanları ile mülakat gibi kısımlar yer almaktadır. Mülakat kısmında bu sayımızda Pakistan Milli Savunma Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünün önemli akademisyenlerinden Dr. İmran Eşref'in özellikle Afganistan meselesine ilişkin dikkate değer yorumları yer almaktadır. Dahası bu sayımızda yeni bir süreci başlatmış bulunmaktayız. Kapak konusu ile ilgili olması planlanan biyografi kısmı çerçevesinde bölgedeki önemli figürlere ilişkin önemli detayları sizlere sunmayı hedeflemekteyiz. Bu çerçevede bu sayımızda II. Taliban rejiminin ön plandaki isimlerinden ve Taliban'ın kurucularından Molla Abdulgani Birader'in fikirlerini, Taliban içindeki konumunu ve diğer önemli detayları barındıran biyografisini dikkatinize sunmaktayız.

Keyifli okumalar dileğiyle...

04

Gündem: Türkiye ve Ortadoğu

08

Darbe ve Demokrasi Kavşağında Libya ve Sudan'daki Kritik Gelişmeler / Prof. Dr. Ahmet Uysal

12

Çatışmadan Uzlaşmaya Ortadoğu'daki İttifak İlişkilerinde Yeni Eğilimler / Doç. Dr. İsmail Numan Telci

KAPAK DOSYASI

İÇİNDE
KİLER

22

Suudi Arabistan-BAE Ekseninin Afganistan'daki Dönüşen Angajman Siyaseti / Mehmet Rakipoğlu

26

ABD'nin Afganistan ve Irak işgalindeki Benzerlikler ve Olası Senaryolar / Dr. Watheq el-Sadoon

30

Taliban'ın Dönüşü Sonrası İran'ın Afganistan Yaklaşımı / Dr. İsmail Sarı

34

Katar Dış Politikasında Afganistan ve 2. Taliban Dönemi / Gökhan Ereli

38

Türkiye-Afganistan Arasındaki İlişkilerde Eğitim Boyutu: Türk Üniversitelerindeki Afgan Öğrenciler / Doç. Dr. Halil Kürşad Aslan

Ekim 2021 Cilt: 12 Sayı: 106

IRAK GÜNDEMİ

44

Türkiye-İrak Ekonomik İlişkilerinde Zorluklar ve Fırsatlar / Dr. Recep Yorulmaz

BÖLGESEL GELİŞMELER

52

Suriye'nin PKK Girişimi ve Bumerang Etkisi / İbrahim Aydın

56

Afrika'da Eriyen Demokrasi: Gine'de 5 Eylül 2021 Darbesi / Dr. Volkan İpek

60

Etiyopya'nın Ekonomi Politikası: Kalkınmacı Devlet İdealinden İç Huzursuzluklara / Kaan Devocioğlu

KAPAK DOSYASI

AFGANİSTAN ÇEKİLMESİNİN
OLASI ETKİLERİ VE
ULUSLARARASI
AKTÖRLERİN
POZİSYONLARI

Doç. Dr. Göktaş Sönmez

16

IRAK SEÇİM SÜRECİNDE
SADR VE SİSTANİ'NİN POZİSYONUNA
İLİŞKİN DEĞERLENERME

Fezullah Tuna Aygün

48

RÖPORTAJ

64

Abdenmour Toumi

Dr. İmran Eşref:

TALİBAN HÜKÜMETİ,
AFGAN HALKINA ANCAK
KÜRESEL KALKINMA
PERSPEKTİFİNİ TAKİP
EDEREK HİZMET
EDEBİLECEKTİR

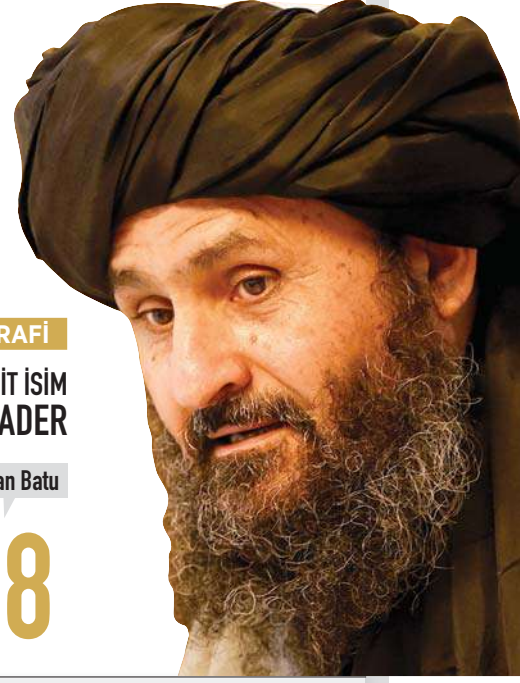

BİYOGRAFİ

TALİBAN REJİMİNDEKİ KİLİT İSİM
MOLLA ABDULGANİ BİRADER

Gökhan Batu

68

08

22

30

44

SİNE KRİTİK

KLİŞELER VE GERÇEKLER
ARASINDA AFGANİSTAN:
BEYAZ PERDENİN
KARANLIK DÜNYASI

Doç. Dr. Sertaç Timur Demir

72

56

60

... ORTADOĞU GÜNDEMİ ...

1 Eylül 2021

- Irak Türkmen Cephesi Başkanı Hasan Turan, 2005 seçimleri sonrası Türkmen partilerinin ilk defa tek listede seçime katıldığını ifade ederek yeni dönemde bakan, bakan vekillikleri ve bağımsız kurum başkanlığı gibi görevlere talip olacaklarını açıkladı.
- Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Joe Biden ülkesinin Afganistan'dan çekilmesi üzerine yaptığı açıklamada kararının arkasında olduğunu söyledi.
- Suudi Arabistan'da okullarda cep telefonu kullanılması ve herhangi bir eğitim tesisinin fotoğrafının çekilmesi yasaklandı.
- İran'ın yeni Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi, ülkesinin kendi hükümeti döneminde komşulara öncelik veren dış politika izleyeceğini belirterek, "En aktif hükümet diplomasisi komşularımızla yapılmalıdır" dedi.
- Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri Guterres, Afganistan'da derinleşen insani ve ekonomik krizle temel hizmetlerin tamamen çökme riskinden derin endişe duyduğunu belirterek, "insani felaketin kapıda olduğu" uyarısını yaptı.

2 Eylül 2021

- BM, Afganistan'daki gıda stoklarının bu ay sonu biteceği ve gıda yardımlarının kesintiye uğrayabileceği konusunda uyardı.
- Irak'a ihraç ettiği gaz miktarını düşüren İran, bu durumun Bağdat ile yapılan anlaşmaya uygun olduğunu ve 6 ay kadar süreceğini duyurdu.
- Katar Dışişleri Bakanı Muhammed bin Abdurrahman el-Sani, Kabil Havalimanı'nın işletilmesinde olası teknik destek konusunda Türkiye ile görüşmelerini açıkladı.

4 Eylül 2021

- Osmanlı yadigarı Hicaz Demir Yolu'nun Ürdün hattı, 113 yıl sonra bile hizmet vermeyi sürdürüyor. Amman'da açılması planlanan Demir Yolu Müzesi'nin inşası ise TİKA'nın girişimleriyle devam ediyor.
- Fas'ta 8 Eylül'de yapılması planlanan genel ve yerel seçimlere sayılı günler kala, iktidar ve muhalefet partileri birbirleriyle ittifak kurmaya yanaşmadı.
- Lübnan'dan bakanlar düzeyinde bir heyet, Mısır'dan gaz ve Ürdün'den elektrik akımı ithalatında Suriye topraklarını kullanmak için Şam'da Beşar Esad rejimiyle görüştü.

3 Eylül 2021

- ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Ned Price, Taliban'ın kontrol ettiği Afganistan'da yeni kurulacak hükümetin ancak belli kriterleri karşıladıktan sonra tanınabileceğini söyledi.
- Avrupa Birliği (AB) Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Josep Borrell, Taliban'ı tanımayacaklarını ancak belli kriterler dâhilinde ilişki kuracaklarını söyledi.

5 Eylül 2021

- Tunus'ta ABD Kongresi heyetinin ziyareti "iç işlerine müdahale" olduğu gerekçesiyle protesto edildi.
- İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi, hazırandaki ara verilen nükleer görüşmelere yeniden başlamaya hazır olduklarını ancak baskı altında müzakereyi kabul etmeyeceklerini söyledi.

6 Eylül 2021

- Bahreyn Kralı Hamad bin İsa el-Halife, Türkiye ile ilişkilerin ileri düzeyde olduğunu söyledi.
- Libya'nın devrik lideri Muammer Kaddafi'nin oğlu Sadi Kaddafi serbest bırakıldı.
- NATO, daha önce Afganistan'da ittifak için çalışan 500 Afgan ile ailelerinin bu ülkeden tahliye edildiklerini bildirdi.

7 Eylül 2021

- Lübnan'ın kuzeyindeki fırıncılar, akaryakıt krizi sebebiyle artık fırınların ekmek çıkaramayacağını bildirdi.
- Fransız çimento şirketi Lafarge'nin, DEAS ile ilişkisi hakkında Fransız iç, dış ve askerî istihbarat servislerini sürekli bilgilendirdiği ve ilişkinin Fransa devletinin bilgisi dâhilinde gerçekleştiği belgelerle ortaya kondu.
- Türkiye ile Mısır arasında 8 yıl sonra sıcak rüzgarlar esiyor. Dışişleri Bakan Yardımcısı Hamdi Sanad Loza başkanlığındaki Mısır heyetiyle Ankara'da ikinci tur görüşmeleri başladı.
- Afganistan'da Taliban, Molla Muhammed Hasan başkanlığında geçici hükümetin kurulduğunu açıkladı.

8 Eylül 2021

- Türkiye'nin terörden temizlediği Fırat Kalkanı Harekâtı bölgesinde yer alan Bab ilçesindeki yerel meclis tarafından ilçede açılan okuma yazma kurslarıyla 2 ayda yaklaşık 11 bin yetişkin okuryazar oldu.
- Taliban'ın ilan ettiği "geçici hükümet"te yer alanların tamamına yakını Peştunlardan ve Taliban mensuplarından oluşuyor. Pek çok ismin ise BM yaptırımlar listesinde bulunması dış dünyayla ilişkilerde Taliban'ı zor bir sınavla karşı karşıya bırakacak.

9 Eylül 2021

- Ürdün'de Temyiz Mahkemesi, darbe girişimi davasında eski Kraliyet Divanı Başkanı Basim Avadallah ve kraliyet ailesinden Şerif Hasan bin Zeyd hakkında verilen 15 yıllık hapis cezasını onadı.
- Taliban'ın Kabil'deki Hamid Karzai Uluslararası Havalimanı'nı kontrolüne almasından sonra ülkeler Afganistan'a insani yardımlarını sürdürüyor.
- Fas'taki seçimlerde mecliste en yüksek sandalye sayısını elde eden Millî Bağımsızlar Birliği Partisi'nin lideri ve Tarım Bakanı Aziz Ahnuş, partisiyle vizyon ve ilkelerde örtüşen tüm partilerle çalışmaya hazır olduğunu söyledi.

10 Eylül 2021

- Fas İçişleri Bakanlığı, 8 Eylül'de yapılan ve katılım oranı %50,18 olan genel seçimlerle ilgili kesin sonuçları açıkladı. Mecliste 102 sandalye elde eden Millî Bağımsızlar Birliği, seçimlerin galibi oldu.
- Filistin yönetimi, İsrail'in, hapisanelerdeki Filistinli tutuklulara yönelik baskılarının devam etmesi durumunda tüm Filistin'de tansiyonun yükseleceği uyarısında bulundu.
- Tunus ile Libya, iki ülke arasındaki kara ve hava sınırlarının gelecek hafta açılması ve uçuşların yeniden başlaması konusunda anlaşmaya vardı.
- Lübnan'da hükümet kurma görevini üstlenen Necip Mikati, Cumhurbaşkanı Mişel Avn ile kabine formülasyonu konusunda uzlaştı.
- Türkiye'nin BM Daimi Temsilcisi Feridun Sinirlioğlu, "Taliban ile kademelî angajmanın doğru bir yaklaşım olduğuna inanıyoruz. Verdikleri sözleri yerine getirip getirmeyeceklerini görmek için onlarla iletişim kurmamız gerek" dedi.
- Tunus'ta Nahda Hareketi, feshettiği Yürütme Kurulunu yeniden yapılandırdı. Yürütme Kurulu 40 üyeden 19 üyeye indirildi ve 5 başkan yardımcısı görevlendirildi.

11 Eylül 2021

- Associated Press Haber Ajansı, ABD'nin, Suudi Arabistan'daki gelişmiş hava savunma sistemlerini ve Patriot bataryalarını geri çektiğini bildirdi. ABD'nin bu adımı, Husilerin Suudi Arabistan'a yönelik füze saldırılarının devam ettiği dönemde geldi.
- NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, Afganistan görevi ve geri çekilme sürecine ilişkin "kapsamlı bir soruşturma" başlattı.
- İran, Irak'ın Erbil kentine bağlı sınır bölgelerini hedef aldı. Saldırının sabah saatlerinde gerçekleştiği belirtildi. İran'ın bir gün önce de Sidekan nahiyasını insansız hava araçları ve topçu ateşiyle vurduğu belirtilmişti.

13 Eylül 2021

- Lübnan'da güvenlik zafiyeti ve benzin bulunmaması nedeniyle akaryakıt istasyonlarının %90'ının kapalı olduğu açıklandı.
- Birleşik Arap Emirlikleri'nde (BAE) hükümet, ekonomik reform kapsamında özel sektöre "5 yıl içinde çalışanlarının en az %10'unun ülke vatandaşı olması" şartı getiren bir karar aldı.
- Pakistan Uluslararası Hava yolları (PIA), Taliban'ın Afganistan'da kontrolü sağlamanın ardından bu ülkeye ilk uluslararası ticari uçuşu gerçekleştirdi.

15 Eylül 2021

- Taliban hükümetinin "Genelkurmay Başkanı" Kari Fasihuddin, yakın zamanda Afganistan'da düzenli ordu kuracaklarını söyledi.
- İsrail Başbakanı Naftali Bennett, bağımsız Filistin devletine karşı olduğunu ve Devlet Başkanı Mahmud Abbas ile de görüşmeyeceğini söyledi.
- Suudi Arabistan, savunma sistemlerini geliştirmek için "Savunmayı Geliştirme Genel Kurulu" oluşturulması kararı aldı.
- Tunus'taki 5 siyasi parti, anayasanın askıya alınması çağrılarına karşı olduklarını duyurdu.

12 Eylül 2021

- Taliban geçici hükümeti açıkladıktan sonra ilk üst düzey ziyareti Katar Dışişleri Bakanı yaptı.
- İran ile Irak arasında vize zorunluluğu kaldırıldı.
- Irak Başbakanı Mustafa el-Kazimi İran'ın başkenti Tahran'a geldi.
- Hamas, İsrail'in yaşadığı iç krizleri askeri tırmandırma ve Gazze Şeridi'ni bombalayarak ihraç etmeye çalıştığını belirtti.

14 Eylül 2021

- Fas'ta geçen hafta yapılan seçimlere koalisyonun büyük ortağı olarak giren Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (PJD) sadece 13 sandalye elde ederek 8. sıraya düşmesi, partinin geleceğiyle ilgili tartışmaları beraberinde getirdi.
- BAE, ülkenin elektrik ihtiyacını karşılamak için inşa edilen 4 nükleer reaktörden ikincisinin de faaliyete geçtiğini duyurdu.
- Yunus Emre Enstitüsü (YYE) ile Katar Silahlı Kuvvetleri Dil Okulu arasında Türkçe kursu eğitimi alanında iş birliği anlaşması imzalandı.

16 Eylül 2021

- Siyasi tikanıklık ve ekonomik krizin yaşandığı Irak, 10 Ekim tarihinde yapılacak erken seçimlere hazırlanıyor.
- Avrupa Parlamentosu, Afganistan'da Taliban'ın kurduğu hükümetin tanınmaması ancak insani durumlar için operasyonel ilişki kurulmasını öngören karar tasarısını kabul etti.
- Lübnan Hizbullahı'nın gemiyle Suriye'ye ulaştığını duyurduğu İran akaryakıtı, bugün sabah saatlerinden itibaren kara yoluyla ülkeye ithal edildi.

17 Eylül 2021

- Tunus ile Libya arasında iki aydan fazla bir süredir koronavirüs sebebiyle kapalı olan sınır kapılarının bugün yeniden açılacağı duyuruldu.
- Lübnan'da Necib Mikati başbakanlığında kurulan yeni hükümetin, mecliste güven oylamasına sunacağı eylem planını onayladığı duyuruldu.
- Lübnan Enerji Bakanlığı, benzin fiyatlarına %38 zam yapıldığını duyurdu. Lübnan'da son 2 ayda yapılan üçüncü zamlarla akaryakıt fiyatları yaklaşık 4 kat arttı.

18 Eylül 2021

- Cezayir'de, eski Cumhurbaşkanı Abdulaziz Buteflika hayatını kaybetti.
- Sudan'ın doğusundaki Port Sudan kentinde hükümet karşıtı protestocular, başkente giden ana yol ile limanları ulaşıma kapattı.
- Yemen'de 2018 yılında İran destekli Husilerin Siyasi Konsey Başkanı Salih es-Sammad'ı öldürmekle suçlanan 9 kişi hakkında verilen idam cezasının infaz edildiği duyuruldu.
- Katar'dan gıda maddesi taşıyan altıncı uçağın, Afganistan'ın başkenti Kabil'e ulaştırıldığı belirtildi.

20 Eylül 2021

- BM, Yemen ekonomisine acilen destek olunması çağrısında bulundu.

21 Eylül 2021

- Sudan'da askerî darbe girişimi ordu ve emniyet güçleri tarafından engellendi, darbeciler gözaltına alındı ve soruşturma başlatıldı. Başbakan Hamduk, "Darbe girişimi, eski rejim kalıntıları tarafından gerçekleştirildi" dedi.
- AB Konseyi, Taliban'ın yönetimi aldığı Afganistan'da asgari mevcudiyet bulundurmamak istediğini açıkladı.
- Eski Mısır Savunma Bakanı Mareşal Muhammed Hüseyin Tantavi (85) başkent Kahire'de yaşamını yitirdi.
- Libya'da Temsilciler Meclisi, Başbakan Abdülhamit Dibeybe liderliğindeki hükümetten güvenoyunu geri çekti.
- İsrail yönetiminin işgal altındaki Batı Şeria'da 48 bin dönüm Filistin toprağına "doğal sit alanı" iddiasıyla el koyduğunu duyuruldu.

22 Eylül 2021

- Sudan Savunma Bakanı Korgeneral Yasin İbrahim, darbe girişiminin arkasında Tümgeneral Abdülbaki Bekravi ile 22 subayın yer aldığını açıkladı.
- Irak Başbakanı Mustafa el-Kazimi, 10 Ekim'de yapılacak erken genel seçimlerde şaibeye ve oyların çalınmasına izin vermeyeceklerini belirtti.
- Lübnan'da öğrenciler iki yılın ardından tekrar okullarına döndü. Koronavirüs krizi ve ülkedeki protestolar, eğitimin devam etmesini engelledi. Ülkedeki enerji kıtlığı nedeniyle öğrenciler okula gidecek araç bulamıyor.
- Libya Temsilciler Meclisinin Millî Birlik Hükümeti'nden güvenoyunu geri çekme kararına Türkiye'den tepki geldi. Libya'daki tüm taraflara ülkenin önceliklerine odaklanma çağrısı yapıldı.
- ABD'de, İsrail'e yönelik askerî yardım fonunda 1 milyar dolarlık kesintiye gidildi.

23 Eylül 2021

- BM 76. Genel Kurulunda telekonferans aracılığıyla bir konuşma yapan Suudi Arabistan Kralı Selman bin Abdülaziz, ülkesinin İran ile güven inşa etmek için yapılan ilk görüşmelerin somut sonuçlar vermesini umduğunu açıkladı.

DARBE VE DEMOKRASİ KAVŞAĞINDA LİBYA VE SUDAN'DAKİ KRİTİK GELİŞMELER

PROF. DR. AHMET UYSAL

Başkan ORSAM

“

Batı kampı içindeki Libya demokratik sürecine destek yönündeki çelişkiler ve Fayiz es-Serrac, Fethi Başağa ve Ahmed Muaytik gibi liderlerin dış bağlantıları ve Hafter'i tamamen yenilgiye uğratamamaları tam anlamıyla diplomatik zafere ulaşmayı engellemiş ve Libya'da arzulanan istikrar sağlanamamıştır.

”

Sudan ve Libya, Kuzey ve Doğu Afrika'nın iki önemli ülkesidir. Bölünmeden önce Sudan Afrika'nın en geniş ülkesiydi. Bugün bile Cezayir ve Kongo'dan sonra coğrafi açıdan üçüncü büyük ülkedir ve onu Libya takip etmektedir. Geniş coğrafya doğal olarak bu ülkelerin zengin doğal kaynak potansiyelini ve stratejik önemini artırmaktadır. Mısır bu iki ülkeyi arka bahçesi olarak görmesine rağmen Türkiye ile de

derin tarihi bağları ve ortak çıkarları olan bu ülkeler Türkiye'yi bölgede önemli dengeleyici olarak kabul etmektedir. Sudan ve Libya belirli süredir ciddi siyasi ve ekonomik zorlukları tecrübe etmektedir ve özellikle şu zamanlarda bu ülkelerin yapacakları tercihler ülke içi ve bölge dengelerine etki edecektir.

YAKLAŞAN LİBYA SEÇİMLERİ VE YOĞUNLAŞAN BELİRSİZLİKLER

Libya ile başlayacak olursak Arap Baharı'ndan sonra Muammer Kaddafi rejimini dış destekle deviren Libya halkı, 2013 Mısır darbesinin ardından aynı darbe senaryosuyla muhatap olsa da özellikle Libya'nın batısında darbeye gösterilen direnç statükocu güçlerin baskılanmasını sağlamıştır. Libya'daki aktörler ve bu aktörleri destekleyen bölgesel-küresel devletler arasında ilk uzlaşma 2015 yılında Fas'ın Suhayrat Anlaşması ile olmuş ve sonucunda Libya mutabakat hükümeti kurulmuştur. Darbeci kampın ve statükocu güçlerin desteklediği Halife Hafter daha sonra bu hükümeti devirmeye çalışmış ve bu defa Türkiye'nin desteğiyle meşru muta-

bakat hükümeti bu süreci engellenmiştir. Ancak Batı kampı içindeki Libya demokratik sürecine destek yönündeki çelişkiler ve Fayiz es-Serrac, Fethi Başağa ve Ahmed Muaytik gibi liderlerin dış bağlantıları ve Hafter'i tamamen yenilgiye uğratamamaları tam anlamıyla diplomatik zafere ulaşmayı engellemiş ve Libya'da arzulanan istikrar sağlanamamıştır.

Bu süreçten sonra uluslararası güçlerin talebiyle devreye giren Birleşmiş Milletler (BM) gözetiminde,

ülkede ikinci kez uzlaşî hükûmeti kurulmuştur. Ancak Hafter ve dış destekçileri meşru hükûmetin kendi kontrolündeki alanlarda faaliyetlerini engellemiş ve darbe anlayışından vazgeçmeyerek uzlaşî sürecini kendi çıkarları için kullanmaya çalışmıştır. Aralık 2021'in sonunda yapılacak seçimlere doğru giden Libya'da son günlerde Hafter tarafı orduyu kimseye teslim etmeyeceği yönündeki açıklamasıyla hem uzlaşî hükûmetinin işleyiş mekanizmalarını tıkamaya çalışmakta hem de kazanma şansı gör-

düğü seçimlere hazırlanmaktadır. Diğer taraftan, Batı bölgesindeki milisler arasında çatışmaların artış göstermesi güvenlik kaygılarını derinleştiren diğer önemli bir faktördür.

Bu gelişmelere ek olarak Tobruk Parlamentosunun, Ulusal Birlik Hükûmeti'nden güvenoyunu çektiğini açıklaması Libya'daki siyasi tabloyu daha kırılgan hâle getirirse de amacına ulaşamamıştır. Tobruk Parlamentosunun güvenoyunu çekmesi, usule aykırı şekilde nisab

sayısı sağlanmadan ve gizli oylama usulüne uyulmadan yapılmıştır. Ayrıca Hafter'in seçimlerde yer alabilmesi için yeni düzenlemeler ve seçim kanunu çıkardığını açıklayan Tobruk Parlamentosuna, uzlaşî hükûmetinden ve siyasi figürlerden ciddi eleştiriler gelmiştir. Libya'nın batı bölgesindeki halk ise doğu bölgesinde Hafter ve siyasi destekçilerinin yeni darbe girişimlerine tepkisini ve uzlaşî hükûmetine desteği sokaklara çıkarak göstermiştir.

Seçime başkan adayı olarak girmek isteyen Hafter, ordudaki görevini ve yetkilerini 3 aylık geçici süreyle özel kalemi Abdul Razzak el-Nadhuri'ye devrettiğini açıklamıştır. Bu durum halkın endişesini azaltmamış ve bu ikilinin hütle yaptığı kaygıları yoğunlaştırmıştır. Bu da bizlere Hafter'in Libya halkını ve bu halkın çıkarlarını açıkça tehdit ettiğini göstermektedir: Eğer Hafter seçilirse zaten başkan olacaktır; seçilemezse de askerî yetkilerini tekrar üstlenip üçüncü defa darbe yapmaya yöneleceği beklenmelidir. Daha önce seçimlerden kaçan darbeci kampın ve uluslararası destekçilerinin baskın bir seçimde kendilerinin seçilme ihtimalini gördükleri için bu süreci onayladıkları anlaşılmaktadır.

Hafter ve darbe kampının, Başbakan Abdulhamid Dibeybe'nin performansından ve güçlenen iç-dış meşruiyetinden rahatsız olduğu söylenebilir. Çünkü göreve geldikten sonra Dibeybe'nin ciddi siyasi-ekonomik adımlar attığı söylenebilir. Bu bağlamda petrol üretimi yeniden başlamış, temel hizmetler yetersiz de olsa verilmiş ve Doğu-Batı karayolu açılmıştır. Darbe teşebbüsü esnasında Halife Hafter bu teşebbüsün oluşturduğu milyarlarca dolar harcamayı hükümete ödetmek istemiş ve ondan karşılık bulamayınca Dibeybe hükümetini düşürüp koalisyon hükümeti kurmayı hedeflemiştir. Söz konusu bu ortaklıkta öne

çıkan isim ise İçişleri Bakanı Fethi Başağa'dır. Başağa'nın Akila Salih ve Hafter ile daha önceden görüştüğü ve önceki ortak hükümet listesi oluşturdukları gün yüzüne çıkmıştır ve kendisinin Libya'da darbe sürecine destek veren en ön plandaki aktörlerden Fransa'ya yakın konumlandığı bilinmektedir.

“
Darbeci Hafter'in Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Fransa, Rusya ve Mısır gibi ülkelerin desteğiyle hareket ettiği açıktır. Ancak doğrudan darbe hesapları tutmadığı gibi dolaylı yöntemle hükümet düşürme planı da gerçekleşmemiştir.”

Hafter bloku, kendine ait milisleri de bulunan Fethi Başağa'yı öne sürerek hem Fransa ile iyi ilişkilere sahip olup hem de Misratalı olmasından dolayı Batı'dan da destek alabileceklerini düşünmektedir. Bu duruma en başında Libya halkının destek veremeyeceği öngörülebilir. Darbeci Hafter'in Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Fransa, Rusya ve Mısır gibi ülkelerin desteğiyle hareket ettiği açıktır. Ancak doğrudan darbe hesapları tutmadığı gibi dolaylı yöntemle hükümet düşürme planı da gerçekleşmemiştir.

Hafter'in başarısız kararlarının halk ve destek aldığı dış güçler arasındaki imajını-etkisini zayıflatacağı söylenebilir. Böylesi kırılğan bir siyasi ortam ve küresel-bölgesel aktörlerin Libya konusunda güçlü mutabakatının olmadığı bir düzlemde Libya'da seçimlere hazırlık, Batı-Doğu arasında seçimlerin nasıl yapılacağına yönelik tartışmalar bağlamında devam etmektedir. Henüz gerçekleşip gerçekleşmeyeceği net olamayan aralık seçimlerinin iptali ya da gerçekleşmesi pek çok önemli değişim potansiyelini beraberinde getireceği için oldukça kritiktir.

SUDAN'DA KIRILGAN YAPI VE KAYGILANDIRICI GELİŞMELER

Arap dünyası ile Afrika bölgesi arasındaki ilişkiler ve dünya ticareti açısından önemli olan Sudan'da yeniden ciddi gelişmeler yaşanmaktadır. Yine Mısır'ın arka bahçesi olarak gördüğü Sudan ile Türkiye arasında tarihî arka plana sahip güçlü ilişkiler söz konusudur ve günümüzde iki ülke arasında oldukça fazla ortak çıkar alanı bulunmaktadır. 2019'daki yaygın gösterilerden sonra Ömer el-Beşir hükümeti devrilmiş ve yerini asker-sivil karmasını andıran geçiş hükümeti almıştır. Hükümetin sivil kanadı toplumsal tabanı olmayan sol gruplardan oluştuğu ve Batı ülkelerince desteklendiği için iki yıl içerisinde yapılması planlanan seçimleri mümkün olduğunca ertelemişlerdir. Sivil kanadın aksine şaşırı şekilde el-Beşir destekçileri olarak bilinen askerî kanat ise belki de toplumsal tabanına güvenerek seçimlerin yapılmasını daha fazla dillendirmektedir.

Mevcut durumda ekonomik ve siyasi yönden oldukça zor sorunlarla karşılaşan Sudan, bazı Batı ülkelerinden ve Körfez aktörlerinden vadedilen yardımları alamadığı için yeniden derin krizlere gebe gözükmektedir. Kötü gidişata salgının eklediği sorunlar ülkedeki durumu adeta Beşir dönemini artırır hâle getirmiştir. Bu durum, ülkede farklı darbe teşebbüsleri ihtimalini güçlendirmektedir. Bilindiği gibi bunlardan en belirginini, 21 Eylül tarihinde Zırhlı Birlikler Komutanlığında görülmüştür. Girişimin sorumlusu Zırhlı Birlikler Komutan Yardımcısı Tümgeneral Abdülbaki Hasan Bakari olarak açıklanmıştır. Darbe teşebbüsü engellense de sivil ve asker kanatları arasındaki gerginlik ve ayrışma daha görünür olmuştur.

Sudan'daki ordu yapısı içinde ikili bir yapı vardır: Merkezî Ordu ve Hızlı Destek Kuvvetleri. Bu ikisi arasında darbe için bir koordinasyon ve iş birliği sağlanmadan darbenin gerçekleşmesi şimdilik pek mümkün gözükmemektedir. Hızlı Destek Kuvvetleri Komutanı Korgeneral Muhammed Hamdan Dagaló, Körfez'e ve özellikle Suudi Arabistan'a yakın olarak bilinmektedir. Tümgeneral Bakari ise İslami eğilimiyle tanınmaktadır. Anlaşılan o ki eğer bir darbe olursa bazı Körfez ülkelerinin de bunu onaylaması beklenmektedir. Bahsi geçen Körfez ülkelerinin herhangi bir ideolojik tutuma önem vermeden bölgede demokratik yönetim istemediği anlaşılmaktadır.

Sudan'da şimdiki geçiş hükümetinde sivil ve askerî temsilciler arasındaki ihtilaf iyice derinleşmiştir. Ayrıca, ülkede hâlen bir

yasama organının bulunmaması demokratik değerler açısından istenmeyen bir durum teşkil etmektedir. Mevcut hükümetin sivil Başbakanı Abdullah Hamduk, ülkedeki kutuplaşmaların ve ekonomik sorunların giderileceğine dair vaatlerde bulunmuştur ancak geçen iki yılda bu konuda önemli mesafe katedememiştir. Hamduk hükümetinin sivil kanadına Batı'nın desteği devam etmekte ve ABD bu konuda darbeyi destekleme ihtimali olan Mısır'a da baskı yapmaktadır. Hamduk hükümeti ekonomik sıkıntıların giderilmesi için Uluslararası Para Fonuna (IMF) başvurmuştur ancak IMF tarafından talep edilen reformlar gerçekleşmediği için beklenen mali destek gelmemiştir. Dolayısıyla ağırlaşan ekonomik koşullar toplumun bazı kesimlerini sokak gösterilerine itmiştir.

Sudan'daki darbe teşebbüsünde dikkat çeken en kritik husus ise geçiş hükümetinin halka yaptığı sokaklara inip darbeye direnme çağrılarının büyük oranda cevapsız kalmasıdır. Bu durum halkın diğer bir darbe süreciyle iktidarı ele geçiren mevcut yönetimden hoşnut olmadığını göstermektedir. Ülke içerisindeki bölünmeler, giderek artan kutuplaşma, ekonomik sıkıntılar, halkın hükümete güvenisizliği ve hükümetin etkili küresel-bölgesel güçlerden yeterince destek alamaması ülkede yaygın istikrarsızlıkların süreceğini göstermektedir. Bu istikrarsızlıklar, askerî darbe girişimleri ve Darfur'un bölünmesi gibi sorunların ülkenin gündeminde kalmasına yol açmaktadır. Bu konularda mevcut hükümetin alabileceği önlemler, ilerleyen süreçlerde Sudan'daki

gelişmeleri etkileyecek temel parametreler olacaktır.

“
Mevcut hükümetin sivil Başbakanı Abdullah Hamduk, ülkedeki kutuplaşmaların ve ekonomik sorunların giderileceğine dair vaatlerde bulunmuştur ancak geçen iki yılda bu konuda önemli mesafe katedememiştir.
”

Sonuç olarak, Sudan'daki tablonun Libya'dakine kıyasla daha olumsuz olduğu anlaşılmaktadır. Sudan'daki demokratik süreç, ülkedeki asker, toplum, ekonomi ve hukuk dengelerinin yanı sıra bölgesel ve uluslararası güçlerin çıkarları çerçevesinde şekillenecektir. Geçen süreç içerisinde beklendiğinin aksine ülkedeki askerî darbe riski artmıştır. Diğer taraftan Libya'da Başbakan Dibeybe'nin görece başarılı bir performans sergilemesi, dış dünya ile iş birliği çabaları ve ülke içerisinde ekonomi, güvenlik, altyapı ve hizmetler bağlamındaki önemli gelişmeler Dibeybe'nin imajını meşruiyetini güçlendirmiştir. Bu bağlamda aralıktaki seçime Libya'da demokrasiyi destekleyen yerel aktörlerin daha hazır şekilde katılması ciddi bir başarıyı beraberinde meşru hükümet açısından getirebilir ve darbeci kampın Libya siyasetinde gerilemesini sağlayabilir. Diğer taraftan darbeci kanadın da seçim sürecine yönelik hamleleri ve hazırlıkları söz konusudur ve bu durum Libya'daki gelişmeleri daha karmaşık hâle dönüştürmektedir. ■

ÇATIŞMADAN UZLAŞIYA ORTADOĞU'DAKİ İTTİFAK İLİŞKİLERİNDE YENİ EĞİLİMLER

DOÇ. DR. İSMAİL NUMAN TELCİ

Başkan Yardımcısı ORSAM

“

Birçok ülke 2020'nin ilk aylarından itibaren ortaya çıkan küresel salgın ile mücadele etmeye çalışırken bir taraftan da dış politikalarını bu yeni durum çerçevesinde yeniden revize etmeye çalışmıştır. Bu çabaların merkezinde ise siyasi olarak daha az müdahaleci ve ekonomik olarak da daha az maliyetli dış politika süreçleri izleme stratejisi yer almıştır.

”

Ortadoğu'nun önde gelen ülkelerinin uzun süredir ciddi biçimde enerjilerini harcayan gerilim ortamından uzaklaşmaya çalışmaları son ayların en önemli gündemini oluşturmaktadır. 2020 yılında Türkiye ve Mısır arasında istihbarat birimleri düzeyinde gerçekleştirilen görüşmelerle başlayan bu eğilim aynı yıl bölgede uzun yıllardır yaşanan en önemli kırılma olan İsrail ile Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Bahreyn, Fas ve Sudan arasında imzalanan normalleşme anlaşmaları ile ciddi bir boyuta evrilmiştir. İzleyen süreçte de bölgede süregelen normalleşme girişimleri 2021 yılında önce Katar'ın Körfez'deki rakipleri Suudi Arabistan ve BAE ile 2017'den bu yana devam eden krizi sonlandırması ve son

olarak da bölgede çatışan politikalarıyla öne çıkan Türkiye ile BAE arasında başlayan normalleşme süreci geniş kapsamlı bir hâl olarak Ortadoğu siyasetinin geleceğine yön verecek bir boyut kazanmıştır. Nitekim ülkeler arası restleşmeler ve söylem düzeyinde dahi olsa var olan görüş ayrılıkları, bölgede devam eden birçok soruna doğrudan etki etmekte ve Ortadoğu coğrafyasına hâkim olan istikrarsızlıkların sürmesine neden olmaktadır.

Her ne kadar bu normalleşme süreçlerinin ülkelerin ikili ilişkilerine özgü nedenleri bulunsa da son dönemde yaşanan küresel ve bölgesel bazı gelişmeler, genel anlamda bahsi geçen ülkeleri, dış politikalarını yeniden değerlendirmeye yöneltmiştir. Bunların en

başında şüphesiz Kovid-19 salgını ve bunun beraberinde getirdiği ekonomik, sosyal ve siyasi belirsizlikler gelmektedir. Birçok ülke 2020'nin ilk aylarından itibaren ortaya çıkan küresel salgın ile mücadele etmeye çalışırken bir taraftan da dış politikalarını bu yeni durum çerçevesinde yeniden revize etmeye çalışmıştır. Bu çabaların merkezinde ise siyasi olarak daha az müdahaleci ve ekonomik olarak da daha az maliyetli dış politika süreçleri izleme stratejisi yer almıştır. Bu noktada bölgenin en aktif dış politika oyuncularından olan Suudi Arabistan ve BAE gibi ülkeler, sahadaki birçok girişimini gözden geçirirken, Türkiye, Mısır ve İsrail gibi ülkeler de yeni dış politika açılımları gerçekleştirmişlerdir.

NORMALLEŞMEYİ TETİKLEYEN UNSURLAR

Bölge ülkeleri arasında yaşanan normalleşme girişimlerini etkileyen önemli bir unsur da ABD dış politikasındaki dönüşümler ya da bir başka ifadeyle belirsizlikler olarak gösterilebilir. Gerek önceki Başkan Donald Trump gerekse de mevcut başkan Joe Biden yönetimlerinde ABD'nin dış politikasındaki hâkim eğilim Ortadoğu'daki çatışmaların azaltılması ve Washington'un bu bölgelerdeki varlığının kademeli olarak daha

aşağı seviyeye indirilmesiydi. Bu durum kendisini en açık hâliyle Afganistan'da gösterirken, Irak ve Suriye'de de benzer durumların gerçekleşebileceği ABD'deki siyaset çevrelerince ortaya konuldu. Afganistan ve Irak'tan askerî olarak çekilme süreçleri sebebiyle, ABD'nin özellikle Körfez ülkeleri için geleneksel "güvenlik şemsiyesi" fonksiyonunun varlığından şüphe duyan aktörler, özellikle 2020 yılından itibaren bu yeni duruma göre hazırlıklarını yaparken bu anlamda İsrail ile normalleşme seçeneğini dahi gündeme almışlardır. Yine benzer bir yaklaşımla Türkiye ve İran gibi bölgenin en önemli siyasi ve askerî güçleri ile de rekabette ABD'siz bir başarı elde edemeyeceğini fark eden bu aktörler, Ankara ve Tahran ile de ilişkilerini yeniden gözden geçirmek durumunda kalmışlardır.

“

Ortadoğu'daki normalleşme süreçlerinin arkasındaki asıl motivasyon ise bölgede askerî-ekonomik kapasitelerini aşan ve yüksek yoğunluklu dış politika izleyen aktörlerin mevcut politikalarının maliyetlerini sürdüremez hâle gelmeleridir.

”

Bölgesel normalleşme süreçleri konusunda ülkeleri motive eden bir başka unsur da mevcut çekişme ve çatışmaların sürdürülemez olmasıdır. Bunun yanında Katar'a yönelik uygulanan abluka, sosyal ve geleneksel medyada yürütülen karalama kampanyaları ve bazı çatışma bölgelerinde yüksek gerilime

sahne olan rekabet bölge ülkeleri arasında ciddi bir güven bunalımını da ortaya çıkarmıştır. Bu durumun devam etmesinin ülkeler arasında sıcak çatışma ihtimalini ortaya çıkarabilecek olması sadece bu aktörler açısından değil küresel aktörler tarafından da endişeyle karşılanmış ve tansiyonun düşürülmesi konusunda çok taraflı ve üstü kapalı bir uzlaşya varılmıştır. Nitekim bu durum kendisini birçok normalleşme sürecinde gösterirken, yakın dönemde en sert söylemlerle birbirlerine karşıt politika yürüten ülkelerin aynı masa etrafında oturmaya başladıkları gözlemlenmiştir. Ortadoğu'daki normalleşme süreçlerinin arkasındaki asıl motivasyon ise bölgede askerî-ekonomik kapasitelerini aşan ve yüksek yoğunluklu dış politika izleyen aktörlerin mevcut politikalarının maliyetlerini sürdüremez hâle gelmeleridir.

NORMALLEŞME SÜREÇLERİNİN GELECEĞİ

Kapasite aşımı ve yüksek yoğunluklu dış politika izleme konusun-

daki örneklerin başında şüphesiz BAE gelmektedir. Körfez bölgesinin ekonomik açıdan en gelişmiş ülkelerinden olan ve küresel sistemle ciddi düzeyde entegrasyona sahip BAE, özellikle 2011'deki Arap devrimlerini izleyen yıllarda kapasitesinin çok üzerinde dış politika angajmanları içerisine girmiştir. Mısır'dan Tunus'a Yemen'den Libya'ya ve Afrika Boynuzu'ndan Balkanlar'a kadar aktif dış politika izleyen BAE yönetimi, bu uğurda hem ciddi mali bir yükümlülük altına girmiş hem de askerî olarak kendi kaynaklarının ötesinde kaynak kullanımına gittiğinden bu girişimlerinde kontrolsüz bir angajmana sahip olmuştur. Bu durum özellikle Yemen ve Libya'da kendisini gösterirken, BAE liderliği Yemen'den müttefiki olan Suudi Arabistan'la koordine olmadan çekilerek Riyad ile olan ilişkilerini de önemli biçimde yaralamıştır. Libya'da da Halife Hafter güçlerine uzun süre destek veren BAE, bir süre sonra kendi çizgisinde kalmaya zorladığı Mısır yönetiminin de güvenini kaybetme tehlikesiyle

karşı karşıya kalmıştır. Nitekim Libya'daki çatışma ortamından doğrudan zarar gören Mısır yönetimi, süreç içerisinde Abu Dabi'nin politikalarını tasvip etmezken, iki ülke Libya konusunda ayarışmalar yaşamaya başlamışlardır.

“

Gerek kapasite ve imkanlar, gerek küresel siyasetteki yeri ve gerekse de diplomatik tecrübe açısından Türkiye ile rekabet etmesi mümkün olmayan Abu Dabi yönetiminin özellikle 2015'ten bu yana bölgesel politikalarda başlıca rakip olarak gördüğü Ankara ile rekabetin sürdürülemez olduğunu fark etmesi de 2021 yılında gerçekleşmiştir.

”

BAE'nin bu yoğun angajmanları sürerken bir taraftan da bölgenin en önemli güçlerinden Türkiye ve yine Ankara ile güçlü ilişkilere sahip olan Katar ile rekabete girmeyi tercih etmesi Abu Dabi yönetimi açısından stratejik bir hata olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar nüfus ve coğrafi açıdan kendisinden küçük olsa da Katar'ın diplomatik açıdan önemli bir güç olduğunu göz ardı eden Abu Dabi yönetimi, 2017'de başlattığı diplomatik ve ekonomik ablukayı 2021 yılı itibarıyla sonlandırmak durumunda kalmıştır. Benzer şekilde gerek kapasite ve imkanlar, gerek küresel siyasetteki yeri ve gerekse de diplomatik tecrübe açısından Türkiye ile rekabet etmesi mümkün olmayan Abu Dabi yönetiminin özellikle 2015'ten bu

yana bölgesel politikalarda başlıca rakip olarak gördüğü Ankara ile rekabetin sürdürülemez olduğunu fark etmesi de 2021 yılında gerçekleşmiştir. Her fırsatta bölgedeki ülkelerle yıkıcı değil yapıcı ilişkilere sahip olmak istediğini vurgulayan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, BAE'nin Türkiye ile yakınlaşma sürecini de memnuniyetle karşılamıştır. Bu noktada ilişkilerin gelişmesi ve eski potansiyelini yakalayabilmesi için özellikle BAE tarafından güven artırıcı adımların atılması beklenmekte, uzun yıllardır dondurulan yatırımların tekrar hayata geçirilmesi arzulanmaktadır. Nitekim bu anlamda BAE'nin siyasi iradesini gösteren gelişmeler de meydana gelmiştir. Bu gelişmelerden büyük çoğunluğu Abu Dabi yatırım fonlarının Türkiye'ye yönelik gerçekleştirilmeyi planladığı yatırımlara ilişkindir.

Dış politikadaki yoğun aktivizmin olumsuz etkilediği ülkelere Mısır, Suudi Arabistan ve İran gibi bölge ülkeleri de farklı şekillerde bu angajmanlarını azaltma çabasına girmekte ve düşmanca politikalar yürüttükleri rakipleriyle

normalleşme arayışları yürütmektedirler. Mısır'ın Türkiye ile yürüttüğü süreç, yine İran ve Körfez ülkeleri arasındaki tansiyon düşürmeye yönelik girişimler ve Suudi Arabistan'ın da Türkiye ile yeni bir yaklaşım çerçevesinde ilişkilerini düzenlemesi bu bağlamda değerlendirilebilir.

Sonuç olarak bölgesel aktörler arasındaki bu süreçler Ortadoğu'da devam eden çatışma ortamlarında daha hızlı çözümlere ulaşılabilmesi adına hayati önem taşımaktadır. Gerek birbirleriyle olan ilişkilerde gerekse de bölgedeki kriz alanlarına yönelik politikalarında farklılıkları en aza indirerek yapıcı politikalar yürütebilen bölgesel aktörlerin, rekabetin yaratacağı gerilim ortamının değil, iş birliğinin ortaya çıkaracağı uzlaşma ortamının tüm bölgenin çıkarına olacağını fark ederek politikalarını bu minvalde revize etmeleri kritik önem taşımaktadır. Türkiye bu bağlamda üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmekte ve normalleşme çabalarının olumlu sonuçlanması adına her türlü yapıcı adımı hayata geçirmektedir. ■

AFGANİSTAN ÇEKİLMESİNİN OLASI ETKİLERİ VE ULUSLARARASI AKTÖRLERİN POZİSYONLARI

DOÇ. DR. GÖKTUĞ SÖNMEZ

Güvenlik Çalışmaları Direktörü ORSAM

“

Taliban ve Kabil hükûmeti arasında askerî belirsizliğini sürdüren bölgeler de göz önünde bulundurulduğunda, Taliban doğrudan ve dolaylı olarak henüz ABD ve NATO birlikleri ülkedeyken dahi ülkenin %50 ila 60'ında etkisini sürdürmekteydi.

”

Yüzyıllardır stratejik konumu dolayısıyla dönemin büyük güçlerinin işgali ve doğrudan/dolaylı sömürü çabaları karşısında kalmış olan Afganistan'da bu kez de Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) ve

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) güçlerinin çekilmesiyle tekrardan haklı biçimde bu güçlerin yine uzun süreli kalıcı olamadığı bir vaka daha oluşmuştur. Geleneksel noktada, uluslararası çabalarla ka-

lıcı biçimde “çözümeyen” Afganistan meselesinde Taliban ülke kontrolünü sağlamış ve ülkenin önümüzdeki yıllardaki idari kadrosunu teşkil etmiştir. Ülkedeki durumun dünyaya istikrarsızlık ihraç eden bir hâl alabileceğine dair endişeler dillendirilirken öte yandan ise Taliban’ın Afganistan’ın mevcut denkleminde, uluslararası aktörlerin saha gerçeğini kabullenerek çekildiği bir coğrafyada, ideolojik pozisyonu nasıl değerlendirilirse değerlendirilsin ülke içinde göreceli istikrarı temin edici tek aktör olarak da görülmesi de mümkündür.

2001 MÜDAHALESİNDEN ÇEKİLMEME GENEL GÖRÜNÜM

2001’deki Afganistan’a müdahale sonrası hızla Kabil’in kontrolünün sağlanması ve Taliban’ın yönetimden uzaklaştırılmasına karşın ne Kabil dışında etkin bir Afgan yönetimi inşa edilebilmiş ne de Taliban’ın ülkenin büyük bölümünde geçerli fiili yönetimi kırılabilmiştir. Taliban ve Kabil hükümeti arasında askerî belirsizliğini sürdüren böl-

geler de göz önünde bulundurulduğunda, Taliban doğrudan ve dolaylı olarak henüz ABD ve NATO birlikleri ülkedeyken dahi ülkenin %50 ila 60’ında etkisini sürdürmekteydi. Ülkede fiili ana kontrol mekanizması olan ve daha önce de Afganistan’ı yönetmiş bulunan Taliban hâlihazırda bir yarı hükümet pozisyonundaydı. Bununla birlikte sahada ulusal düzeyde Taliban için caydırıcı olabilecek yerel bir aktörün de yokluğuyla Taliban, beklendiği üzere ülkede hızlı bir

hamle ve yabancı kuvvetlerin çekilmesiyle fiili kontrolünü genele sâri hâle getirdi. Esasen konuya dair analiz de Taliban'ın tüm ülkeyi ele geçirmesinin maksimum 60 gün süreceğini çekilmeden önce de öngörmek mümkündü.

Afganistan ekonomik açıdan bir rantiyer devlet olması hasebiyle dış etki ve baskıya oldukça açık durumdadır. Bu durumun yakın vadede düzelmesinin imkansızlığı da stratejik konumu haiz ülkeyi her dönem bir başka büyük gücün kontrolü altına itmektedir. Taliban

öncesi hükümet bütçesinin %75'i dış yardımlardan karşılanmaktaydı. Bu çerçevede içerisinde güvenlik sektörü harcamalarında dış desteğin %95'inin ABD'den geliyor oluşu dahi başlı başına oldukça açıktır. Güvenlik alanındaki olası başka bir sorun da şimdilik göz ardı edilen özel askerî şirketlere bağlı ve sayıları 18 bine yaklaşan sahada olan paralı askerlerdir. Bu kitlenin yarıdan fazlası da yerelden istihdam edilmektedir. Yabancıların ülkeden çekilmesine bu şirketlerin personeli de katılabilecekken yereldeki kapasitenin ne

denli ülke dışına çıkacağı soru işaretlidir. "Uzmanlıklarını" satacakları işveren kalmayan bu kitle, ülke içinde istikrarsızlaştırıcı faaliyetleri de tetikler bir rol oynayabilecektir. Çekilme sonrası yeni mülteci dalgalarının oluşması endişesi de Türkiye açısından ciddi bir endişe kaynağı oluşturmaktadır. 1,7 milyona kadar ulaşabileceği öngörülen mülteci dalgasının Türkiye'ye önemli sosyoekonomik etkileri olacaktır ki bunun engellenmesine yönelik girişimler ve üst düzey açıklamalar da konunun hassasiyetinin altını çizmektedir.

ÖNE ÇIKAN ULUSLARARASI AKTÖRLERİN POZİSYONLARININ ANALİZİ VE TÜRKİYE

ABD için Afganistan, askeri bo-yutunun yanı sıra siyasi, ekonomik ve sosyal sonuçları ve kendi ulus-lararası profiline etkileri açısından ikinci bir Vietnam görünümü ver-mektedir. Ayrıca Afganistan'ın, Çin ve Rusya'ya sunabileceği fırsat pencereleri, ABD'nin Irak, Suriye ve Afrika'da da süren çekilme ham-leleriyle birleştiğinde, küresel re-

kabette çok önemli bir kırılıma dönüşebilecektir. El-Kaide'nin genel söyleminin yalnız Afganistan, Irak veya Suriye'ye odaklı değil, genel anlamda tüm İslam dünyasından ABD çekilmesine odaklı olması, el-Kaide'nin ABD çekilmesiyle şimdiden dillendirmeye başladığı zafer söylemini de derinleştirecektir. Örgütün hem kurumsal hem de tarihsel olarak Taliban ile yakın irtibatı da bu tutumun Afganistan sahasında yansımalarının süreceğini, bunun özellikle Taliban şemsiyesi altında varlığını derinleştirme olarak açığa çıkabileceğini ve bağlantılı olarak IŞİD-Kaide çatışmasının Afganistan sahasına yansımaları olabileceğini düşündürmektedir.

“

Önceki dönemde Kabil dışında etkisi sorgulanan idarenin bu imkânları sağlaması mümkün değilken Çin'in Taliban hükümetini hızla tanıması ikili görüşmelerde Kuşak-Yol Projesi'ne Taliban yönetiminin destek vereceği ve Çin'in, Taliban'ın ülkede istikrarı sağlayacağı şeklindeki inancını da göstermektedir.

”

Çin'in Kuşak-Yol Projesi'nin yalnız ekonomik fizibilitesi değil, güvenliği de Afganistan'ın durumuna bağlıdır. 2016'da Çin ile proje kapsamında anlaşmalar imzalayan ve 2017'de gerekli yatırımları alabilmek için Asya Kalkınma Yatırım Bankası üyesi olan Afganistan yönetiminin en önemli bölgesel ön-

celiklerinden biri projenin parçası olmaktır. Çin açısından Afganistan, projenin ana sütunlarından 5 Millet Demiryolu'nun parçası olarak da ayrı bir öneme sahiptir. Ülke, aynı zamanda Çin'in hızla artan enerji ihtiyacını karşılamak için en kısa rotalardandır. 1 ila 3 trilyon dolar civarı olabileceği tahmin edilen doğal kaynakların çıkarılması ve işlenmesi de Çin'in öncelikli gündemlerinden biri olarak görünmektedir. Tüm bu şartların sağlanabilmesi içinse Çin'e Afganistan'da istikrarlı, kendisiyle çalışmaya istekli ve tahmin edilebilir bir yönetim gereklidir. Önceki dönemde Kabil dışında etkisi sorgulanan idarenin bu imkânları sağlaması mümkün değilken Çin'in Taliban hükümetini hızla tanıması ikili görüşmelerde Kuşak-Yol Projesi'ne Taliban yönetiminin destek vereceği ve Çin'in, Taliban'ın ülkede istikrarı sağlayacağı şeklindeki inancını da göstermektedir. Afganistan'daki olası gelişmelerin bölgesel güvenlik iklimini gerek mülteci meselesi gerek radikal grupların alan kazanması ile sarsması ve bunun Kuşak-Yol Projesi'nde tedavi edilemez hasarlar açması mümkündür.

Çin'in hâlihazırda artan altyapı yatırımları kapsamındaki yeni projelerinin Afganistan'ın geleceğindeki rolü daha da artacak olup, Taliban'a da barış sürecinin ödülü olarak söz konusu projeleri önermesi bu çerçevede değerlendirilebilir. Pakistan-Çin yakınlaşması ve Taliban-Pakistan ilişkileri de düşünüldüğünde bölgede Çin-Pakistan-Afganistan aksımın doğması oldukça olası gözükmemektedir.

Sahada kimi aktörlerle yakın ilişkileri ve özellikle Afganistan müdahalesi sonrası Taliban'la kurduğu ilişkilerle Rusya sahadaki nüfuz artış yarışında doğal liderlerden olmuş, Çin'le birlikte sürecin en aktif katılımcılarından birini teşkil etmiştir. "Sovyetler'in Vietnamı" Afganistan'ın travmatik hatırasının ötesine bir siyaset dizayn eden Rusya ev sahipliğinde 2019 Şubat ve Mayıs aylarında Taliban ile Afgan siyasetçilerinin Moskova buluşmaları da bu çerçevede okunabilir. Taliban ve yakın gruplarla tüm sorunlu geçmişine rağmen hem ülkedeki ABD karşıtı tutum hem de 19.yy sonrası Afganistan'la kurduğu asimetrik ilişki Rusya'ya önemli bir alan açmakta ve bu alan Orta Asya üzerinde kurmaya çalıştığı nüfuzun de ana taşlarından birini teşkil etmektedir. Taliban'ın yabancı güçlerin ülkeden ayrılması söylemi 11 Eylül sonrası Rusya'nın yakın çevresinde varlığını artırmaya çalışan ABD'yi buradan uzaklaştırdığı yeni bir kazanım alanı olarak da değerlendirilebilir. Görüşmeler sürecinde de Rus dış politikası zaten mevcut yönetimden ziyade Taliban'la uyumlanmış ve görüşmelerde Kabil hükümeti temsilcilerine yer verilmemiştir. Çok yüzeysel de olsa

doğru bir okumayla Rusya'nın Taliban'la ABD'nin ülkeden çıkarılması noktasında müşterek bir düşman üzerinden ortaklaştığını söylemek mümkündür ki bu ortaklaşma başarılı sonuçlanmıştır. Rusya Taliban'la kurduğu ilişkilerle muhtemeldir ki sadece ABD etkisini kırma değil, aynı zamanda Çin'in Kuşak-Yol Projesi'ne de ket vurma fırsatı görmektedir.

“

Taliban'ın ülkeye hâkim olmasıyla Hindistan-Afganistan ve Hindistan-Pakistan ilişkilerinde gerilim vites yükseltebilecektir. Bu gerilim artışı Hindistan-ABD ve Pakistan-Çin yakınlığı düşünüldüğünde küresel güvenlik sorunları da doğurabilecektir.

”

Hem ideolojik hem siyasal tabanlı olarak Taliban'la mesafeli ilişkileri, Kabil hükümetlerine yakın tutumu ile Hindistan'ın, bölgedeki ana rakibi Pakistan'a kıyasla ülkedeki et-

kisi Taliban'ın yeniden güç kazanmasıyla daha da azalabilecektir. Ülkeyi arka bahçesi olarak gördüğü ve Taliban üzerinden kurguladığına dair sıkça eleştiriye maruz kalan Pakistan'ın Taliban üzerinden ülke üzerinde olası nüfuz kazanımı, Çin'le son dönemdeki oldukça yakın ekonomik ve siyasi ilişkileri dolayısıyla yine Çin'in hanesine dolaylı kazanımlar da yazacaktır. Taliban'ın ülkeye hâkim olmasıyla Hindistan-Afganistan ve Hindistan-Pakistan ilişkilerinde gerilim vites yükseltebilecektir. Bu gerilim artışı Hindistan-ABD ve Pakistan-Çin yakınlığı düşünüldüğünde küresel güvenlik sorunları da doğurabilecektir.

El-Kaide ve Taliban'la dönem dönem yakın ilişkileri gündeme gelen İran ise Afganistan'da barış sürecinin başından bu yana Taliban heyetlerinin ziyaretleriyle süreci doğrudan takip etmekteydi. İran için ABD çekilmesi yalnız bölgesel çevrelemenin kırılması için değil, hem bölgede Hindistan ve Pakistan ile rekabeti hem de giderek yakınlaştığı Çin'in bölgede artabilecek etkisi dolayısıyla hayati önemde olacaktır.

“

Türkiye açısından bölgede ABD etkisinde kırımlar yaşanırken öncelikle Çin ve Rusya'nın etkisinin artışı beklemek ve buna göre bir yaklaşım dizayn etmek gereği öne çıkmaktadır. Burada ana odak ise bu güçler arası dengeler gözetilmekle birlikte Türkiye'nin çıkarının odağa oturtularak tüm güçlerle iletişimin bunun üzerinden kurgulanması gereğidir.

”

Hem ülkenin ana ticari ortaklarından olan hem de önemli altyapı yatırımlarıyla ekonomik nüfuzunu artırma çabasında olan İran için Afganistan, bölgesel politikasının ve Orta Asya'ya ulaşma çabasının da ana taşlarındandır. Afganistan'da yeni dönem nasıl bir resim getirirse İran'ın vekil güçler için kullandığı Afgan mülteciler iki aktörün de birbirine dolaylı müdahaleleri için önemli araçlardan olacaktır. Bununla birlikte rejimler arasında ideolojik gerilimin ilk sinyallerini dikkatle takip etmek gerekmektedir.

Türkiye açısından bölgede ABD etkisinde kırımlar yaşanırken öncelikle Çin ve Rusya'nın etkisinin artışı beklemek ve buna göre bir yaklaşım dizayn etmek gereği öne çıkmaktadır. Burada ana odak ise bu güçler arası dengeler gözetilmekle birlikte Türkiye'nin çıkarının odağa oturtularak tüm güçlerle iletişimin bunun üzerinden kurgulanması gereğidir. Bununla

birlikte Afganistan'dan gelen ilk açıklamalar Türkiye ile ilişkilerin iyi tutulmasına yönelik Taliban tarafındaki çabanın altını çizirken Türkiye de ilk etapta mutedil bir yaklaşım benimsemiş, yönetimle karşılıklı bir muhatapı yakında tutarak deneme sürecine girilmiştir. Bu yaklaşım önemli ölçüde sınır komşusu dahi olunmayan Afganistan'dan gelen ve gelmeye devam edeceği öngörülen mültecilerin ülke için ciddi bir demografik, sosyal, ekonomik sorun teşkil edeceği de değerlendirilerek ortaya konmuş ve bu göçe imkân sağladığı değerlendirilen İran'a da gerekli uyarılar yapılmıştır. Bu kitle içerisinde Fatimiyyun bağlantılı kişilerle istikrarsızlaştırıcı faaliyetlere dair risklerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Geçtiğimiz süreçte dahi Taliban'ın eylemlerinde yabancı askerlere yönelik saldırılarına karşın Türk personele yönelik gözettiği yaklaşım da göz

önünde bulundurulmalıdır. Hem Orta Asya'ya geçiş hem diplomatik ve ticari ağının genişlemesi hem Kuşak-Yol kapsamındaki gelişmelerin içerisinde daha doğrudan yer alabilmek ve de Afganistan gibi kilit bir coğrafyada varlık gösterme anlamında bu ilişkilerin dikkatle tesisi ülkeden bölgeye yayılabilecek olası güvenlik sorunlarının da erken tespiti ve bunlara müdahale imkânını verebilecektir. Dolayısıyla Taliban'a dair uluslararası arenada dile getirilen pek çok endişe göz ardı edilmeksizin bugün bölgedeki kırımla ve olası yansımaları çerçevesinde Türkiye'nin mutedil yaklaşımının sadece ilişkilerin olası yakınlaşması ve Afganistan'ın uluslararası toplumla entegrasyonu açısından değil, olası bölgesel ve küresel güvenlik krizlerinin erken tespiti ve önlenmesine yönelik çabalar açısından da önem arz ettiği anlaşılmaktadır. ■

SUUDİ ARABİSTAN-BAE EKSENİNİN AFGANİSTAN'DAKİ DÖNÜŞEN ANGAJMAN SİYASETİ

MEHMET RAKİPOĞLU

Sakarya Üni. Arş. Görevlisi ORSAM

“

Suudi Arabistan-BAE eksenini Afganistan denklemine ABD işgali öncesi dâhil olmuştu. Soğuk Savaş konjonktürüne uygun biçimde iki aktör komünist Sovyet tehdidine karşı ABD'nin yanında yer alarak Taliban ile iletişim kanallarını açık tutmuştu.

”

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Joe Biden yönetiminin aldığı karar çerçevesinde Afganistan'dan çekildi. Taliban'ın Kabil başta olmak üzere ülkenin büyük çoğunluğunu kolaylıkla ele geçirmesini sağlayan bu adım, Washington'ın müttefiklerinin Afganistan politikası ve güvenlik stratejilerini önemli oranda şekillendirdi. Bu anlamda ABD'nin Suriye'nin kuzeyinde inşa

etmeye çalıştığı ve Türkiye'yi dengelemek adına bir araç olarak kullandığı PKK/PYD terör örgütü de dâhil olmak üzere Washington'ın müttefikleri ABD'nin kendilerini terk edebileceği riskiyle karşı karşıya geldi. ABD'nin güvenlik tedariki olmadan istikrar ve güvenlik sağlaması neredeyse mümkün olmayan Körfez ülkeleri de Washington'ın Afganistan'dan çekilmesinden rahatsızlık duydu. Bu

anlamda özellikle Donald Trump döneminde başkan ve başkanın yakın ekibi ile kişisel ağlar kurarak bölge politikalarını şekillendiren Suudi Arabistan-Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) Afganistan politikasının nasıl şekilleneceği merak konusu hâline geldi.

TARİHSEL SÜREÇ

Suudi Arabistan-BAE eksenini Afganistan denklemine ABD işgali öncesi dâhil olmuştu. Soğuk Savaş konjonktürüne uygun biçimde iki aktör komünist Sovyet tehdidine karşı ABD'nin yanında yer alarak Taliban ile iletişim kanallarını açık tutmuştur. Bu anlamda birçok uzmanın belirttiği gibi özellikle Suudi Arabistan iki unsur üzerinden Afganistan denklemine dâhil oldu. Bunlardan ilki ekonomik faktörle alakalıydı. Riyad Taliban'a katılmak isteyen mücahit savaşçıların uçak biletleri dâhil olmak üzere birçok maddi ihtiyaçlarına yardımcı oldu. İkinci nokta ise cihadın meşrulaştırılması noktasında dinî argü-

manların sunulmasıydı. Suudi Arabistan rejimi Vehhabi ulemanın retorüğünü kullanarak Afgan cihadını İslamileştirmeye çalıştı.

Suudi Arabistan'ın Taliban'ın temellenmesi ve kurumsallaşmasındaki rolünün yanında BAE'nin de tarihsel süreç içerisinde Afganistan denklemine etkin olduğu söylenebilir. 11 Eylül saldırılarına kadar Taliban ile yakın ilişki geliştiren Abu Dabi, sonraki süreçte ABD'nin baskıları nedeniyle Afganistan denklemine Taliban karşıtı bir siyaset izlemiştir. Bu kapsamda Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü'nün (NATO) Afganistan'daki askerî misyonunun bir parçası olan BAE, 2014'e kadar Taliban güçleriyle çatışmalara girmiştir. BAE bu masyonda yer alarak Afganistan'daki tek Arap muharip kuvvet sıfatına haiz olmuştur. 2017'de BAE'nin Afganistan Büyükelçisi ve 10 diplomatının hayatını kaybetmesi

Abu Dabi'nin Afganistan denkleminden geri adım atmasına neden olmuştur. Benzer bir sürecin Suudi Arabistan için de geçerli olduğu savunulabilir. Özellikle 2015 sonrasında Suudi Arabistan Veliht Prensi Muhammed bin Selman'ın fiili yönetimindeki Suudi Arabistan için Afganistan dış politika öncelikleri arasından önemli oranda çıkmıştır. Ayrıca Biden iktidarının baskıları da Riyad'ın Afganistan'da fazla aktif olmasını engellemektedir. Suudi Arabistan-BAE ekseninin 2010 öncesine kıyasla daha düşük yoğunlukta siyaset izlemesi muhtemel olsa da iki aktörün Afganistan'da yaşananlara kayıtsız kalması beklenemez. Bu anlamda Suudi Arabistan-BAE ekseninin Taliban iktidarına ve Afganistan'daki denkleme yönelik angajman siyasetini etkileyen üç dinamikten bahsedilebilir.

“

Taliban'ın Sünni bir hareket olarak ABD işgaline karşı askerî bir kazanım elde etmesi, Suudi Arabistan rejiminin sorgulanmasına yol açabilir. Bu anlamda el-Suud ailesinin iktidarının ve rejimin güvenliğinin Taliban tehdidiyle karşı karşıya gelmesi ihtimalini göz ardı etmemek gerekmektedir.

”

ÜÇ DİNAMİK

2010'dan bu yana bölgede aktif ve agresif bir dış politika izleyen Suudi Arabistan-BAE ikilisi, Afganistan'da Taliban'ın iktidarı ele geçirmesiyle birlikte beklenenden pasif bir tutum sergilemiştir. Bu anlamda Körfez'in diğer bir aktörü olan Katar ile kıyaslandığında Suudi Arabistan-BAE ekseninin Afganistan'da düşük yoğunluklu siyaset izlediği söylenebilir. Fakat Taliban iktidarı ve Afganistan'daki denklem şekillendikçe bu iki aktörün daha fazla ön plana çıkmaya başladığı görülmektedir. Nitekim Suudi Arabistan-BAE ikilisinin Afganistan'daki gelişmelere yönelik politika üretmesine neden olan üç temel dinamikten bahsedilebilir. Bunlardan ilki Taliban'ın İslami ve Sünni bir hareket olmasıdır. Taliban'ın Sünni bir hareket olarak ABD işgaline karşı askerî bir kazanım elde etmesi, Suudi Arabistan rejiminin sorgulanmasına yol açabilir. Bu anlamda el-Suud ailesinin iktidarının ve rejimin güvenliğinin Taliban tehdidiyle karşı karşıya gelmesi ihtimalini göz ardı etmemek gerekmektedir. Dolayısıyla Suudi Arabistan, Afganistan'da iktidarı

ele geçiren Taliban ile angaje olmayı bir olasılık olarak değerlendirmektedir. Fakat bu angajmanın geçmişe göre daha pasif ve düşük yoğunlukta olacağı, Batı ile paralel bir düzlemde ilerleyeceği tahmini yapılabilir. İkinci olarak Taliban'ın İran ile yakınlaşması Suudi Arabistan-BAE eksenini tedirgin etmektedir.

Bölgenin geleneksel güç mücadelesinin temel parametresi olan İran'ın terör örgütü listesindeki Taliban ile Tahran'da görüşmesi ve Taliban'ın Şii'lere yönelik kısmen ılımlı siyaseti Afganistan'da İran'ın nüfuz artırma ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla Suudi Arabistan-BAE eksenini Afganistan'da İran'ı dengeleme adına siyaset üretmek zorunda kalmıştır. Üçüncü dinamik Türkiye-Katar eksenini almalıdır. Bu anlamda her ne kadar el-Ula şehrinde varılan uzlaşma ile Körfez krizi sonlanmış ve Türkiye ile BAE arasında göreceli normalleşme süreci başlatılmış olsa da Ankara ve Doha'nın Afganistan denklemine kritik pozisyona sahip olmaları Suudi Arabistan-BAE eksenini Taliban ile angajmana girmeye zorlamıştır. Ayrıca gerek Katar'a yönelik ambargonun gerekse Türkiye karşıtı siyasetin nihayete erdirilip normalleşme yönünde adımların atılmasının arkasında Ankara ve Doha'nın Afganistan denklemine elde ettiği kazanımların yattığı iddia edilebilir. Dolayısıyla mevcut dinamikler göz önüne alındığında Suudi Arabistan-BAE ekseninin Afganistan'a yönelik angajman siyasetinin dönüşüm geçirdiği söylenebilir. Bu anlamda tarihsel süreçte daha çok dinî motivasyonlarla Taliban'ı destekleyen iki aktör, gelinen noktada

Afganistan'da etkin olmak adına bazı stratejik adımlar geliştirmektedir.

STRATEJİK ADIMLAR

Suudi Arabistan-BAE ekseninin Afganistan'da etkin olma yönünde attığı ilk adım, ABD ve Batı ile stratejik çıkarları koruma çerçevesinde bu aktörlerin paralelinde bir siyaset izlemektir. Bu anlamda ABD'nin çekilmesiyle birlikte Afganistan'daki diplomatik temsilcilerini sonlandıran Riyad-Abu Dabi ittifakı Batılı müttefiklerinin tercihlerini onaylayarak hâlihazırda birçok bölgesel meseledeki konumlarından ötürü zedelenen imajlarını korumaya çalışmıştır. İkinci stratejik adım insani yardımdır. Özellikle BAE'nin dış politikada araçsallaştırdığı insani yardımın Afganistan politikasında da zuhur ettiği söylenebilir. Bu anlamda Abu Dabi yönetimi Afganistan'daki insani krizi fırsata dönüştürmek adına ülkeye insani yardım göndermiştir. Benzer şekilde Kabil Havalimanı'nın işletilmesi noktasında da inisiyatif almak isteyen BAE, yumuşak güç unsurlarıyla Afganistan'da etkin olmak istemektedir. Suudi Arabistan-BAE ekseninin üçüncü stratejisi ise ulemanın retoriğini kullanmaktır. Bu anlamda Suudi Arabistan Vehhabi ulemayı, BAE ise Sufi hareketlerden Hamza Yusuf gibi isimleri kullanarak Afganistan'da yumuşak güç unsurlarını öne çıkarabilir. Bu eksenin dördüncü stratejisiyse Pakistan ile iş birliği yürütmektir.

Suudi Arabistan ve BAE ikilisi Afganistan denklemine aktif olmak adına Pakistan ve Hindistan ile ilişkileri geliştirmeyi düşünmüştür. Bu kapsamda Suudi Arabistan Dış

İşleri Bakanı Faysal bin Ferhan'ın Hindistan'a ziyaret etmesi beklenmektedir. Bu girişimlerle Suudi Arabistan-BAE ittifakı, Afganistan denklemine İran'ın nüfuzunu dengelemeyi de amaçlamaktadır. Bu kapsamda iki aktörün Pakistan ile yakınlaştığı söylenebilir. Nitekim son günlerde Suudi Arabistan Veliht Prensi Muhammed bin Selman Pakistan Başbakanı İmran Han ile telefon görüşmesi gerçekleştirmiştir. Benzer şekilde BAE Dışişleri Bakanı Şeyh Abdullah bin Zayid el-Nahyan da Pakistan Dışişleri Bakanı Şah Mahmud Kureyşi ile telefon diplomasisi yürüterek Afganistan denklemine potansiyel iş birliği alanlarını ele almıştır.

Dolayısıyla Suudi Arabistan-BAE ikilisinin Afganistan'da Pakistan ile iş birliğini artırarak güç elde etmek istediği rahatlıkla söylenebilir. Fakat iki aktör arasında kıyaslama yapıldığında, Suudi Arabistan'ın BAE'den daha fazla İran tehdidi algılaması, Pakistan ile daha aktif yakınlaşmasına neden olabilir. Pakistan üzerinde Suudi

Arabistan'ın etkin olduğu da hesaba katılırsa önümüzdeki günlerde Riyad-İslamabat arası diplomasi trafiğinin yoğunlaşması beklenebilir. Bu beklentiyi kanıtlar nitelikte birkaç gelişmeden de bahsedilebilir. Örneğin, haziran ayında ABD destekli Eşref Gani hükümetinden habersiz şekilde ABD askerlerinin çekilmeye başlaması sonrası Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Ferhan Pakistan'a sürpriz bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Tüm bu girişimler Suudi Arabistan'ın Pakistan üzerinden Taliban'a erişmek istediğine ve burada belirli etki sahibi olma iradesine işaret etmektedir.

Bu dolaylı temasların temel nedenlerinden birinin 11 Eylül gibi dosyalar nedeniyle Suudi Arabistan'ın uluslararası alanda siyasi olarak fazlasıyla sıkıştırılmış olmasıdır. Dolayısıyla Suudi Arabistan, Taliban ile Pakistan üzerinden görüşerek ABD'den gelecek baskılara karşı adım atmaktadır. Suudi Arabistan'ın Taliban'a erişmesini sağlayan bir diğer aracıysa istihbari faaliyetleridir. Bu anlamda Suudi Arabistan'ın eski İstihbarat Başkanı

Türki el-Faysal'ın da Veliht Prensi bin Selman tarafından devreye sokulacağı gündemde tutulmaktadır. Dahası iddialara göre el-Faysal yakın zamanda Katar'da Taliban'ın üst düzey isimleri Molla Yakup ve Molla Birader ile görüşmüştür.

Sonuç olarak, Suudi Arabistan-BAE eksenini tarihsel süreçle kıyasla Afganistan angajmanında dönüşüme gitmiştir. Taliban iktidarına yönelik siyaseti değişen Suudi Arabistan-BAE ikilisi daha çok yumuşak güç unsurlarını ön plana çıkaran bir politikayla Afganistan siyasetini belirlemektedir.

1979-2001 arası Suudi Arabistan istihbaratının başında olan el-Faysal'ın Taliban'ın mücahitlerini fonlamadan sorumlu olduğu da hesaba katılırsa Suudi Arabistan'ın Taliban ile yakınlaşmak istediği fakat bunu açıktan yapmaktan kaçındığı söylenebilir. Sonuç olarak, Suudi Arabistan-BAE eksenini tarihsel süreçle kıyasla Afganistan angajmanında dönüşüme gitmiştir. Taliban iktidarına yönelik siyaseti değişen Suudi Arabistan-BAE ikilisi daha çok yumuşak güç unsurlarını ön plana çıkaran bir politikayla Afganistan siyasetini belirlemektedir. Bununla birlikte Taliban iktidarının Suudi Arabistan rejimine tehdit oluşturup oluşturmayacağı, Taliban-İran yakınlaşması ve Türkiye-Katar'ın Afganistan denklemi üzerindeki kazanımları da Suudi Arabistan-BAE ekseninin Afganistan'a yönelik angajman siyasetini etkileyecektir. ■

ABD'NİN AFGANİSTAN VE IRAK İŞGALİNDEKİ BENZERLİKLER VE OLASI SENARYOLAR

DR. WATHEQ AL-SADOON

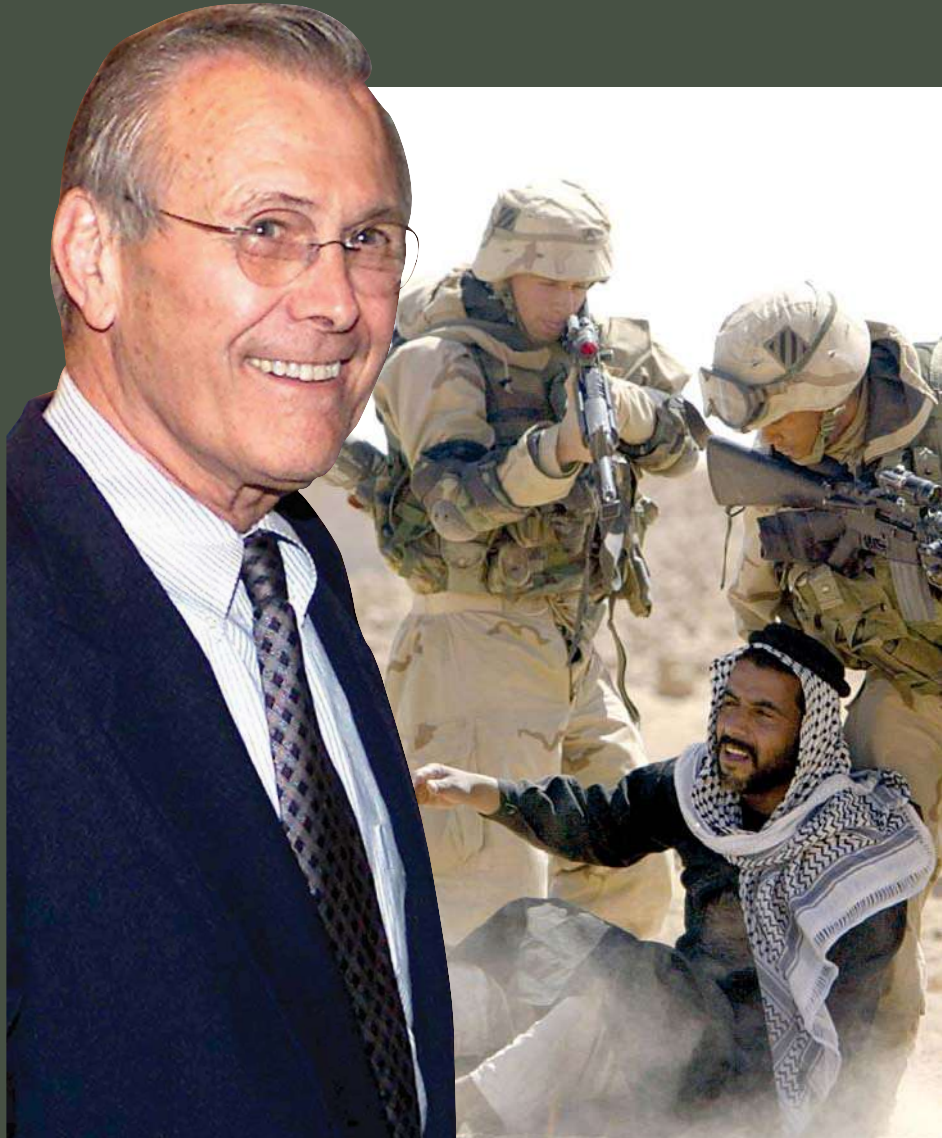
Arapça Çalışmalar Direktörü ORSAM

“

ABD'nin Afganistan ve Irak savaşlarında belirlediği stratejik hedefler, bu iki ülkede savaş sonrasında istikrar sağlamadaki başarısızlığını açıklamaktadır. Nitekim ABD'nin Afganistan ve Irak işgalleri sonrasındaki planları, bu iki ülkedeki siyasi, ekonomik ve sosyal durumlardan ziyade güvenlik yaklaşımları ve çözümlerine odaklanmıştır.

”

Geçtiğimiz ağustos ayında dünya ABD'nin Afganistan'dan çekilmesine eşlik eden kaos görüntüleri ile meşgul olmuş, ardından gözler Irak'a çevrilmiş ve aynı senaryonun bu ülkede de yaşanmasını beklemiştir. Hatırlanacağı üzere ABD, 11 Eylül 2001'de uğradığı terör saldırılarının

ardından, “terörle savaş” bahanesi ile hem Afganistan’ı hem Irak’ı aynı gerekçe ile işgal etmiştir. ABD’nin yirmi yıl boyunca yürüttüğü bu savaşlarda kesin bir zafere ulaşma konusunda başarısız olmasının ardından Amerikalılar (hem halk hem yönetimler olarak) bu savaşlardan şikâyet ederek bu gelişmeleri “bitmeyen savaşlar” olarak nitelermeye başlamıştır. ABD’nin Afganistan ve Irak işgallerindeki koşullarda benzerliklerin ve olası senaryoların neler olduğunu ortaya koymak doğru bir analiz için gereklidir.

BAŞLANGIÇLAR VE SONUÇLARDAKİ BENZERLİK

11 Eylül 2001 terör saldırılarından sonra Başkan George W. Bush yönetimi, Pentagon’un 1947’deki kuruluşundan bu yana ABD’nin askerî stratejilerinin temelini oluşturan “caydırıcılık” ve çifte sınırlama” doktrinlerinden vazgeçerek, ABD’nin 2001’de Irak savaşında ve Afganistan’da Taliban’a karşı kullandığı “önleyici savaş” doktrinini benimsemiştir. Bu stratejinin temeli “fiilî bir saldırıyı püskürt-

mekten, tahmini saldırıları önlemek için önleyici savaşlar açmaya dönüşüm” olarak özetlenmektedir. Eylül 2001 saldırıları, çeşitli ülkelerin güvenlik vizyonlarında büyük değişim yaratmasının yanı sıra küresel düzenin genel çizgilerini de değiştirmiştir. Bu saldırıların ardından ABD, tüm dünyada geniş çaplı destek ve empati kazanarak küresel alanda hegemon aktör olmak ve hasımları ile rakiplerinin planlarını engellemek için tarihî bir fırsat yakalamıştır. ABD’nin Afganistan savaşındaki birincil hedefi her ne kadar Taliban rejimini düşürmek olsa da stratejik planlamasına Hazar Denizi’nde etki sahibi olma, Rusya’nın Orta Asya üzerindeki hâkimiyetini zayıflatma, İran ve Çin sınırlarına yaklaşma gibi hedefler de eklenmiştir. Aynı bağlamda, ABD’nin Irak’a açtığı savaşta “Irak’ın kitle imha silahlarını yok etme” hedefi dışında jeostratejik hedefler de yer almıştır ve tüm dünya Irak’ın elinde kitle imha silahları bulunmadığını açıkça görmüştür.

ABD, 2001’de Taliban ve 2003’te Saddam Hüseyin rejimlerini kolay hedefler olarak değerlendirmiş ve rakiplerine “zayıfı vurarak güçlü olanı korkutma” prensibine dayanan güçlü “caydırıcılık” mesajı iletmesine olanak tanıyacağını düşünmüştür. Amerikalılar o dönemde, bu iki rejimi yok etmenin küresel egemenlik ve hâkimiyet stratejileri çerçevesindeki planlarını gerçekleştirmeyi kolaylaştıracağını ve 11 Eylül 2001’de kaybettikleri itibarı geri kazandırabileceğini düşünmüştür. ABD’nin Afganistan ve Irak savaşlarında belirlediği stratejik hedefler, bu iki ülkede savaş sonrasında istikrarı sağla-

madaki başarısızlığını açıklamaktadır. Nitekim ABD'nin Afganistan ve Irak işgalleri sonrasındaki planları, bu iki ülkedeki siyasi, ekonomik ve sosyal durumlardan ziyade güvenlik yaklaşımları ve çözümlerine odaklanmıştır. ABD'nin geçtiğimiz yirmi yıl boyunca Afganistan ve Irak'ta attığı adımları kısaca gözden geçirdiğimizde benzerlikler görmekteyiz. Bu adımları özetleyecek olursak:

- Meşruiyetini, halkın zayıf katılımıyla yapılan ve sonuçları Amerikalıların gözleri önünde değiştirilen "formalite" seçimler yaparak ülkede siyasi güçler arasında "kotalara" dayanarak dağıtılan "kırılgan" bir siyasi süreç oluşturmak.
- Siyasi, millî ve mezhepsel müdahalelere ve etkilere açık güvenlik güçleri tesis etmek.
- Devlet kurumlarında yolsuzluğun yayılmasına göz yummak.
- ABD'nin varlığına karşı çıkanları bastırmak için aşırı güç kullanmak ve ABD'nin işgali sırasında tesis edilen siyasi sürecin muhaliflerini bastırması için resmî

güçlerin kullanılmasına izin vermek.

- Afganistan ve Irak'taki ekonomik, sağlık ve hizmet altyapılarının kötüleşmesine aldırış etmemek. Nitekim ABD Afganistan ve Irak'ta okullar, hastaneler, su arıtma tesisleri veya sanayi projeleri ile ilgilenmemiş, sadece askerî üsler, askerî havaalanları ve devasa hapisaneler inşa etmiştir.
- Afganistan ve Irak'ta ABD işgaline karşı yapılan silahlı saldırıların artmasından sonra ABD, bu iki ülkedeki durumları düzeltmek için siyasi çözümler veya vizyonlar üretmek için ciddi bir çaba sarf etmemiştir. Aksine Amerikalılar bu ülkelerden en az hasarla geri çekilmek için sadece askerî çözümler bulmaya çalışmıştır.

TALİBAN'LA VE EL-KAZİMİ HÜKÜMETİYLE YAPILAN MÜZAKERELER ARASINDAKİ FARK

ABD ile Taliban arasındaki müzakereler 12 Eylül 2020'de Doha'da başlamıştır ve görünen o ki bu ta-

rih, ABD'nin Afganistan'daki "bitmeyen savaşı" sonlandırmaya karar verdiği tarihî anı oluşturmuştur. Afgan hükûmetinin bu müzakerelerin bir parçası olması gerekmiştir. Fakat bu müzakerelerin sonraki turları ve Afgan hükûmeti ile Taliban arasında yapılan ikili görüşmeler, Afgan hükûmetinin bu müzakerelerdeki varlığının değersiz ve "formaliteden" ibaret olduğunu, asıl müzakerelerin ABD ile Taliban arasında gerçekleştiğini göstermiştir. Nitekim Taliban liderleri ile Amerikalılar müzakerelerin ilerlemesini övdüğü sırada Afgan hükûmeti bu müzakereleri eleştirmiştir. Amerikalıların Afgan hükûmeti ve ordusunun çok hızlı bir şekilde yıkılmalarına şaşırıklarını söylemelerine rağmen Afgan hükûmeti, ABD'nin çekilmesi ve Taliban'ın Afganistan'ı ele geçirmesi ile sonuçlanan müzakerelerin bir parçası olmamıştır.

“

7 Nisan'da dönemin ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, 2020 Haziran ortalarında ABD ile Irak arasında stratejik diyalog yapılmasını önermiştir. Pompeo, önerilen diyalogda ABD kuvvetlerinin ülkedeki geleceği dâhil olmak üzere, ABD-İrak ilişkileri ile ilgili tüm konuların gözden geçirileceğini belirtmiştir.

”

Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani ve Haşdi Şabi Başkan Yardımcısı Ebu Mehdi el-Mühendis'in 3 Ocak 2020'de Bağdat Havalimanı yakınlarında ABD tarafından düzenlenen hava saldırısıyla öldü-

rümlerinin ardından Irak'taki ABD askerî kampları ve üslerine İran destekli Iraklı Şii milisler tarafından yapılan saldırılar artmıştır. 7 Nisan'da dönemin ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, 2020 Haziran ortalarında ABD ile Irak arasında stratejik diyalog yapılmasını önermiştir. Pompeo, önerilen diyalogda ABD kuvvetlerinin ülke-
deki geleceği dâhil olmak üzere, ABD-İrak ilişkileri ile ilgili tüm konuların gözden geçirileceğini belirtmiştir. Ancak bu duyurunun, Irak'ın siyasi, güvenlik, ekonomik ve sağlık alanlarında zor bir dönemden geçtiği bir sırada yapıldığı gözden kaçmamaktadır. Irak'ın o dönemde yaşadığı zorluklara neden olan faktörler arasında istifa eden Adil Abdulmehdi'ye alternatif bir başbakan bulunamaması, İran tarafından destek gören Iraklı taraflar ile Irak'taki ABD güçleri arasındaki saldırılar ve tehditlerde tırmanış yaşanması, Irak'ın bütçe gelirlerinin %93'ünü teşkil eden petrol fiyatlarındaki dramatik düşüş ve Irak'taki sağlık sektörüne korkunç bir zorluk yaratan Covid-19 pandemisi gibi meseleler yer almaktaydı. Burada sorun teşkil eden mesele

geçici olarak kurulan bir hükümet ile ABD'nin güvenlik, siyasi, ekonomik, eğitim ve sağlık alanında kapsamlı bir diyalog kurulması girişimini başlatmasıdır. Bu nedenle el-Kazimi hükümetinin geçici olduğunun farkında olan ABD'nin bu girişim ile başka amaçları olduğu şüpheleri gündeme gelmektedir.

Bu şüpheler el-Kazimi hükümeti ile ABD arasındaki stratejik diyaloga ekonomi, eğitim ve sağlık meselelerinin formaliteden eklen-
diği ve diyalog turlarına katılan Iraklı heyetlerin gündemindeki en önemli konunun Irak'taki İran destekli güçlerin talepleri ve şartları olduğu sonucuna götürmektedir. Bir diğer deyişle bu stratejik diyalog, ABD ile İran destekli Şii milisler arasındaki müzakerelerden ibaret olmuştur. ABD ile Irak arasındaki bu stratejik diyalogun ilk turu 11 Haziran 2020'de başlamıştır. Dördüncü ve son turu ise 26 Temmuz 2021 tarihinde Başkan Joe Biden'ın Irak'taki ABD'li savaş kuvvetlerinin tamamının 2021 sonunda geri çekme ve Irak Ordusuna danışmanlık ve eğitim vermek üzere sınırlı sayıda ABD'li as-

kerî eğitimcilerin kalacağını duyurmasıyla gerçekleşmiştir.

SON SAHNE

ABD'nin Afganistan ve Irak işgalinde başlangıçlar ve sonlar benzerlik göstermesine rağmen son sahnedeki durumların farklı olması muhtemeldir. Nitekim Taliban, Afganistan'daki en güçlü taraf olduğundan, ABD'nin "kaotik" çekilmesiyle Afganistan'ı kontrolüne geçirmesi doğal ve beklendik bir durumdu. Ancak Irak için durum farklılık göstermektedir. İran destekli milislerin Taliban'la aynı rolü oynamaya aday Irak'taki en güçlü taraf olmasına ve Irak'ın resmî güçlerinin bu milislerin karşısında duracak oranda güçlü olmamasına rağmen bu milisler birlik hâlinde hareket etmemektedir. Ayrıca Mukteda es-Sadr'a bağlı milisler ile İran tarafından destek gören milisler arasında sürekli gerginlikler yaşanmaktadır. Aynı şekilde Ali Sistani temsilcilerine bağlı milisler ile yine İran tarafından destek gören milisler arasında da gerginlik (veya anlaşamama) durumu bulunmaktadır. Diğer taraftan Irak'taki IŞİD unsurları, özellikle ABD'nin Irak'tan çekilmesi ABD Ordusunun resmî Irak güçlerine sağladığı destek ve hava keşiflerinin durdurulmasını kapsamaması durumunda, kendilerini yeniden organize etme ve güvenlik durumunda kargaşa yaratmak amacıyla yeniden saldırılar düzenleme imkânı bulacaktır. Sonuç olarak Irak'ta birbiriyle ilişkileri bulunan farklı aktörlerin bulunması ve bu aktörlerin bütüncül olmaması Irak'ta Afganistan benzeri gelişmelerin yaşanma ihtimalini zorlaştırmaktadır. ■

TALİBAN'IN DÖNÜŞÜ SONRASI İRAN'IN AFGANİSTAN YAKLAŞIMI

DR. İSMAİL SARI

Uzman ORSAM

“

İran, ABD karşıtı bir grubun Afganistan'da iktidara gelmesine, Çin gibi iyi ilişkilere sahip olduğu bir ülkenin burada etkisinin artma ihtimaline ve bunun yaratacağı ekonomik kazançlara rağmen Afganistan'daki yeni statükonun en çok kaybedenlerinden biri olma potansiyelini de taşımaktadır.

”

ABD işgalinden 20 yıl sonra Afganistan'da Taliban'ın dönüşü ve yeni bir hükûmetin kuruluşu diğer bölge ülkeleri gibi İran için de birtakım sonuçlar doğurdu. Bu durum bazı fırsatlar yarattığı gibi büyük riskleri de barındırmaktadır. Ayrıca Taliban'a duyulan güvensizlik devam ederken, ülkede yeni bir iç savaşın ve terör saldırılarının olabileceği ihtimali de Afganistan'a yönelik izlenecek politikaları zorlaştırmaktadır. Afgan siyasetinin geleceği ve Taliban'ın atacağı adımlar İran'ın tutumunu da belirleyecek temel

parametre olmakla birlikte pek çok diğer yerel-bölgesel bileşen de İran'ın Afganistan politikasını şekillendirecektir. Şu anda İran'ın da Çin ve Rusya gibi en büyük önceliği Afganistan'da istikrarın korunmasıdır. İran'ın ulusal güvenlik çıkarlarının korunması genel olarak bu söylem etrafında inşa edilmektedir.

İRAN İÇ SİYASETİNDE TALİBAN

Kabil'in beklenmedik bir şekilde Taliban tarafından hızla ele geçirilmesi sonrası yaşanan süreçte İran'daki muhafazakâr medya, Taliban'ın ülkeye hâkim olmasını "ABD'ye karşı zafer" olarak nitelendirirken 20 yıl içinde Taliban'ın da değiştiğini, daha pragmatist ve

rasyonel politikalar izleyeceğini ileri sürmüştür. Diğer taraftan reformist kanat ise Taliban'ın geçmişten farklı olmadığını ve 20 yıl önceki aynı radikal grup olduğunu ve terör örgütü DEAŞ gibi İran'a tehdit oluşturduğunu savunmuştur. Dolayısıyla İran'da bu konjunktürde Taliban'a yaklaşım ile ilgili tartışmalar sürerken Tahran yönetimi eski düşmanını yeniden tanımlamaya ve ilişkilerini de yeniden şekillendirmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte 1998 yılında Mezar-ı Şerif'te İranlı diplomatların Taliban tarafından öldürülmesi ve bu olay sonrası iki ülke arasında savaşa doğru sürüklenen ilişkiler hâlâ İran iç siyasetinde ve Taliban'a yaklaşımda etkilerini sürdürmektedir.

Ayrıca ilk iktidar döneminde Taliban'ın güçlü Şii karşıtı yaklaşımı ve İran'ın Kuzey İttifakı'nı ve Taliban'a karşı savaşan Afgan Şii grupları desteklemesiyle bir başka tarihsel realitedir. 11 Eylül terör saldırıları sonrası ABD'nin Afganistan'ı işgaliyle doğusundaki düşmanından yani I. Taliban döneminden kurtulan İran, akabinde Irak'ın işgaliyle de bir diğer düşmanı Saddam Hüseyin'den kurtulmuş fakat paradoksal bir şekilde bir başka düşmanı tarafından çift yönlü kuşatıldığı hissini yaşamaya başlamıştır. ABD'nin Afganistan'dan çekilmesini bu manada memnuniyetle karşılayan İran, ABD karşıtı bir grubun Afganistan'da iktidara gelmesine, Çin gibi iyi ilişkilere sahip olduğu bir ülkenin burada etkisinin artma ihtimaline ve bunun yaratacağı ekonomik kazançlara rağmen Afganistan'daki yeni statükonun en çok kaybedenlerinden biri olma potansiyelini de taşımaktadır.

İRAN'A YÖNELİK MUHTEMEL RİSKLER

Taliban zaferinin neden olduğu jeopolitik değişim, İran için paradoksları da beraberinde getirmiştir. Bu durum çok yönlü ve dinamik bir yanıt gerektiren çok sayıda farklı ulusal güvenlik endişesine dönüşmektedir. Bu açıdan İran'a yönelik Taliban rejimi altındaki Afganistan kaynaklı riskleri iki başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi, terör ve göç; ikincisiyse rakip ülkelerin Afganistan'da kazanacağı güç ve nüfuz. Her ne kadar İran için Taliban'ın iktidarı başta Şiiiler olmak üzere tüm Afgan gruplarla paylaşması en istenir durumsa da ülkeyi kontrol edemeyerek Afganistan'ın yeniden bir iç savaşa sürüklenmesiyle İran'ı terör ve göç gibi risklerle karşı karşıya bırakabilir. Bu açıdan Taliban'ın Kabil'i ele geçirdikten sonra verdiği olumlu mesajlar ve kapsayıcı hükümet vaatleri, Afganistan'ın hâkim etnik grubu Peştunların ağırlıklı olduğu 7 Eylül'de açıklanan geçici hükümette gerçekleşmemiştir. Ayrıca Taliban her ne kadar ülkedeki Şiiilerin Aşura törenlerine

geçmişteki tutumunun aksine izin verse de Şii karşıtı ideolojisinden vazgeçmesiyle ilgili güçlü soru işaretleri söz konusudur.

“

Afganistan'ın İran'a maliyeti, iç istikrar bozma potansiyeline sahip göç ve terör merkezli gelişmelerdir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin verilerine göre İran, 800 bini kayıtlı olmak üzere yaklaşık 3 milyon Afgan vatandaşına ev sahipliği yaparken yeni bir göç dalgasını kaldıracak ekonomik durumda değildir.

”

Taliban'a yönelik kapsayıcı ve bütünlüştürücü tutumundan geri adım attığı ve DEAŞ ve el-Kaide gibi radikal terörist grupların güçlenmesine zemin hazırladığı şeklinde şüpheler yoğunlaştığı takdirde Afganistan'da istikrar ve güvenliğin sağlanması mümkün gözükmemektedir. Bu durum İran'ı bir kez daha doğu sınırında ciddi tehdit-

lerle karşı karşıya bırakabilir. Böyle bir durumda DEAŞ-Horasan olarak bilinen DEAŞ'ın Afganistan fraksiyonu, mevcut istikrarsızlıktan yararlanabilir ve potansiyel olarak bölge için ciddi bir tehdit hâline gelebilir. Ayrıca İran'da Sistan-Belucistan eyaletinde yaşayan Sünni Beluç halkının haklarının verilmesi için savaştığını ileri süren ve el-Kaide ile bağlantıları olduğu iddia edilen Cündullah örgütü güçlenebilir ve İran, komşusu Afganistan'dan kaynaklanan potansiyel yeni terör dalgasının güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya kalabilir. Elbette bu terör sarmalı İran'daki diğer etnik hareketlilikleri artırma potansiyeli de taşımaktadır. İstikrarsız ve terör yuvası hâline gelecek bir Afganistan'ın İran'a maliyeti, iç istikrarı bozma potansiyeline sahip göç ve terör merkezli gelişmelerdir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin verilerine göre İran, 800 bini kayıtlı olmak üzere yaklaşık 3 milyon Afgan vatandaşına ev sahipliği yaparken yeni bir göç dalgasını kaldıracak ekonomik durumda değildir.

Göç ve terör tehdidinin yanı sıra Afganistan'da İran'a rakip ya da düşman ülkelerin nüfuz ve güç elde etmesi de İran için bir başka risktir. Bu açıdan Afganistan'ın geleceği ve Taliban'ın takip edeceği politikalar ve uluslararası toplumun Taliban'a yaklaşımı hâlâ belirsizliğini korumakla birlikte Afganistan'daki yeni statüko Pakistan, Türkiye ve Katar'a bazı kazanımlar sağlayabilir. Bu da İran açısından istenir bir durum değildir. Taliban'ın Pakistan ile olan derin bağlantıları ve birinci iktidar dönemindeki iyi ilişkileri bilinen bir gerçektir. Ayrıca Pakistan'a yakın isimlerin kabinde çoğunlukta olduğu ve Pakistan'ın Taliban üzerindeki etkisini koruduğu görülmektedir. Dolayısıyla Pakistan, Afganistan'daki dost hükümet aracılığıyla bölgedeki Hint etkisini kırmak ve Hindistan'ın bu bölgedeki rolünü sınırlandırmak isteyebilir. Bu durum Hindistan'ı Afganistan üzerinden Orta Asya'ya bağlayacak olan ve Pakistan'ın Gwadar Limanı'na rakip olarak görülen Çabahar Limanı da dâhil olmak üzere İran'ın bazı önemli alanlardaki çıkarlarını tehdit edebilir.

“

Türkiye, Afganistan'daki Türk akraba gruplarla ilişkilerini daha iyi seviyelere getirebileceği gibi Sünni bir ülke olarak Taliban için Şii İran'dan daha kabul edilebilir bir ülke olarak algılanabilir. Taliban üzerinde etki sahibi Pakistan da Taliban'ın Ankara ile iş birliğini destekleyebilir.

”

Türkiye'nin Kabil Havalimanı'nın güvenliğinin sağlanması da dâhil olmak üzere Afganistan'da daha aktif bir rol almaya istekli olması ve yeni yönetimle birçok alanda geliştirebileceği iş birliği imkânı İran'ı zor durumda bırakabilecek diğer bölgesel risktir. Ayrıca Türkiye, Afganistan'daki Türk akraba gruplarla ilişkilerini daha iyi seviyelere getirebileceği gibi Sünni bir ülke olarak Taliban için Şii İran'dan daha kabul edilebilir bir ülke olarak algılanabilir. Taliban üzerinde etki sahibi Pakistan da Taliban'ın Ankara ile iş birliğini destekleyebilir. Böyle bir durumda Türkiye'nin İkinci Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan ile kazandığı zaferle Güney Kafkasya'da sağlamlaşan gücü ve varlığı Afganistan ile düşünüldüğünde, İran'ın kendisini bölgesel rakibi tarafından kuşatılmış olarak algılamasına sebep olabilir. Türkiye'nin yakın müttefiki Katar'ın Afganistan'daki aktif rolü de İran'ı rahatsız eden gelişmelerden sayılabilir. Tahran'dan ziyade Ankara'ya yakın olan Doha ile iyi ilişkilere sahip olmasına rağmen İran ile Katar, Suriye krizi başta olmak üzere bir dizi önemli bölgesel meselede farklı pozisyonlara sahiptir.

Bir başka riskse Afganistan'ın İran'ın iki Körfez rakibi/düşmanı Abu Dabi ve Riyad tarafından İran'a karşı kullanılma potansiyelidir. 1990'larda uluslararası toplumdan izole edilen Taliban'ı Pakistan ile birlikte Abu Dabi ve Riyad tanımaktayken, ABD işgaline verdiği destekle birlikte bu iki Körfez ülkesi Taliban ile ilişkilerini kesmiş ve Taliban karşıtı cephede yer almıştır. Ancak buna rağmen Suudi Arabistan, Taliban'ı Afgan siyasi sürecine entegre etmek amacıyla gizli ilişkilerini sürdürmüştür. Bugün Suudi Arabistan birinci döneminde olduğu gibi Taliban'ı hızlı bir şekilde tanımamış olsa da Suudi istihbaratı ilerleyen dönemde Tahran ile rekabetinde önemli bir aktör olabilecek Taliban ile iletişime geçmeye ve örtük ilişki kurmaya çalışabilir. Riyad'ın yeni Afgan yönetimini İran'a karşı kullanmak için potansiyel bir araç olarak görmesi de muhtemeldir. Sonuç olarak, Afganistan'ın geleceğine dair belirsizlikler ve riskler devam ederken İran'ın Afganistan politikasının hedefi bu ülkede istikrarın sağlanması ve bu ülkenin bazı bölgesel aktörler tarafından kendi aleyhine kullanılmasının engellenmesidir. ■

KATAR DIŞ POLİTİKASINDA AFGANİSTAN VE 2. TALİBAN DÖNEMİ

“

2.Taliban dönemi öncesinde Katar'ın Afganistan politikası, Afgan hükümetiyle kurulan ilişkilerin yanında Taliban ile kurulan siyasi ilişkiler ve ABD'nin taleplerinin arabuluculuğunu gerçekleştirme boyutları üzerinde şekillenmişti.

”

GÖKHAN ERELİ

Körfez Çalışmaları Koordinatörü ORSAM

Taliban'ın Afganistan'da iktidarı ele geçirmesi, Körfez ülkelerinin Afganistan'a yönelik politikalarını revize etme gerekliliğini ortaya koydu. Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Katar gibi aktif dış politika tutumu sergileyen ülkelerin Afganistan'da yaşanan

gelişmelere farklı şekillerde tepki verdikleri görülmüştür. Suudi Arabistan ve BAE'den farklı olarak Katar'ın Taliban ile bir süredir geliştirdiği siyasi ilişkiler, Körfez ülkeleri arasında Katar'ın Afganistan'daki gelişmelere yönelik hamlelerini uluslararası anlamda daha önemli ve görünür hâle getirdi. Bu çerçevede Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) çekilmesiyle birlikte ortaya çıkan kaos ortamında Katar, Taliban ile öncesinde

güçlendirdiği temasların aracılığıyla çekilmenin olumsuz görüntülerini sınırlandırmada önemli rol oynamıştır. Dolayısıyla gelecekte Katar'ın Taliban hükümetiyle nasıl ilişki geliştireceği ve Doha ile Kabül'deki yeni rejim arasındaki ilişkilerin Taliban hükümetinin uluslararası sisteme dâhil olmasında nasıl rol oynayacağı ayrı bir tartışma konusu olarak varlığını sürdürmektedir.

KATAR'IN SÜREÇ İÇERİSİNDE DÖNÜŞEN AFGANİSTAN POLİTİKASI

1996-2001 yılları arasında yani 11 Eylül sonrasında ABD'nin Afganistan'a müdahaleyi başlatmasından önce Afganistan'da hükümet görevi gören Taliban'ı tanıyan ülkelerin Pakistan, Suudi Arabistan ve BAE olduğu hatırlandığında or-

taya çıkan yeni gelişmelerden Körfez ülkelerinin de belirli oranda etkileneceği söylenebilir. Bilindiği gibi 2001 yılında başlayan ABD'nin Afganistan müdahalesiyle birlikte Körfez ülkeleri de Taliban ile ilişki kurmayı kesmişlerdi. Bununla birlikte, ABD'nin 2001 yılından itibaren Taliban'a karşı süren mücadelesi yakın dönemlerde askerî düzlemde diplomatik düzleme taşındı. 2013 yılının ardından Taliban'ın Katar başkenti Doha'da bir siyasi temsilcilik açmasıyla Katar ve Taliban siyasi ilişkileri bölgesel anlamda görünür hâle geldi. Bu çerçevede 2013 yılından itibaren ve daha yakın dönemlerde Taliban ile siyasi müzakere masasına oturmak isteyen ABD'nin, Katar'ın oynadığı arabuluculuk rolünden de istifade etmesiyle Doha'da 2020'de imzalanan anlaşmayla sonuçlanacak süreç başlamış oldu.

“

2021 Ağustos ayı itibarıyla ve daha sonrasında yaşanan gelişmelerde Katar, aşamalı bir şekilde arabuluculuk ve pragmatizmi harmanlamayı tercih etti. İlk elde ABD ile bir siyasi anlaşmayı Doha'da imzalayan Taliban, ardından masadaki siyasi realiteyi sahada kazanıma dönüştürmek için askerî girişimlerini artırdı. Nitekim politika sonucunda, Taliban Afgan hükümetinin askerî ve siyasi direncini kırarak iktidarı eline geçirdi.

”

2.Taliban dönemi öncesinde Katar'ın Afganistan politikası, Afgan hükümetiyle kurulan ilişkilerin

yanında Taliban ile kurulan siyasi ilişkiler ve ABD'nin taleplerinin arabuluculuğunu gerçekleştirme boyutları üzerinde şekillenmişti. Katar'ın 2013 yılından itibaren, bölgesel dış politika aktörlerini dışlamayan ve aktörlere karşı diyalog kapısını kapatmayan dış politika stratejisi gerek Taliban'ın gerekse de ABD'nin nezdinde Katar'ın siyasi rolünü güçlendirdi. Bu çerçevede, dönemin ABD Başkanı Barack Obama da Taliban'ın Doha'da bir siyasi temsilcilik açmasını memnuniyetle karşılamıştır. 2021 Ağustos ayı itibarıyla ve daha sonrasında yaşanan gelişmelerde Katar, aşamalı bir şekilde arabuluculuk ve pragmatizmi harmanlamayı tercih etti. İlk elde ABD ile bir siyasi anlaşmayı Doha'da imzalayan Taliban, ardından masadaki siyasi realiteyi sahada kazanıma dönüştürmek için askerî girişimlerini artırdı. Nitekim politika sonucunda, Taliban Afgan hükümetinin askerî ve siyasi direncini

kırarak iktidarı eline geçirdi. Taliban'ın Afganistan'da rejimi kontrol etmesiyle Afganistan'daki yeni rejimin meşruiyet sorunları ve Taliban ile gerçekleştirilmesi gereken görüşmelerde izlenecek yollar üzerine düşünme, Katar'ın Afganistan yaklaşımını şekillendiren temel noktalar olmuştur.

“

Afganistan'daki gelişmeler çerçevesinde Körfez ülkeleri insani diplomasi anlamında önemli roller oynadı. Katar bu anlamda gerek Taliban ile gerekse de Batılı ülke yetkilileriyle koordine bir şekilde Afganistan'dan ayrılmak isteyen kişilerin 31 Ağustos tarihinden önce Afganistan'dan çıkarılmasında ulusal kapasitesinin üzerinde faaliyetler gerçekleştirdi.

”

KATAR'IN ÜÇ AYAKLI AFGANİSTAN YÖNELİMİ

Öncelikle Katar her ne kadar Taliban ile siyasi ilişkilerini geliştirmiş olsa dahi Afgan hükümetinin Taliban'a geçişiyle birlikte ihtiyatlı bir politika benimsedi. Katar'ın bu anlamda Afganistan'a yönelik üç aşamalı bir strateji izlediğinden bahsedilebilir.

Birincisi insani diplomasi mekânizmaları aracılığıyla Katar, Taliban yönetimi altında hayatını devam ettirmeyecek olan diplomat, kişi ve vatandaşların ülkeden çıkarılmasında ulusal imkânları doğrultusunda çaba sarf etmiştir. İkincisi, Katar'ın Taliban, ABD ve Batılı ülkeler arasında oynadığı kolaylaştırıcılık ve arabuluculuk rolü, Katar'ın bölgesel anlamda dönüşen rol tanımlamasına uygun bir pozisyon elde etmesine olanak sağladı. Üçüncüsü ise Afganistan'da yaşanan gelişmelerde Katar'ın oynadığı rol, başlıca dış politika hedeflerinden birisi olan uluslararası tanınırlığın artırılmasına da katkı sağlamıştır.

Afganistan'daki gelişmeler çerçevesinde Körfez ülkeleri insani diplomasi anlamında önemli roller oynadı. Katar bu anlamda gerek Taliban ile gerekse de Batılı ülke yetkilileriyle koordine bir şekilde Afganistan'dan ayrılmak isteyen kişilerin 31 Ağustos tarihinden önce Afganistan'dan çıkarılmasında ulusal kapasitesinin üzerinde faaliyetler gerçekleştirdi. Bu anlamda, Katar sadece tahliyelerin diplomatik açıdan kolaylaştırılmasını değil, aynı zamanda tahliye edilen kimselerin bir bölümünün Katar'a getirilmesinde de özellikle ABD ile bir fikir birliği sağladı.

Katar'ın bu çerçevede yürüttüğü faaliyetler, Katar dış politikasındaki kolaylaştırıcılık ve arabuluculuk prensiplerine işaret etmektedir. Bununla birlikte, Katar'ın bu çerçevedeki faaliyetleri sadece ABD ve Taliban arasında bir mekik diplomasisinden daha fazlasını temsil etmiştir. Birçok Batılı ülke Taliban ile ileride kurulacak siyasi ilişkilerin ve Afganistan'dan tahliye edilemeyen vatandaşların akıbetini güvence altına almak için diplomatik misyonlarını Kabil'den Doha'ya taşımaya teklif etti. Katar, Doha'nın diplomatik misyonlar çerçevesinde ikinci bir Kabil olması düşüncesini, kolaylaştırıcılık faaliyetlerinin devamı niteliğinde kabul etti.

Katar'ın Afganistan'da yaşanan gelişmelere yönelik izlediği politika bütün bunların yanında Katar'ın uzun dönemdir inşa etmek istediği dış politika ve uluslararası konum projeksiyonlarıyla da temelden ilintiliydi. Körfez ülkelerinin bir bütün olarak uluslararası tanınmayı önemli bir hedef olarak görmeleri gibi Katar'ın da 2000'li yıllardan bu yana devam ettirdiği faaliyetlerinin önemli bir bölümü uluslararası tanınırlığın artırılmasına yöneliktir. Bu anlamda, Qatar Airways'in ve Al-Jazeera'nın kurulması, bütün bunların yanında Katar Ulusal Müzesi'nin inşa edilmesi Katar'ın tanınırlığına katkı yapan gelişmelerdi.

Fakat Katar bu anlamda özellikle 2010'lu yıllardan itibaren uluslararası tanınırlık hedefini daha önemli boyutlara taşıdı. Özellikle Kuveyt ile birlikte Katar, Filistinlilere Batı Şeria ve Gazze'de önemli yardımlar sağladı. İngiltere, ABD, Hindistan, Pakistan, Japonya, Rus-

ya ve Çin'de ciddi yatırım faaliyetleri gerçekleştirdi. 2014 ve 2017 yıllarında Körfez içi güç mücadelelerinin ardından da bu dış politika perspektifini güçlendirmiş oldu. Bununla birlikte daha yakın dönemlerde, Libya'da siyasal ve askerî anlamda meşru hükümetin iradesini destekledi, Yemen'de 2010 yılının ardından siyasi süreçlerin destekleyicisi oldu ve nitekim Suriye'de de yakın dönemde Türkiye ve Rusya ile kurulan bir üçlü istişare mekanizmasının bir parçası konumuna geldi.

Bütün bunlar göz önüne alındığında, Katar'ın Taliban yönetimi öncesi ve Taliban yönetimi sonrası Afganistan'ına uzun dönem siyasi mesai harcadığı ve bu mesainin kazanımlarını elde etmeye çalıştığı belirtilmelidir. Dışişleri Bakanı Muhammed bin Abdurrahman el-Sani, gerek Doha'da gerekse de Kabil'de Taliban yönetimiyle birden çok görüşme gerçekleştirdi. Bu anlamda Muhammed bin Abdurrah-

man'ın Katar'ın Afganistan politikasını "tarafsız arabulucu" olarak tanımlaması da Katar'ın Afganistan politikasını özetlemektedir. Sonuç olarak, Katar ve Taliban arasında bir dereceye kadar siyasi ilişki kurulmuş olsa da Katar'ın Taliban üzerindeki etkisinin derinliğini zaman gösterecektir ve bu konudaki soru işaretleri hâlen varlığını sürdürmektedir. Nitekim bütün bu siyasi ilişkiye rağmen, Katar 1996-2001 yılları arasında Taliban hükümetini tanıyan ülkeler arasında bulunmamaktaydı. Bununla birlikte, Çin ve Rusya gibi aktörlerin -ABD'nin ilk çekildiği süreçteki yaygın kanının aksine- Taliban ile karşılıklı yumuşak söylemlerde bulunmaları, Katar'ın da Taliban ile ilişkilerini ön plana çıkarmaktadır. Katar bu anlamda gerek ABD gerekse Çin ve Rusya nezdinde önemli konuma gelerek Afganistan politikası aracılığıyla dış politikada stratejik ortaklıklarına alternatifler oluşturabilecektir. ■

TÜRKİYE-AFGANİSTAN ARASINDAKİ İLİŞKİLERDE EĞİTİM BOYUTU: TÜRK ÜNİVERSİTELERİNDEKİ AFGAN ÖĞRENCİLER

DOÇ. DR. H. KÜRŞAD ASLAN

Uzman ORSAM

“

2020 yılı verilerine göre, Türkiye'deki üniversitelerde 6.089'u erkek ve 1.428'i kadın olmak üzere toplamda 7.517 Afgan öğrenci kayıtlı durumdadır. Diğer bir deyişle, Türkiye üniversitelerindeki yabancı öğrencilerin yaklaşık %3,5 civarı Afganistanlıdır.

”

Son dönemde uluslararası-bölgesel siyasetin merkezi hâline gelen Afganistan'a ilişkin tartışılan konuların başında da eğitim konusu gelmektedir. Bu konuda Türkiye'nin bölge ülkelerindeki öğrencilere sağladığı çeşitli burslar aracılığıyla eğitim faaliyetlerinin de merkezi hâline geldiği belirtilmektedir. Bu anlamda Ortadoğu, Afrika, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya gibi bölgelerden önemli oranda öğrenci çeken Türkiye'nin bu girişimleri aynı zamanda bölgesel yumuşak gücüne katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla bu girişimleri düşündüğümüzde Türkiye'nin özellikle Taliban rejimi

sonrasında eğitim konusunda bazı soru işaretleri barındıran Afganistan ile arasındaki eğitim iş birliğinin boyutları da irdelenmelidir. Bu boyutlardan en önemlisiyse

ileriki yıllarda ikili ilişkilerde önemli köprü vazifesi görmesi muhtemel Afgan öğrencilerin Türkiye üniversitelerindeki dağılımı ve durumlarını değerlendirmedir.

AFGANİSTAN'A İLİŞKİN GENEL BİLGİLER

Tarih boyunca Cengiz Han ve diğer Moğol liderlerin askerî seferleri gibi büyük olaylara ve İpek-Baharat Yolları gibi ticari geçiş güzergâhlarına ev sahipliği yapan Afganistan günümüzde çok kültürlü bir toplum yapısına sahiptir. Orta Asya, Ortadoğu, Güney Asya ve Uzak Doğu olarak dört alt coğrafyanın keşiştiği bir kavşak konumundadır. İslam'dan önceki dönemlerde Zerdüştlük, Budizm, Hinduizm ve putperestlik gibi inanç sistemleri bugünkü Afganistan coğrafyasında iz bırakmıştır. Taliban tarafından

2001 yılında havaya uçurulana kadar iki tane dev Buda heykelinin bulunduğu Bamyân Vadisi, UNESCO kültürel miras listesinde yer almaktadır. 2021 yılı itibarıyla toplam nüfusunun 35 milyon civarında olduğu tahmin edilen Afganistan'da 34 tane vilayet bulunmakta olup nüfus yoğunluğu bakımından en başta 5 milyondan fazla insanın yaşadığı başkent Kabil gelmektedir. İkinci sırada nüfusunun 1 milyonu geçtiği tahmin edilen güneydeki Kandahar vilayeti gelmektedir. Bunun haricinde yarım milyon civarında nüfusa sahip Herat, Mezarı Şerif ve

Kunduz vilayetleri önemli yerleşim birimleridir. Türk tarihinde önemli bir yere sahip olan Belh (Mevlana'nın doğum yeri), Gazne gibi vilayetler ve Helmand gibi zengin yeraltı kaynaklarının bulunduğu vilayetleri de not etmek gerekir.

2004 Anayasası'nda başta Peştun, Tacik, Özbek, Hazara, Beluç ve Türkmen olmak üzere 14 etnik grup tanınmıştır. Afganistan'da resmî iki dil Darice ve Peştuncadır; tüm etnik grupların kendi aralarında ortak iletişim kurduğu dil Farsçanın bir kolu olan Daricedir. 2004 Anayasası'na göre, etnik Özbek ve Türkmen dilleri tanınmakta

ve kendi ana dillerinde eğitim görme imkânları bulunmaktadır. Nüfusun %85 civarı Sünni Müslüman olup Hanefi fıkhına bağlıdır; nüfusun yaklaşık %15 kadar Şii mezhebindedir ve genelde Hazara toplumu tarafından temsil edilmektedir. Afganistan'ın genelde en eğitilmiş kesimi Hazaralardır. Afganistan'da nüfusun dörtte üçü kırsal kesimlerde ikamet etmektedir. Nüfusun yaş dağılımında ortanca değer yaklaşık 20'dir, diğer

bir deyişle nüfusun yarısı 20 yaş altındadır. Bu demektir ki mevcut genç ve kırsal nüfus önümüzdeki nesillerin kaderini belirleyecek bir dönemden geçme arifesindedir. Okuma yazma oranı bakımından güvenilir veriler olmamakla birlikte 15 yaş üzeri nüfusun yarıya yakınının okuma yazma bildiği tahmin edilmektedir. Afganistan'da hemen hemen her köyde mutlaka bir okul bulunduğu fakat yoksulluk ve toplumsal baskıyla kız çocuklarından

eğitime erişim noktasında sorunlar bulunduğu ifade edilmektedir.

AFGAN ÖĞRENCİLERİN TÜRKİYE'DEKİ ÜNİVERSİTELERDE DAĞILIMI

Aşağıdaki tabloda Türkiye'de öğrenim gören Afganistanlı öğrencilere dair genel bilgiler derlenmiştir. İl bazında toplamı 90'ı aşan veya üniversite bazında en az 80

Tablo: Türkiye Yükseköğretim Kurumlarındaki Afgan Öğrenciler

Üniversite Adı	Şehir	Türü	Erkek	Kadın	Toplam
Afyon Kocatepe Üni.	Afyon	Devlet	77	12	89
Afyon Sağlık Bil Üni.	Afyon	Devlet	11	7	18
Akdeniz Üni.	Antalya	Devlet	102	13	115
Anadolu Üni.	Eskişehir	Devlet	359	54	413
Eskişehir Osmangazi Üni.	Eskişehir	Devlet	84	22	106
Eskişehir Teknik Üni.	Eskişehir	Devlet	43	5	48
Ankara Üni.	Ankara	Devlet	90	21	111
Ankara Yıldırım Beyazıt Üni.	Ankara	Devlet	103	40	143
Atatürk Üni.	Erzurum	Devlet	87	27	114
Bursa Uludağ Üni.	Bursa	Devlet	178	53	231
Çukurova Üni.	Adana	Devlet	89	17	106
Erciyes Üni.	Kayseri	Devlet	106	39	145
İstanbul Üni.	İstanbul	Devlet	130	34	164
Karabük Üni.	Karabük	Devlet	207	46	253
Karadeniz Teknik Üni.	Trabzon	Devlet	93	29	122
Kastamonu Üni.	Kastamonu	Devlet	386	49	435
Kırşehir Ahi Evran Üni.	Kırşehir	Devlet	99	36	135
Kocaeli Üni.	Kocaeli	Devlet	134	12	146
Necmettin Erbakan Üni.	Konya	Devlet	111	22	133
Selçuk Üni.	Konya	Devlet	106	36	142
Konya Teknik Üni.	Konya	Devlet	62	3	65
N. Ömer Halisdemir Üni.	Niğde	Devlet	109	15	124
Ondokuz Mayıs Üni.	Samsun	Devlet	175	37	212
Pamukkale Üni.	Denizli	Devlet	97	18	115
Sağlık Bil Üni.	İstanbul	Devlet	87	46	133
Sakarya Üni.	Sakarya	Devlet	169	40	209
Süleyman Demirel Üni.	Isparta	Devlet	80	16	96
İstanbul Aydın Üni.	İstanbul	Vakıf	249	70	319
İstanbul Gelişim Üni.	İstanbul	Vakıf	104	35	139
İstanbul Kültür Üni.	İstanbul	Vakıf	78	24	102

Kaynak: YÖK İstatistikleri (2020)

Afgan öğrencisi olan kurumlar listesinde görülmektedir. 2020 yılı verilerine göre, Türkiye'deki üniversitelerde 6.089'u erkek ve 1.428'i kadın olmak üzere toplamda 7.517 Afgan öğrenci kayıtlı durumdadır. Diğer bir deyişle, Türkiye üniversitelerindeki yabancı öğrencilerin yaklaşık %3,5 civarı Afganistanlıdır. Türkiye'de bulunan 200'den fazla üniversitenin 163'ünde en az bir Afgan öğrenci bulunmaktadır.

Eskişehir ve İstanbul'da Afganistanlı 60 civarı lisans ve yüksek lisans öğrencisiyle yapılan anket ve mülakatlardan edindiğimiz izlenimlere göre, Afgan öğrencilerin neredeyse tamamı Türkiye'ye sempati duymaktadır.

İstanbul, Ankara ve İzmir hariçindeki üniversitelerde en yoğun biçimde Afgan öğrencilerin bulunduğu şehirler sırasıyla Eskişehir, Kastamonu, Konya, Karabük, Bursa, Sakarya ve Samsun'dur. Eğitim gördükleri alanlar itibarıyla Afgan öğrenciler tüm fakülte ve meslek yüksekokullarına dağılmış durumdadır.

Eskişehir ve İstanbul'da Afganistanlı 60 civarı lisans ve yüksek lisans öğrencisiyle yapılan anket ve mülakatlardan edindiğimiz izlenimlere göre, Afgan öğrencilerin neredeyse tamamı Türkiye'ye sempati duymaktadır. Mülakatlarda Afgan öğrenciler ülkelerinde Türkiye'nin çok sevildiğini, Türkiye'deki demokrasinin gelişim düzeyinin çok ileri noktada olduğunu, Türkiye'nin televizyon dizilerinin Afganistan'da çok büyük bir kitle tarafından izlendiğini, yakın za-

manlarda Çin dizilerinin de rağbetinin arttığını ifade etmektedir. Afganistan'dan gelen öğrencilerin akademik alanda başarılı olduklarına dair farklı anekdotlar aktarılmaktadır. Örneğin, Yıldız Teknik Üniversitesinin 2018 yılı okul birincisi bilgisayar mühendisliği bölümü mezunu bir Afgan'dır. Özellikle Türkiye'de ilahiyat fakültelerindeki Afgan öğrencilerin oldukça başarılı bir profil çizdikleri bilinmektedir. Afganistan'ın kendi ulusal öğrenci yerleştirme sınavı (Kankor Sınavı) birincisi Türkiye'de öğrenim görmektedir.

Türkiye'deki Afgan üniversite öğrencileri beş farklı kategoride finanse edilmektedir. Birincisi, Afgan devletinin resmî burs programı; ikincisi, Türkiye Bursları Programı ile gelen öğrenciler; üçüncüsü, Türkiye Maarif Vakfı tarafından sağlanan burs; dördüncüsü

Türkiye'deki vakıf üniversitelerinin sağladığı münferit burs imkânlarıdır ki İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul Medipol Üniversitesi ve Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi burs sağlayan kurumlardan başlıca olanlardır. Beşinci ve son kategori olarak, bazı varlıklı Afgan aileler kendi maddi imkânlarıyla çocuklarını Türkiye'de okutmaktadır. Bu beş kategori içinde Afgan devlet bursları en verimsiz programdır diyebiliriz. Afgan devlet bursları ile gelenler arasında ge-

nellikle kayırma ve yolsuzluk nispeti çok yüksek olduğundan gelen öğrencilerin çoğunun düşük motivasyonlu ve akademik anlamda başarısız olduğu görülmektedir.

EĞİTİM KONUSUNDA TÜRKİYE'NİN MEVCUT KATKILARI VE OLASI ROLÜ

Türkiye'de araştırma kurumları ve üniversitelerin stratejik planlarında uluslararasılaşma en önemli hedeflerin başında gelmektedir. Dünya genelinde yabancı öğrencileri

cezbetme bağlamında izlenen ulusal politikalarda üç önemli motivasyon kaynağı bulunmaktadır. Birincisi, beyin ve yetenek avcılığı ile ilgilidir. Öncelikli araştırma alanlarında katkı sağlama potansiyeli yüksek olan nitelikli yabancı öğrenci, araştırmacı ve akademisyenlerin gelmesi umulmaktadır ve bu şekilde güçlü ve etkili akademik ağların kurulması beklenmektedir. İkinci motivasyon kaynağı, yurt dışından gelen yabancı öğrencilerin sayısal artışıyla üni-

versitelerin gelir elde etmesi ve yükseköğretim kurumlarının finansmanında fon zenginliği yaratılmasıdır. Dünya genelinde yabancı öğrenciler buldukları ülkelerde 20.000-40.000/yıl dolar harcama ile yerel ekonomilerin canlanmasına önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Üçüncüsü, yabancı öğrenciler yumuşak güç bağlamında ev sahibi ülkenin gönüllü elçisi olarak birçok alanda doğrudan ve dolaylı katkı sağlamaktadır. Bu faktörler çerçevesinde Türkiye'nin

yabancı öğrenci politikaları genelinde ve Afgan öğrenciler özelinde ülke şartlarına uygun alanlara öncelik vermesi önemlidir. Afganistan'daki ekonomik ve sosyal gelişim seviyesi göz önünde bulundurulduğunda bazı eğitim branşlarına öncelik verilmesi elzemdir. Hem güçlü ve istikrarlı bir Afganistan'ın inşası bağlamında hem de Türkiye'nin stratejik hedeflerine ulaşma bakımından öğretmenlik, inşaat, ziraat, ilahiyat gibi bazı eğitim alanlarına özel önem verilmelidir.

“

Diğer önemli bir konu Afganistan'da faaliyet gösteren Maarif Vakfına bağlı okullardır. Bu okulların son yıllarda Afganistan'daki en nitelikli eğitimi sunduğu ifade edilmektedir. Afganistan'daki öğrenci seçme ve yerleştirme süreçlerinde Maarif Vakfı öğrencilerinin büyük bir başarı sergilediği görülmektedir. Türkiye'nin öncelik vermesi gereken bir diğer konu da eğitime erişim noktasında dezavantajlı konumda bulunan kız çocukları için pozitif ayrımcılık tanınmasıdır.

”

Özellikle Suudi Arabistan ve İran gibi devletlerin Selefi veya Şii radikalleşmesine izin vermemek adına Türkiye'nin dinî eğitimde ve ilahiyat alanlarında özel programlar tesis etmesi faydalı olacaktır. Diğer önemli bir konu Afganistan'da faaliyet gösteren Maarif Vakfına bağlı okullardır. Bu okulların son yıllarda Afganistan'daki en nitelikli eğitimi sunduğu ifade edilmektedir. Afganistan'daki öğrenci seçme ve yerleştirme süreçlerinde Maarif Vakfı öğrencilerinin büyük bir başarı sergilediği görülmektedir. Türkiye'nin öncelik vermesi gereken bir diğer konu da eğitime erişim noktasında dezavantajlı konumda bulunan kız çocukları için pozitif ayrımcılık tanınmasıdır. Sonuç olarak, Afganistan halkı ılımlı dinî yaklaşımlarından dolayı Türkiye'ye çok sıcak bakmaktadır. Bu güç Afgan halkının ve devletinin kendi ayakları üzerinde durabilecek şekilde yeniden imarı ve kalkınması için kullanılmaya elverişlidir. ■

TÜRKİYE-IRAK EKONOMİK İLİŞKİLERİNDE ZORLUKLAR VE FIRSATLAR

DR. RECEP YORULMAZ

Ekonomi Çalışmaları Direktörü **ORSAM**

“

2009 yılında Irak'ın bir ülkeyle gerçekleştirdiği en geniş ekonomik anlaşma olan “Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması” imzalanmış ancak Türkiye'deki onay süreci tamamlanmasına rağmen Irak tarafından süreç tıkanmıştır. Sürecin burada tıkanması Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması ve Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmalarının da yürürlüğe girmesini önlemiştir.

”

Bilindiği üzere devlet müdahalesinin hissedilir olduğu bir ekonomik yapıya sahip olan Irak, rezerv bakımından dünyanın en büyük dördüncü petrol ülkesidir ve ülke gayrisafı yurt içi hasılasının %30,4'ünü ihracat gelirlerinin ise %71,5'i petrol gelirlerinden sağlanmaktadır. Irak'ta ekonomik servetin en önemli belirleyicisi petrol sektörüdür. Dolayısıyla, ekonomik faaliyetleri ve hükümet gelirleri büyük ölçüde petrol gelirleriyle şekillendiğinden, petrol gelirlerine bağımlı bir ekonomik yapıya sahiptir. Ülkede ekonomik çeşitliliğin sağlanamamış olması, son erken seçim kararında görüldüğü gibi politik istikrarın yakalanamaması ve yolsuzluğun önüne geçilememesi ekonomik sorunların temelini oluşturmak-

tadır. Böyle bir ortamda halkın öncelikli talebi yeni bir hükümetle umutları yeşertmek ve ülkenin ekonomik potansiyelinden etkin faydalanmaktır.

Hiç şüphesiz Irak'ta başka ülkelerin nüfuzunun yoğunlaşmasının temel sebebi siyasi istikrarın sağlanamamış olmasıdır. Dünyanın dördüncü en büyük petrol rezervlerine sahip olan Irak'taki istikrarsız yapı ekonomik sorunlar doğurmuş ve bu da aralıklarla süren protestoları ortaya çıkarmıştı. Ekim 2019'da başlayan ve Ocak 2020'de de devam eden protestolar, kamu hizmetlerinin yetersizliği, yoksulluk, gelir dağılımındaki adaletsizlik, işsizlik ve yolsuzluk problemleri sebebiyle ulusal bir motivasyonla hızla ilerlemişti.

T

“

Irak'ın ekonomik başkenti konumundaki Basra'ya ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Günlük üç buçuk milyon varil petrol üretimi ile dünyanın sayılı şehirleri arasında olan Basra'da potansiyelin çok altında bir sosyal ve fiziki altyapı olduğu görülmektedir.

”

Böyle bir sosyal ortamda Irak ve Türkiye arasında yapılan son anlaşmaların önemi artmaktadır. Mezhepsel durumundan dolayı İran etkisinin fazla olduğu Basra gibi güney bölgelerinde dahi İran'a olan tepkinin sokaklara taşıdığı bir ortamda, Türkiye ile yapılan ekonomik anlaşmalar toplum nezdinde de kabul görmektedir. Özellikle bu anlaşmalarda bahsi geçen beş milyar dolar değerindeki kredi ülkede gündem olmuş durumdadır. Bu kredinin Basra Büyük Fav Limanı'nı Türkiye'ye bağlayan demir yolu projesine yatırılabilmesi beklentisi ağırlık kazanmıştır.

Bu noktada, Irak'ın ekonomik başkenti konumundaki Basra'ya ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Günlük üç buçuk milyon varil petrol üretimi ile dünyanın sayılı şehirleri arasında olan Basra'da potansiyelin çok altında bir sosyal ve fiziki altyapı olduğu görülmektedir. Basra'ya canlılık kazandırmanın ülke ekonomisini düzlüğe çıkarmanın anahtarı olduğu bilinmelidir. Bu bilinçle atılacak adımlar gerek toplum nezdinde gerekse karşılıklı çıkar açısından kazanç anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'nin burada yapacağı doğru hamleler hem Irak ekonomisinin geleceğini hem de iki ülke ilişkilerinin seyrini belirleme potansiyeline sahiptir.

İKİLİ TİCARİ İLİŞKİLERDE ZORLUKLAR

İki ülke arasındaki ticaretin büyük çoğunluğu tırlar vasıtasıyla kara yolu üzerinden yapılmaktadır. Ancak burada Türk ihracatçıların aleyhine bir uygulama mevcuttur. Daha önceki dönemlerde herhangi bir kısıtlama olmamasına rağmen 2012 yılında mevcut hükümet Türk tırlarının Irak'ın geneline ulaşımını yasaklamış, tırların sadece Erbil şehrine kadar erişimine izin vermiştir. Bu rotanın devamı içinse ürünler Iraklı tırlara transfer edilmekte, bu süreçte de ciddi miktarlarda ürünün hasar görmesine ve ihracatçıların maddi kayıplarına neden olmaktadır.

İki ülke arasında Gümrük Birliği veya Serbest Ticaret Anlaşması olmadığı için ikili ticarete gümrük vergisi ödenmektedir. Bu yönde olumlu bir gelişme olarak 2019 Şubat'ta uygulanmaya geçen "tek

gümrük uygulaması" ile 0-100 arasında değişen vergiler %0,5, %10, %15 ve %30 olmak üzere dört sınıfta toplanmıştır. Ancak 1976'da imzalanan Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması'na rağmen vergilendirme sorunları çözülememiş ve hâlihazırda pek çok ihracatçı Irak'ta çifte vergilendirmeye maruz kalmıştır.

2009 yılında Irak'ın bir ülkeyle gerçekleştirdiği en geniş ekonomik anlaşma olan "Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması" imzalanmış ancak Türkiye'deki onay süreci tamamlanmasına rağmen Irak tarafından süreç tıkanmıştır. Sürecin burada tıkanması Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması ve Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmalarının da yürürlüğe girmesini önlemiştir. Zira yıllardır iki ülke arasındaki görüşmelerde ajandanın ilk sırasında yer alan çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmasında henüz bir sonuca ulaşılmamış; her ne kadar 17 Aralık 2020'de Irak Başbakanı'nın Türkiye ziyaretinde anlaşma imzalanırsa da onay sürecine dair belirsizlikler varlığını sürdürmüştür.

Gümrük vergisinin yanı sıra ihracat maliyetini arttıran bir diğer sorun da sevk öncesi inceleme uygulamasıdır. Zira hem Irak merkezî hükümeti hem de Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) Türk Standartları Enstitüsü'nün onaylı kalite belgelerini kabul etmemekte ve ihraç edilen ürünlerin kalite kontrollerini inceledikleri "Sevk Öncesi İnceleme Uygulaması" ile ihracatçılara ihracat miktarlarına göre ek masraflar çıkarmaktadır. İki hükümetin de farklı uygulamalar tercih etmesi yani IKBY için ödeme-

lerin, kontrollerin yapıldığı sınır kapılarında merkezî hükümet içinse işlem öncesi sürecin tamamlanıp belgelere eklenmesi iki durumda da gümrük masraflarının artmasına neden olmaktadır. Merkezî hükümet, 2020 yılı itibarıyla bu konudaki tek yetkili kuruluşu TÜV Rheinland olarak açıklamıştır. Üstelik yetkilendirmenin devam etmesiyle birlikte sertifika alınması zorunlu malların kapsamı günden güne artmaktadır. IKBY ise süreci kendi imkânlarıyla sürdürmekte ve kontroller gümrük kapılarında yapılmaktadır. Bu durum da ister istemez ek maliyetin yanı sıra zaman kaybına neden olmaktadır.

Irak'ta faaliyet gösteren iş adamlarının karşılaştıkları bir diğer sorun, ödemelerde yaşanan aksaklıklardır. Zira her ne kadar yatırımları ve iş hacmini arttırmaya yönelik ikili niyetler dillendirilse de Irak'ta faaliyet gösteren müteahhitlerin ödemelerinde ve alacaklarında ciddi düzeylere varan sorunlar yaşanmaktadır. Ödeme sorunları engelinin yanında, Türk mallarının yeni müteahhitlik projelerinde kullanılmasının engellenmesi de iki ülke ilişkilerini zedeleyen bir hamle olmuştur. Ülkede açıklanan yeni ihalelerde Avrupa Birliği (AB) standartları vurulanırken Türk mallarının kapsam dışı bırakılması müteahhitlerin ihalelere katılımını ve iki ülke arasındaki ticaret hacmini olumsuz etkileyecek bir gelişmedir. Üstelik Türk müteahhitlerin şimdiye kadar Irak'ta gerçekleştirdiği iş hacminin 27 milyar dolar olduğu ve binin göz önünde bulundurulduğunda, bu gelişme iki taraf içinde büyük ekonomik kayıplara neden olacaktır.

tır. Zira 2017 yılında Türk Eximbank ile İngiltere İhracat Kredi Kuruluşu UK Export Finance (UKEF) arasında imzalanan iş birliği anlaşması kapsamında İngiliz kuruluşun Irak'ta gerçekleştirilecek enerji santrali projelerinin birinci fazında yer alan Türk malı ve hizmeti oranında garanti desteği talep ettiği ve kuruluşa 79,2 milyon dolarlık reasürans/garanti desteği sağlandığı göz önünde bulundurulduğunda mevcut düzenleme ile bu tarz yatırımlarda sorun çıkması kaçınılmaz olacaktır.

İŞ BİRLİĞİ İMKÂN LARI VE FIRSATLAR

İkili ticari ilişkiler konusunda yukarıda sayılan tüm olumsuzluklara rağmen Irak'a ekonomik olarak ciddi katkılar yapan, Irak halkını ve ekonomisini destekleyen ciddi Türk yatırımları mevcuttur. Bu bağlamda, 2020 Kasım ayında Türkiye-İrak enerji iletim hattı üzerinden Irak'a elektrik enerjisi ihracatı yapmak amacıyla EPDK'ya başvuran AKSEN ENERJİ, 24 Ocak itibarıyla enerji ihracatı faaliyetlerine başlamıştır. 1 Kasım 2021 tarihine kadar devam edecek olan bu 150 MW kapasiteli enerji ihracatı miktar olarak az gibi görünse de elektrik enerjisinde İran'a bağımlı olan ve bu konuda ekonomik sorunların yanında siyasi tehditlerle de yüz yüze kalan Irak için önemli bir girişimdir. Sürecin her iki taraf açısından da sorunsuz sürdürülmesi gelecekteki ekonomik bağlar için örnek teşkil edecektir. Ayrıca, bu yatırım Irak'a kaynak çeşitliliği sağlarken Türk yatırımcılara da yeni fırsatların yolunu açacaktır.

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi konusunun ele alındığı görüşmelerde 3 temel konu ön plana çıkmaktadır: Ovaköy Sınır Kapısı'nın yeniden açılması, Bağdat demir yolunun yeniden inşası ve bunun Basra'ya kadar uzatılması, Kerkük-Ceyhan Boru Hattı'nın tamir edilmesi ve paralel bir hattın inşasıdır. Ancak bu adımların uzun görüşmelere rağmen kısa vadede gerçekleşmesi ihtimal dâhilinde değildir. Zira Irak'taki siyasi sıkıntılar, sürekli hükümet değişimleri, bölgedeki güvenliğin tam olarak sağlanamaması gibi sorunlar süreci tıkamaktadır. Örneğin normal şartlar altında günlük 2 binlere kadar ulaşan tır geçişleri Habur Sınır Kapısı'nın yetersiz kalmasına neden olmakta, iki ülke arasındaki ticaret hacmini ciddi miktarda kısıtlamaktadır. Bu bağlamda, Habur Sınır Kapısı'na yaklaşık 10 km uzaklıktaki Ovaköy Sınır Kapısı'nın açılmasıyla ticaret hacminin genişlemesi ve tırların gümrük süreçlerinde daha az zaman-para kaybetmesi hedeflenmektedir.

“**Hem lokasyon hem de diğer ülkelerle fiyat-performans açısından rekabet üstünlüğü dikkate alındığında, Türkiye'nin Irak'ın inşasında aktif rol oynaması, enerji sektörü başta olmak üzere iş birliklerinin artması iki ülke açısından da yararlı bir süreç olacaktır.**”

Ancak iki sınır kapısının da IKBY kontrolündeki alanlardan geçmesi

bu projenin önündeki en büyük engel olarak gözükmemektedir. Zira her ne kadar merkezî hükümet bu konuda kararlı bir duruş sergilese de IKBY'nin onayı olmadan bu projenin tamamlanması yakın zamanda mümkün görünmemektedir. Üstelik sınır kapısının açılması demir yolunun inşasını da destekleyen ve kolaylaştıran bir uygulamadır fakat bu konuda da Irak tarafı kararlı bir duruş sergilememektedir. Bunun dışında, DA-EŞ'in saldırıları sonucunda zarar gören Kerkük-Ceyhan Boru Hattı'nın tamir edilmesi konusunda da Türkiye iş birliği çağrısı yapmakta ve eğer tamir edilmesi mümkün değilse alternatif bir hattın inşasında üstüne düşen sorumluluğu yerine getireceğini açıklamaktadır. Fakat Irak'ın böyle bir hat inşası için ekonomik imkânlarının olmadığı göz önünde bulundurulduğunda bu sürecin de gerçekleşme ihtimali düşük görülmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye gıdadan temizliğe, inşaattan alt yapıya kadar hemen hemen her alanda Irak'ın ihtiyaçlarını karşılama potansiyeline sahip bir ülkedir. Hem lokasyon hem de diğer ülkelerle fiyat-performans açısından rekabet üstünlüğü dikkate alındığında, Türkiye'nin Irak'ın inşasında aktif rol oynaması, enerji sektörü başta olmak üzere iş birliklerinin artması iki ülke açısından da yararlı bir süreç olacaktır. Ancak yatırımcıların ve ihracatçıların karşılaştığı sorunların bir an önce giderilmesi gerekmektedir. Üstelik bu sorunların pek çoğunun basit düzenlemelerle çözülebileceği unutulmamalıdır. ■

IRAK SEÇİM SÜRECİNDE SADR VE SİSTANİ'NİN POZİSYONUNA İLİŞKİN DEĞERLENDİRME

FEYZULLAH TUNA AYGÜN

Uzman ORSAM

“

Kazimi, göstericilerin desteğini muhafaza edebilmek amacıyla hükümetini “Irak’ı erken seçimlere taşıyacak hükümet” olarak lanse etmiştir. Bu doğrultuda Kazimi öncesinde Irak Parlamentosunda başlayan yeni seçim yasası tasarıları hakkındaki görüşmeler devam ettirilmiştir.

”

Irak’ta 1 Ekim 2019 tarihinde başlayan hükümet karşıtı gösteriler neticesinde Başbakan Adil Abdulmehdi istifa etmiştir. Bunun ardından başlayan başbakanlık krizi Muhammed Tefvik Allavi ve Adnan Zurfi’nin başarısız hükümet kurma girişimleriyle devam etmiştir. Kriz, Mustafa el-Kazimi’nin 7 Mayıs

2020 tarihinde Irak Parlamentosundan aldığı güvenoyu ile sonlanmıştır. Ancak göstericilerin isteği doğrultusunda erken seçimlere gidilmesi kararının alınması ülke içindeki kırılmaların da yükselişe geçmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda Irak siyasetinin başat aktörü olan Iraklı Şiiilerin pozis-

yonları, ülkenin geleceği açısından büyük bir önem taşımaktadır.

1 Ekim 2019 tarihinde başlayan hükümet karşıtı gösteriler, Irak siyasetinde ilk kez bir başbakanın görev süresini tamamlayamadan görevinden ayrılmasına neden olmuştur. Hatta gösterilerin siyaset

üzerindeki etkisi nedeniyle Irak ve siyaseti “ekim öncesi ve ekim sonrası” olması ol-

mak üzere ikiye ayrılmıştır. Hatta bu kapsamda ülkeyi etkisine alan gösteriler “Ekim Devrimi” olarak isimlendirilmiştir. Bu doğrultuda siyasette yaşanan kırımlarla farklı parlamento gruplarının uzlaşa başbakanı olan Adil Abdulmehdi'nin ardından Irak'ta başbakanlık krizi yaşanmıştır. Kriz Muhammed Tevfik Allavi ve Adnan Zurfi'nin başarısız girişimlerinin ardından Irak İstihbarat Servisi Başkanı Mustafa el-Kazimi'nin güvenoyu almasıyla sonlanmış ve hükümet kurulabilmiştir.

Gösterilerin ortaya çıkardığı dinamikler nedeniyle Başbakan Kazimi, hükümet programı içerisinde yeni bir seçim yasaasının yapılması ile birlikte erken seçimlere gidilmesine yer vermiştir. Hatta Kazimi, göstericilerin desteğini muhafaza edebilmek amacıyla hükümetini “Irak'ı erken seçimlere taşıyacak hükümet” olarak lanse etmiştir. Bu doğrultuda Kazimi ön-

cesinde Irak Parlamentosunda başlayan yeni seçim yasaası tasarısı hakkındaki görüşmeler devam ettirilmiştir. Parlamentoda üzerinde uzlaşa sağlanan tasarı 5 Kasım 2020 tarihinde Irak Cumhurbaşkanı Berham Salih tarafından onaylanmıştır ve 9 Kasım 2020 tarihinde Irak Resmî Gazetesi'nde yayımlanarak yasallaşmıştır. Seçim yasaasının yürürlüğe girmesiyle seçim takvimi doğrultusunda öncelikle 6 Haziran 2021 tarihinde sandık kurulmasına karar verilmiştir. Ancak Irak Bağımsız Yüksek Seçim Komiserliğinin (IBYSK) hazırlıkların tamamlanabilmesi için daha fazla zaman talep etmesi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından yeni tarih olarak 10 Ekim 2021 belirlenmiştir.

Seçim takviminin işlemeyle adaylık süreçleri nihayete ermiştir. Bu doğrultuda IBYSK tarafından milletvekilliği adaylıklarının incelenmesinin ardından 951'i kadın ve

789'u bağımsız adaylar olmak üzere toplam 3249 kişinin adaylığı ve 21 seçim koalisyonunun yarıya dâhil olması kabul edilmiştir. Ancak seçimlerden çekilmek isteyen bazı siyasi parti ve adayların bu taleplerini geçerli sürenin dışında iletmeleri nedeniyle listede isimlerinin muhafaza edildiği Irak Bağımsız Yüksek Seçim Komiserliği (IBYSK) tarafından açıklanmıştır. Bu nedenle seçimlerden çekilmek istediğini açıklayan aday ve partilerin çekilmesine aday listelerinin nihai hâline ulaşması gerekçesiyle izin verilmemiştir. Bu durum seçimleri boykot edeceğini açıklayan siyasi partilerin bu pozisyonlarının bir siyasi manevra olarak kullanılabilmesinin önünü açmıştır.

BOYKOT VE GERİ DÖNÜŞ

Yürürlüğe konulan yeni seçim yasaasıyla birlikte siyasi partiler açısından birçok yenilik ortaya çıkmıştır. Öncelikle bu yenilikler arasında daraltılmış seçim bölgelerinin

oluşturulması ve Sainte- Laguë nispi dağıtım metodu yerine en fazla oy alan kişilerin temsil hakkına sahip olması sayılabilir. Yapılan değişiklikler neticesinde önceki sistemler doğrultusunda ulaşılan temsil oranının altında kalacak siyasi partiler açısından boykot seçeneği ortaya çıkmıştır. Bu siyasi partilere ek olarak gösterilerle ortaya çıkan siyasi partilerin yeni sistemle başarısız olma ihtimali bu partileri de boykot cephesinde yer almaya itmiştir. Ancak bu noktada boykot çağrısında yer alan partilerin gösteri liderlerinden İhab el-Vezni'nin öldürülmesinin ardından bu boykot çağrısında yer aldığı görülmektedir. Ancak bu partiler arasında ayrışma ortaya çıkmıştır. Boykot çağrılarını haksız bulan göstericilerin partileri desteklemeye devam etmesi beklenmektedir. Zira bu seçmen kitlesi açısından erken seçimlerle ilgili talepleri arasında:

- Adil ve uygulanabilir seçim yasası,
- Bağımsız ve tarafsız Seçim Komisyonunun oluşturulması,
- Siyasi partiler yasasının uygulanması,
- Adil bir seçim ortamının sağlanması,
- Göstericileri öldürenlerin yargılanması,
- Yolsuzluğa bulaşmış siyasetçilerden hesap sorulması ve
- Devlet kontrolü dışında silah bırakılmaması yer almıştır.

Bahsedilen taleplerin karşılanması konusunda seçimlere doğru iyileşme yerine özellikle güvenlik durumunda yaşanacak gerilemelerin, göstericiler arasındaki boykot eden

kesimin artışına neden olabileceği söylenebilir.

Göstericilerin yaşadığı boykot ayrışması ile birlikte 2018 yılında düzenlenen seçimlerden en büyük seçim koalisyonu olarak çıkan Sairun Koalisyonunda da benzer bir boykot süreci yaşanmıştır. Ancak Mukteda es-Sadr liderliğindeki grubun tutumundaki farklılık seçimlerin ertelenmesi durumunda koalisyonun boykot kararı alınmasında etkili olduğu algısının oluşturulması amaçlanmıştır. Diğer yandan bu aşamada Sadr ve koalisyon liderlerince Iraklı seçmenler tarafından "siyasetteki çarpıklıklar" şeklinde isimlendirilen konularda açıklamalar yapılarak seçmen desteğinin artırılmasının hedeflendiği söylenebilir. Ancak seçim takviminin işlenmesi sonucu seçimlerin ertelenmesi üzerindeki baskıların azalmasıyla Sairun Koalisyonunun

seçimlerde yer alacağı açıklanarak boykot süreci sonlandırılmıştır.

“
Sadr'ların boykot ve seçimlere yönelik politikalarıyla birlikte koalisyon içerisinde yer alan Irak Komünist Partisi de seçimleri boykot edeceğini açıklamıştır.”

”
Sairun Koalisyonu içerisinde yer alan Sadr'ların boykot ve seçimlere yönelik politikalarıyla birlikte koalisyon içerisinde yer alan Irak Komünist Partisi de seçimleri boykot edeceğini açıklamıştır. Bu noktada boykota dâhil olan partiler, seçim sistemine eleştirel yaklaşan veya göstericilerin taleplerinin yeterince karşılanmadığını ifade eden partilerden oluşmaktadır. Ancak se-

çimlerin ertelenmesi amacıyla boykot eden partiler de Irak siyasal sisteminde yer almaktadır. Bu grup içerisinde yer alan partiler açısından ülkedeki güvenlik durumu öne sürülerek seçimlerin ertelenmesi çağrısı yapılmakta olup bu durum sebebiyle boykot girişimleri olmaktadır. Bu ikilem içerisinde Irak Komünist Partisi tarafından yayımlanan manifestolar, seçimlere katılım ile gayrimeşru yapının yeniden inşa edildiğini ve bunun önüne geçilebilmesi için seçimlerin boykot edilerek sistemin işlemez hâle getirilmesini önermektedir. Siyasi partilerin boykot ve seçimlere katılım konusundaki ayrışmalarının ötesinde boykot cephesinin temelinde demokratik sisteme güven duymama faktörünün yanı sıra seçimlerin özgür ve tarafsız bir şekilde yapılabilmesini sağlayacak ortamın oluşturulmama kaygısının yattığı söylenebilir.

SİSTANİ'NİN BELİRSİZLİĞİ

Iraklı etkin ve önemli Şii dinî lider Ayetullah Ali el-Sistani'nin 2018 yılında yapılan seçimlerden önce "hiçbir aday, parti ve koalisyonu desteklemediğini" açıklaması ve "seçmenleri geçmişte yanlış yapan kişilere oy vermemesi" için çağrıda bulunması Irak'ın orta ve güney vilayetlerindeki düşük katılımın açıklanmasına yardımcı olmaktadır. Ancak Sistani'nin 2014 yılındaki seçimlerden önce "yolsuzluğa bulaşmayan" adaylara oy verilmesi yönündeki çağrılarını seçmenlerin daha büyük oranda seçimlere katılmasının önünü açmıştır. Buna ek olarak ekim gösterilerine yönelik "koruyucu" bir pozisyon belirleyen Sistani, aynı pozisyonu 2021 seçimleri için de ortaya koymuştur. Bu doğrultuda Sistani, "seçimler çok önemli, özgür ve adil seçimlerin önüne geçilmesi Irak'taki siyasi, ekonomik, güvenlik ve sağlık sorunlarının çözülmesine engeldir" demiştir. Ancak Sistani'nin seçmenleri doğrudan oy vermeye davet edip etmeyeceği katılım oranı konusundaki asıl belirleyicilerden birisi olacaktır. Seçim takviminin işlemleriyle birlikte Sistani açısından pozisyon değişikliği beklenmemesine rağmen tutumunu açıkça ifade etmesi bu süreci önemli oranda şekillendirecektir. Zira Sistani'nin, 2018 yılında düşük kalan katılım oranı nedeniyle siyasal sistemin işlemez hâle gelmesi endişesiyle önümüzdeki Irak seçiminde seçmenlere oy kullanması yönünde çağrı yapması beklenebilir. Ancak bu durumun tam tersi olarak siyasi elitlerin, göstericilerin taleplerinin karşılanması konusunda yetersiz kalması nedeniyle "cezalandırıcı" bir pozisyon ile bu çağrıda bulun-

maması seçime katılım oranının daha da düşük kalmasına ve rejimin meşruiyet tartışmalarına yol açabilir.

Sistani'nin seçmenleri doğrudan oy vermeye davet edip etmeyeceği katılım oranı konusundaki asıl belirleyicilerden birisi olacaktır. Seçim takviminin işlemleriyle birlikte Sistani açısından pozisyon değişikliği beklenmemesine rağmen tutumunu açıkça ifade etmesi bu süreci önemli oranda şekillendirecektir.

Iraklı Şiiler açısından belirleyici faktörlerin başında Ayetullah Sistani'nin tutumu gelmesine rağmen seçim süreci içerisindeki partilerin pozisyonları da etkili olmaktadır. Bu noktada hem siyasi partilerin hem de Sistani'nin pozisyon belirleme konusunda diğerlerini takip ettiği söylenebilir. Hatta pozisyonların belirlenmesinde "diğerini kontrol et ve dengele" yaklaşımının benimsendiği tepkisel açıklamalar sayesinde görülmektedir. Ancak bu noktada siyaset üzerinde etki kurabilmiş bir diğer faktör ise gösteriler konusudur. Zira etkinliği azalmış olmasına rağmen varlığını sürdüren gösteriler hem siyasal sistem hem de yaklaşan seçimler üzerindeki başlıca baskı unsurunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla Irak'ta yaklaşan seçimlerin genelde Irak, özelde Iraklı Şiiler açısından belirsizliğini koruduğu ve büyük değişikliklere neden olabilecek bir zemini ortaya çıkarabileceği söylenebilir. ■

SURİYE’NİN PKK GİRİŞİMİ VE BUMERANG ETKİSİ

“

Suriye, PKK terör örgütünün doğuşu ve silahlı faaliyetlere başlamasıyla bulunduğu bölgelerde etkinliğini artırması ve uluslararası boyut kazanmasında özel bir konuma sahiptir. Bu Suriye yönetiminin, Suriye’nin müstakil bir siyasal güç olarak ortaya çıktığı tarihten itibaren su ve Hatay gibi meseleleri öne sürerek “Türkiye’nin zararına olacak muhalif hareketleri himaye etme” politikasının bir sonucudur.

”

İBRAHİM AYDIN

Başkan Danışmanı ORSAM

Bumerang etkisi literatürde hedefine ulaşamayan bir girişim ya da mesajın geri dönerek girişimi yapanı ya da mesajı vereni vurması anlamına gelmektedir. Suriye yönetiminin yaklaşık 40 yılı aşan bir süre önce başlatmış olduğu ve zaman içerisinde de desteğini artırdığı terör örgütü “PKK Girişimi” tam da böyle bir etkiyle geri dönerek Suriye’yi vurmuş ve Mart 2021 itibarıyla onuncu yılına giren Suriye iç savaşında, Suriye devleti aleyhine savaşın ve siyasetin yönetici aktörü

hâline gelen PKK/PYD terör örgütü, Suriye’nin toprak bütünlüğü ve siyasi birliğini tehdit eder bir pozisyona ulaşmıştır.

SURİYE-PKK İLİŞKİSİNİN TARİHİ SEYRİ

Suriye, PKK terör örgütünün doğuşu ve silahlı faaliyetlere başlamasıyla bulunduğu bölgelerde etkinliğini artırması ve uluslararası boyut kazanmasında özel bir konuma sahiptir. Bu Suriye yönetiminin, Suriye’nin müstakil bir siyasal güç olarak ortaya çıktığı tarihten itibaren su ve Hatay gibi meseleleri öne sürerek “Türkiye’nin zararına olacak muhalif hareketleri himaye etme” politikasının bir so-

nucudur. Aslında PKK, daha önce Suriye yönetimlerinin ülkede yaşayan Kürtlere uyguladığı politik baskıları örgüt belgelerinde dile getirmiş, üstelik uzun vadede Suriye Kürtlerini de kapsayan Kürtlerin birliği gibi bir hedefi de parti programına koymuş olmasına rağmen, Hafız Esad'ın Türkiye karşıtı tutumu ve PKK'ya olumlu yaklaşımı PKK'nın Suriye hakkındaki fikirlerini ve yaklaşımlarını değiştirmiştir.

Suriye'nin, PKK terör örgütü ile ilişkisi daha örgütün kuruluş aşamasına denk gelen 1977 yılında Suriye istihbaratının da elemanı olan kaçakçılar vasıtasıyla örgüte silah teminiyle başlamış, PKK'nın

27 Kasım 1978'de kuruluşundan kısa bir zaman sonra Türkiye'de şahsi güvenliğinin tehlikeye girdiğini fark eden terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın, Ağustos 1979'da Suriye'ye geçmesi ve sınıra yakın bölgede kaldığı eve gelen Suriye istihbaratının birlikte çalışma teklifini tereddütsüz kabul etmesiyle de doğrudan bir ilişkiye dönüşmüştür. Suriye yönetimiyle oluşturulan bu ilişkiye dayanarak Öcalan, Türkiye'de kalan örgüt elemanlarından 50 kişilik bir grubun Suriye'ye gönderilmesini istemiş, daha bu talep yerine getirilmeden bu sayıyı 250'ye çıkarmıştır. Türkiye'den gelen ilk terörist grup, 1979 sonbaharından başlayarak

Suriye rejiminin kontrolünde olan Lübnan Beka Vadisi bölgesinde Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) himayesinde açılan eğitimlere katılmış ve buradaki eğitimlerini tamamlayan gruplar 1980 Nisan ayı içerisinde Türkiye'ye girmiştir.

PKK terör örgütü, 1. konferansını da Suriye yönetimince kendisine tahsis edilen Helve Kampı'nda Temmuz 1981'de gerçekleştirmiş, Haziran 1982'de aynı kampta 2. konferansını gerçekleştirdiği esnada İsrail, Lübnan'ı işgale başlayınca büyük bir silahlı grup ile İsrail Ordusuna karşı mukavemete iştirak etmiştir. Savaş sonunda Suriye'nin İsrail ile yaptığı anlaşma gereğince, FKÖ'nün Lübnan'ı bo-

şaltmasının kararlaştırılması ayrıca Suriye yönetiminin silahlı grupların ülkesinde kalmalarına izin vermediğini açıklamasına rağmen, PKK bu kararın istisnasını oluşturmuş ve PKK'lı militanların bir kısmı Helve Kampı'nda kalırken büyük bir bölümü de Suriye içerisindeki evlere yerleştirilmiştir.

Ancak daha sonra PKK'nın Kuzey Irak bölgesindeki KDP'nin kontrolünde olan Kuzey Irak-Türkiye sınırına yerleştirilmesi kararlaştırılmış ve bu yerleştirme 1982 yılının son birkaç ayında gerçekleştirilmiştir. Fakat Öcalan'ın örgüt merkezini Suriye'nin başkenti Şam'da konuşlaması kararıyla da Suriye yönetimi silahlı gücün kontrolünü elinde tutmaya devam etmiştir. Böylece Öcalan'ın başında bulunduğu Helve Kampı 1986'dan itibaren "silahlı eğitim merkezi" olarak "Mahsum Korkmaz Akademisi" adını almıştır.

Körfez krizi sonrasında da Kuzey Irak'ta ortaya çıkan boşluğun Türkiye tarafından doldurulması endişesinden dolayı Türkiye'yi sıkıştırmak amacıyla o dönemde silahlı potansiyeli ezilmeye doğru giden PKK'yı düşüğü durumdan kurtarmak için Suriye yönetimi, örgütün eğitimcilerinin eğitileceği "Parti Merkez Okulu"nu Kasım 1993'te faaliyete geçirmiştir. Aslında bu okul, örgütün sadece bir eğitim merkezi değil, aynı zamanda her türlü sorunun çözümlendiği ve dünyanın her tarafındaki örgüt

faaliyetlerinin yönetildiği bir merkez olmuştur.

Suriye yönetimince PKK'nın Suriye'deki örgütsel faaliyetlerine farklı bir misyon da yüklenmiş ve Suriye'de yaşayan Kürt nüfusun özellikle Türkiye sınırı boyunca örgüte kazandırılmasıyla Suriyeli Kürt nüfusun siyasal taleplerinin Türkiye'ye yönlendirilmesi hedeflenmiştir. Suriye'nin kendi kontrolünde gerçekleştirdiği bu hamle, Türkiye'ye karşı Suriye'den örtülü saldırı imkânı sağlamış ve bu nedenle de Suriye PKK'nın Suriye Kürtleri arasında örgütlenmesine izin vermiştir. Böylelikle örgüt, Suriyeli Kürtler içerisinde aileler, kadın, gençlik ve çocuk şeklinde bölümlenmiş olan "Cephe Örgütlenmesi" ne zemin bulmuş ve "Yurtsever Gençlik Birliği" adı altında örgütlenen gençlerden silahlı gruplara yoğun katılımlar sağlayabilmiştir.

Anılan Suriye süreci, PKK terör örgütü üzerinde "dönüştürücü" bir etki de oluşturmuştur. Terör örgütü PKK, başlangıçta güçlü bir lidere ve nitelikli bir örgütsel kadroya sahip olmaksızın sadece şiddete dayalı mücadeleyi esas alan ve bölgenin siyasi liderlerine yönelik gerçekleştirilen suikastlarla adını duyuran başıbozuk denilebilecek bir yapılanmayken, Suriye istihbaratınca adeta yeni bir forma kavuşturularak bugünkü terör yapılanmasının oluşum süreci başlatılmıştır.

“

2014 yılında Musul'u ele geçirerek sözde "İslam devleti hilafeti"ni ilan eden terör örgütü DEAŞ ile mücadele iddiası üzerinden başta ABD olmak üzere Uluslararası Koalisyon Güçleri'nin desteğini ve onayını alma gayreti, örgütü bu güçlerin adeta bir vekil unsuru yapmıştır.

”

İÇ SAVAŞ DÖNEMİNDE DÖNÜŞEN İLİŞKİLER

15 Mart 2011'de başlayan halk hareketlerinin Suriye'de iç savaşa dönüşmesi üzerine Şam yönetimi, askerî gücünü daha merkezî hatlarda tesis etmek zorunda kalınca boşaltılan alanların "güvenli ellere bırakılması" noktasında PKK ile geçmişe dayalı bağlantılar, terör örgütünün muhalif hareketler ve radikal yapılanmalarla mesafeli duruşu, hatta rejim karşıtı Kürt muhalefeti rejim lehine baskılaması gibi gelişmeleri dikkate alarak PKK/PYD ile ilişkilerini güçlendirmiş, iç savaş süresince terör

örgütü PKK/PYD'yi vekâlet unsuru olarak kullanabilmek amacıyla da Hazi-
ran 2011'den itibaren ceza-
evlerinde bu-

lunan yaklaşık 1.500 PKK/PYD mensubunu serbest bırakmıştır.

Aynı süreçte Rusya ve İran gibi Şam yönetimini destekleyen ülkeler de radikaller ve muhalifler karşısında PKK/PYD'yi desteklemişlerdir. Nitekim Beşar Esad ile bir anlaşmaya da varan PKK/PYD/YPG terör örgütü, 2012'de Suriye Ordusu ülkenin kuzeyindeki şehirlerden geri çekilirken bu şehirlerin kontrolünü devralmıştır. Başlangıçta Suriye rejimine yakın duran PKK/PYD, rejim zayıflamaya başlayınca pragmatik bir kopuşla ele geçirdiği bölgelerde kantonlaşma sürecini başlatarak Kasım 2013'te Afrin, Kobani ve Cezire'de kurucu meclisleri ilan etmiş ve bölgesel yasama, yürütme, yargı organlarını oluşturmuştur. 30 Ocak 2014 tarihinde ise kanton ilan ettiği bu bölgelerde özerklik ilan etmiştir.

Son yıllarda vekalet savaşlarının, terör örgütlerine aktörleşme ve sınırları aşan bir etki alanına erişme fırsatı verdiğini de keşfeden PKK/PYD terör örgütü, bu doğrultuda strateji geliştirerek radikal terör örgütü DEAŞ'a karşı oluşturulan Uluslararası Koalisyon Güçleri'nin sempatisini kazanma ve buradan "meşruiyet" devşirme yoluna gitmiştir. 2014 yılında Musul'u ele geçirerek sözde "İslam devleti hilafeti"ni ilan eden terör örgütü DEAŞ ile mücadele iddiası üzerinden başta ABD olmak üzere Uluslararası Koalisyon Güçleri'nin desteğini ve onayını alma gayreti, örgütü bu güçlerin adeta bir vekil unsuru yapmıştır. Alınan bu destekle sürdürülen iç savaşın gelinen aşamasında Suriye topraklarının yaklaşık üçte biri, başını PKK/

PYD'nin çektiği Suriye Demokratik Güçleri'nin (SDG) kontrolü altında kalmıştır ve örgüt burayı "Kuzey ve Doğu Suriye Özerk Yönetimi" adlı bir yapı ile idare etmektedir. Suriye petrolleri ve suları ile tarım alanlarının çok büyük bir kısmı da böylece terör örgütü SDG'nin kontrolü altına geçmiştir.

“

Ekim 2003'te kurulan ve kurulduğu günden itibaren Suriye istihbaratının gözetim ve kontrolü altında kalmış olan PYD'nin, Suriye sahasında elde ettiği askerî ve siyasi kazanımlar, 1998'den itibaren görece olsa da Türkiye'nin askerî harekât riskiyle karşı karşıya kalınması sonucu Suriye'den soyutlanan PKK'nın yeniden bu alana dönmesine neden olmuştur.

”

ABD'nin Irak'ı işgali sonrasında Öcalan'ın "dört parçada farklı siyasi partiler temelinde örgütlenme" kararı kapsamında ve PKK'nın vaktinde bölgede oluşturduğu ilişki ağları üzerinden Ekim 2003'te kurulan ve kurulduğu günden itibaren Suriye istihbaratının gözetim ve kontrolü altında kalmış olan PYD'nin, Suriye sahasında elde ettiği askerî ve siyasi kazanımlar, 1998'den itibaren görece olsa da Türkiye'nin askerî harekât riskiyle karşı karşıya kalınması sonucu Suriye'den soyutlanan PKK'nın yeniden bu alana dönmesine neden olmuştur. Bu durum, PKK'nın bir uzantısı olan PYD'nin siyasal ve YPG adı altında askerî açıdan daha etkili örgütlenmesine, böylelikle

de Suriyeli Kürtler ve bölgedeki diğer gruplar üzerinde hâkimiyet kurmasına ve başat bir rol üstlenmesine yol açmış ve Türkiye'nin haklı terör devleti endişelerini yoğunlaştırmıştır.

Sonuç olarak, Suriye yönetiminin Irak'ın işgaliyle başlayan süreçte kendisine yönelik stratejik boyuttaki yaşamsal riskleri görmeksizin su ve Hatay meseleleri gibi yapısal husumetler üzerinden Türkiye'ye karşı bir koz olarak kullanmak amacıyla desteklediği PKK/PYD terör örgütü, Suriye iç savaşında stratejisini yerel hâkimiyetini pekiştirme üzerine inşa ederek Fırat'ın doğusunda kontrol ettiği bölgelerde, Şam yönetimini saf dışı bırakarak bağımsız yapı oluşturma suretiyle Suriye'nin toprak bütünlüğünü ve siyasi birliğini büyük risk altına sokmaktadır. Bu noktadan itibaren iç savaşın sonunda her şey Suriye rejiminin istediği şekilde neticelense dahi günümüz itibarıyla Suriye'de 400 binden fazla insanın hayatını kaybetmiş olması, 1,5 milyon insanın kalıcı engellerle yaşamaya mahkûm kalması, 6,6 milyon insanın mülteci durumuna düşmesi, 6,7 milyon insanın ülke içinde yerlerinden edilmesi, milyonlarca insanın gıdaya erişim güvencesinin bile kalmaması gibi birçok dram ağırlıklı olarak Suriye yönetiminin bu yanlış girişiminin bir maliyetidir. Tüm bu noktalar değerlendirildiğinde, Suriye yönetiminin bu yanlış girişiminin yarattığı trajik bumerang etkisinden yeterli dersi çıkarması ve PKK/PYD terör örgütüne yaklaşımını bu yaşanan gerçekliklerle Türkiye'nin bu konudaki hassasiyetini dikkatten kaçırmadan ele alması umulmaktadır. ■

AFRİKA'DA ERİYEN DEMOKRASİ: GINE'DE 5 EYLÜL 2021 DARBESİ

DR. VOLKAN İPEK

Yeditepe Üniversitesi ORSAM

“

Gine'deki 5 Eylül 2021 darbesinin arkasında, pek çok Afrika darbesinde olduğu gibi uluslararası müdahalelerin yanı sıra ekonomik ve siyasi nedenlerin de olduğu unutulmamalıdır.

”

Yaz sezonu transfer gelişmelerinde Süper Lig kulüplerinden Galatasaray SK diğer kulüplere göre fazladan bir diplomatik çaba göstermek zorunda kaldı. İtalya'nın Roma kulübünde oynayan Gine'li Amadou Diawara'yı kadrosuna katmak isteyen Galatasaray SK, oyuncu 2022 Dünya Kupası elemeleri için Fas ile oynanan maçta Gine'de olduğu için Türkiye'ye gelemedi. Diawara'nın Türkiye'ye gelememesinin nedeniyse 5 Eylül 2021 tarihinde ülkede yaşanan askerî darbeydi. Galatasaray SK'nın kadro yapısını etkileyen Gine'deki 5 Eylül 2021 darbesi 2009 yılında cumhurbaşkanı seçilen 83 yaşındaki Alpha

Condé'ya karşı yapıldı. Türkiye-Gine ilişkilerinde bu şekilde bir etkisi de bulunan darbe sürecinin boyutlarını anlamak bölge gelişmelerini kavrama açısından değerlidir.

GİNE'DE 5 EYLÜL 2021 DARBESİ

Göreve gelmeden önceki seçim propagandasında halka

pek çok söz veren ancak göreve geldikten sonraki ilk dört yıl bu sözlerle ilgili somut bir adım atmayan Condé, 2013 yılındaki se-

çimleri ertelemek isteyince 9 kişinin öldürüldüğü 220 kişinin de yaralandığı protestoların başlamasına neden oldu. Condé'nin etnik grubu olan Malinkelerle diğer etnik gruplardan biri olan Fulalar arasında çatışmalara dönen protestolardan sonra Condé seçimleri yapmaya karar verdi ancak bu sefer de 2014 yılında Ebola epidemisiyle uğraşmak zorunda kaldı. Condé'nin olağanüstü hâl ilan ettiği Gine'de 2 milyon ço-

cuğun gittiği 10.000 okul kapandı, futbol ligleri iptal edildi ve ordu sal-

gının başladığı Wombe şehrinde belediyeye darbe yaparak yönetimi ele geçirdi.

Tüm bu olaylara rağmen Condé epideminin 4500 vakayla ve 3000 ölümle sona erdiği 2015 yılında yeniden cumhurbaşkanı seçildi. Aynı yıl Fransız Rio Tinto Simandiu şirketinin Gine madenlerinin kendilerine açılması için kendisine 10,5 milyon dolar teklif ettiği iddialarıyla yüzleşen Condé,

halkını durumun aksine ikna edemedi ve saygınlığını iyice kaybetti. 2019 yılının sonuna doğru cumhurbaşkanlığını üçüncü döneme taşımak için anayasayı değiştirmek adına referanduma gitmek isteyince halk isyan etti ve 2020 yılının Mart ayında ülkede ikinci bir protesto dalgası başladı.

O günden bugüne bir türlü sorunları çözülmeyen Gine halkı bu defa 5 Eylül 2021 tarihinde Yarbay Mamady Doumbouya'nın liderlik ettiği darbeye tanık oldu ve Condé'nin cumhurbaşkanlığı sona erdi.

Cumhurbaşkanlığı Sarayı'ndan çıkarken Condé'ye "Saçının bir teline bile zarar verdik mi?" diye soran Doumboya'nın ilk açıklaması "Artık bu ülkede siyasal hayat kişiselleşmeyecektir. Gine siyasetini tek bir adama değil Gine halkına teslim edeceğiz" şeklinde oldu. Anayasayı ve hükümeti lağvettikten sonra kameraların karşısına bir kez daha geçen darbeci Doumboya "Şu ülkemizin yollarına, hastanelerine bir bakın, artık uyanma zamanıdır" dedi. 13 milyon nüfuslu Gine'nin demokratik yollarla seçilen ilk cumhurbaşkanı olan ve ilk seçildiği 2009 yılında Gine'nin Mandelası olacağını söyleyen Alpha Condé'nin 12 yıllık dönemi darbeci Doumboya'nın bu sözleriyle kapandı.

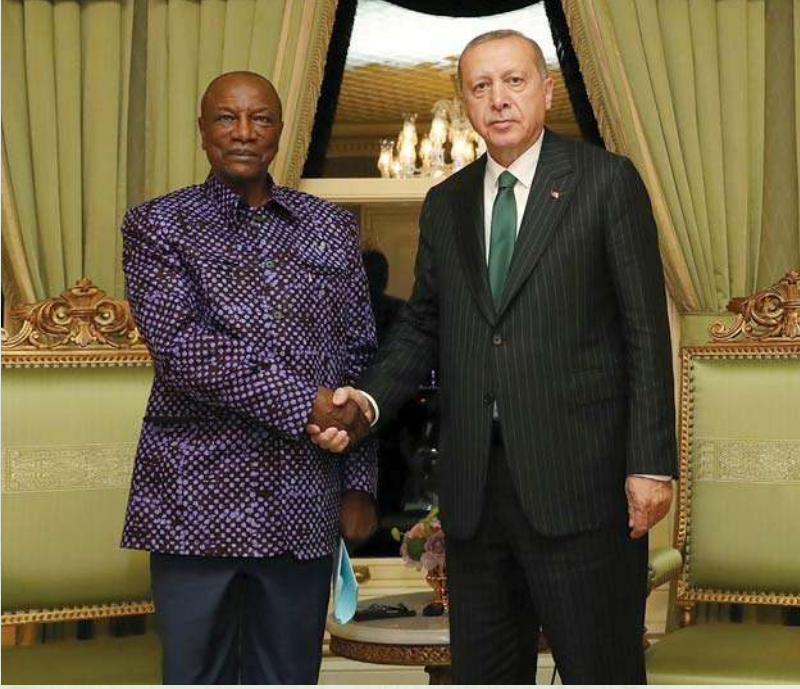
Gine'deki 5 Eylül 2021 darbesinin arkasında, pek çok Afrika darbesinde olduğu gibi uluslararası müdahalelerin yanı sıra ekonomik ve siyasi nedenlerin de olduğu unutulmamalıdır. Toplam nüfusun %70'inin günde 3 dolarla yaşadığı Gine'de yoksullukla mücadele Condé'nin ikinci döneminde iyice bırakılmıştı. Yolsuzlukların sürekli artış gösterdiği Gine'de ekonomik durum öyle bir noktaya geldi ki tüm ülkelerin ortalama aylık 250.000 doz Kovid-19 aşısı aldığı günümüzde Gine haziran ayında sadece 25 doz aşı alabildi. Darbeden önce hükümet vergileri arttırdıncaya benzin fiyatlarının bir anda %20 artış göstermesi bir yana Gine'nin alüminyum yapımında kullanılan boksitin dünyadaki en geniş rezerv yatağına sahip olmasına rağmen bunu bir türlü kişi başına düşen gelire yansıtamaması da ayrı bir sorun oldu. Ekonomik sorunların yanında Gine demokratik kurumlarının ve kültürünün

de zayıflığı ayrı bir sorun teşkil etmekteydi.

Ülkenin bağımsızlıktan sonra demokratik yollarla seçilen ilk Cumhurbaşkanı Alpha Condé'nin muhalefet kanadının lideri Cellou Dalein Diallo'yu sürekli baskılaması, üstelik bunu yaparken Gine Ordusunu Diallo'nun evinin yakınlıklarına konumlandırması ülkedeki demokrasi sorunlarına önemli bir örnektir. Ayrıca Batı Afrika'daki siyasi gelişmelerin de 5 Eylül 2021 darbesi üzerindeki etkileri göz ardı edilmemelidir. Mali'de bir yılda gerçekleşen iki darbenin ve Çad'da Nisan 2021 yılında gerçekleşen darbe girişiminin Gine Ordusunu cesaretlendirdiği yerel faktörlerin yanı sıra bölgesel bir unsur olarak not edilebilir. Bunun yanında özellikle Batı Afrika ülkelerinin üyesi oldukları Batı Afrika Ekonomik Birliğinin (ECOWAS) demokrasi yanlısı ve darbe karşıtı tutumuna pek de saygı gösterdikleri söylenemez. Ek olarak, Batı ülkelerinin Afrika'dan ve Asya'dan yavaş yavaş çekilme kararı almaları da bu bölgedeki orduların harekete geçmelerini ve darbe yönetimini zorlamalarını sağlamaktadır. Fransa'nın artık "Teröristan" adı verilen Burkina Faso-Mali-Nijer bölgesinden, Amerika'nın Afganistan'dan, Irak'tan ve Somali'den çekilme kararı almaları Batı ülkelerinin güneydeki ve doğudaki demokrasi kollama görevlerinin bittiği ve Fransa özelinde buradaki darbe girişimlerini onayladıkları şeklinde yorumlanabilir.

Gine'de yaşanan herhangi bir darbe, ülkenin tarihi düşünüldüğünde aslında oldukça trajik konum almaktadır. 1957 yılında Fransa

Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle'un Gine, Fransız Sudan'ı (bugünkü Mali), Nijer, Senegal, Fildişi Sahili, Yukarı Volta (bugünkü Burkina Faso), Dahomey (bugünkü Benin) ve Moritanya'yı kapsayan Fransız Birliği önerisini bu ülkelerin kendi halkları arasında yapılan referandumda çoğunlukla reddeden tek ülke Gine olmaktadır. Gine dışındaki tüm ülkelerin halkları %94-99 oranında bu oluşuma evet derken, Gine %95'lik bir oranda hayır demiştir. İkincisi, o dönemde Tanzanya, Benin, Cezayir gibi pek çok sosyalist ülkenin aksine Gine'nin de sosyalizmi benimsemeye çalışması ama bunu yaparken kapitalizmi terk etmemesi ülkenin bir diğer önemli özelliği sayılmaktadır. Gine anti-kolonyal tutumunu ülkede sürdürmek isterken bir yandan Marksist Leninist bir yönetime girmekte ve bir yandan da ülkedeki boksit gibi önemli madenlerin Batılı ülkelere ve Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) ihraç edilmesine izin verilmekteydi. Bu dönemde bir yandan Amerika'dan ekonomik destekler alıp Sovyet jetlerinin başkent Conakry'ye iniş yapmasına izin verilmezken bir yandan da Gana lideri Nkrumah'la Sosyalist Afrika Birleşik Devletleri'nin kurulması planlarını yapmaktaydı. Üçüncüsü, Gine'nin Yeşil Burun Adaları'nın bağımsızlık lideri Amilcar Cabral'a ve partisi Yeşil Burun Adaları'nın Bağımsızlığı İçin Afrika Partisi'nin (PAIGC) hareketlerini kendi topraklarından yürütmesine izin vermesi şeklinde gelişmekteydi. Bu dönemde Cabral halkını Portekiz'e karşı mücadeleye çağırarak için Gine'deki Devrimin Sesi Radyosu kullanılmakta ve esir alı-

nan Portekizli askerler Gine hapisanelerine yerleştirilmekteydi. Dolayısıyla tarihsel ilişkileri bu şekilde ilgi çekici detaylar ile dolu olan Gine'nin darbe ile karşılaşması oldukça olumsuz bir durumdur.

5 EYLÜL 2021 DARBESİ VE TÜRKİYE-GİNE İLİŞKİLERİ

Darbe gerçekleşir gerçekleşmez bunu kınayan ve seçimle iş başına gelen hükümetlerin yasa dışı yollarla değiştirilmesine yönelik girişimlerin karşısında olduğunu duyuran Türkiye'nin Gine ile önemli ilişkileri bulunmaktadır. 1998 yılından beri Afrika kıtasındaki ülkeler ile daha yakından ilgilenmeye başlayan Türkiye ile Gine arasında 1997 yılında ticari ve ekonomik iş birliği, 2016 yılında turizmde iş birliği ile sağlık alanında iş birliği, 2017 yılında elektrik alanında iş birliği, hidrokarbon ve madencilik alanlarında iş birliği, karşılıklı yatırımların korunması

alanında iş birliği, çevre alanında iş birliği, 2018 yılında ormancılık alanında iş birliği, 2019 yılında tarım, hayvancılık ve balıkçılık arasında iş birliği, 2020 yılında askerî alanda iş birliği, kültür ve spor alanında iş birliği, eğitim alanında iş birliği olmak üzere toplamda 12 anlaşma bulunuyor. Bunun yanında Türkiye 2020 yılında Gine'ye 300.000 cerrahi maske, 50.000 adet N95 maske, 20.000 adet tulum, 30.000 adet PCR kan testi ve 30.000 adet Swab hibesi yapıyor. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Gine'ye 2016 yılında bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Condé ise Türkiye'ye 2016, 2017 ve 2018 yıllarında üç defa ziyaret düzenlemiştir. 2016 yılında Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansının (TİKA) bir koordinasyon ofisi açtığı, Türk Hava Yollarının da 2017 yılından beri doğrudan sefer düzenlediği Gine'de 2018 yılında Askerî Ataşelik de başkent Conakry'deki büyükelçiliğe bağ-

lanmıştır. Darbe girişimlerine ve yönetimlerine karşı kararlı tutum sergileyen Türkiye'nin genel olarak Afrika ülkeleriyle insani gelişim temelindeki dış politikası ile özel olarak Gine ile olan iş birliği çalışmalarının darbe gelişmesi ile kısmen olumsuz etkilenmesi ihtimalen bu durumun zamanla düzeleceği ve sivil yönetim ile geçmişteki gibi güçlü ilişkilerin süreci beklenmektedir.

5 Eylül 2021 darbesi Arap Baharı'ndan sonra Afrika kıtasında gerçekleşen 38. darbe hareketi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan Nijer 2010'da, Mali 2012'de, 2020'de ve 2021'de, Orta Afrika Cumhuriyeti 2013'te, Zimbabve 2017'de, Sudan 2019'da ve Gine 2021'de yönetimleri deviren darbeler olarak görülürken diğerleri darbe girişimi olarak konumlanmaktadır. Son on yıla bakıldığında her yıl ortalama dört Afrika ülkesinde bir darbe hareketinin gerçekleşmesi kıtadaki sivil-asker ilişkilerinin yeniden tanımlanmaya başladığına işaret etmektedir. Bu bağlamda zaten Batı Afrika'da, Doğu Afrika'da ve Güneydoğu Afrika'da eylemlerini arttıran terör örgütleriyle mücadele etmekte zorlanan Afrika ülkelerinin orduları mevcut sorunları da istismar ederek bölge halklarına kendilerini bekleyen sorunların en önemlisinin demokrasi eksikliği ya da ekonomik zayıflık değil iç ve dış güvenlik olduğunu bildirerek darbe yönetimlerine zemin aramaktadır. Sonuç olarak sivil yönetime geçmekte teoride istekli olduğunu iddia eden ancak uygulamada isteksiz ve dış destek konusunda da zorlanmayan bu orduların Afrika'daki demokratik gelişmeyi engellediği aşikârdır. ■

ETİYOPYA’NIN EKONOMİ POLİTİĞİ: KALKINMACI DEVLET İDEALİNDEN İÇ HUZURSUZLUKLARA

KAAN DEVECİOĞLU

Araştırmacı ORSAM

“

Kasım 2020’de patlak veren Tigray Krizi, 2021’e ertelenen genel seçimler sürecinde muhaliflere karşı baskı ve oy kullanma operasyonlarının yönetiminde yaşanan sorunlar, Abiy Ahmed yönetiminin olumlu algısında kayda değer dönüşümler doğurmuştur.

”

Etiyopya, yaklaşık 112 milyonluk genç ve dinamik nüfusuyla Afrika’nın ilk on ekonomisinden biridir. Afrika Birliğine ev sahipliği yapan Etiyopya, Afrika Boynuzu’ndaki çatışmalarda arabuluculuk konusunda genellikle öncü bir rol oynasa da kuraklık, kıtlık ve etnik gerilimler gibi iç siyasi ve ekonomik sorunlar noktasındaki meydan okumalara karşı çözümler üretmemiştir. Ancak Etiyopya’da bu meydan okumalar yaşansa da bilhassa Nisan 2018’de Abiy Ahmed yönetiminin iktidara gelmesiyle ortaya konan reform çabaları, ülke

genelinde iyimser bir iklimin hâkim olmasını doğurmuştur.

ABİY AHMED DÖNEMİNDE ETİYOPYA

Abiy Ahmed yönetiminin Etiyopya’da iktidara gelmesiyle birlikte başlatılan reform çabaları ülke çapında bir kesim tarafından hoş karşılanırken diğer bir kesimi rahatsız etmiştir. Örneğin, Abiy yönetiminin Eritre ile uzun yıllardır süren anlaşmazlıkları çözüme kavuşturan barış anlaşması imzalaması, bir taraftan Abiy Ahmed’e Nobel Barış Ödülü’nü kazandırırken diğer taraftan ülkeyi 1991 – 2018 yılları arasında yöneten Tigray Halk Kurtuluş Örgütünü (TPLF) rahatsız etmiştir. Söz konusu barış anlaşmasının TPLF’nin Etiyopya’yı yönettiği dönem olan 2000 yılında Afrika Birliği şemsiyesi altında yürütülen arabuluculuk faaliyeti sonucunda kararlaştırılan fakat imzalanmayan anlaşmaya dayanması TPLF’nin rahatsızlığını açıklığı kavuşturmuştur.

Etiyopya hükümeti, 21. yüzyılın başlarında “kalkınmacı devlet” yaklaşımını benimsemiş fakat bu yaklaşım Batılı ülkelerin öngördüğü çoğulcu liberal politikadan çok farklı bir siyasi, ekonomik ve idari

düzen kurmayı öngörmüştür. Söz konusu dönemde Etiyopya'ya hâkim olan Etiyopya Halkın Devrimci Demokratik Cephesi'nin (EPRDF) hükümeti, yapısal ekonomik dönüşümü, ticari çıkarlara veya özel bankalara bırakılmayacak kadar önemli bir varoluşsal mesele olarak görmüştür. Ülkenin düşük ihracat geliri oluşturma kapasitesi ve Mavi Nil'deki Rönesans Barajı gibi çeşitli

büyük enerji yatırım projeleri nedeniyle ulusal dış borcu artış eğilimine girmiştir.

Çok kültürlü bir ülke olan Etiyopya'da, Nisan 2018'den itibaren demokrasiye doğru bir siyasi geçiş süreci yaşanmaktaydı ancak Kasım 2020'de patlak veren Tigray Krizi, 2021'e ertelenen genel seçimler sürecinde muhaliflere karşı baskı

ve oy kullanma operasyonlarının yönetiminde yaşanan sorunlar, Abiy Ahmed yönetiminin olumlu algısında kayda değer dönüşümler doğurmuştur.

Başbakan Abiy Ahmed yönetimindeki yeni hükümet, radikal bir reform gündemi başlatmış; binlerce siyasi mahkûmu serbest bırakmış, sürgündeki politikacıların ülkele-

rine dönmelerine ve yasaklı muhalefet partilerinin yeniden faaliyete geçmesine izin vermiştir. Bununla birlikte Abiy yönetimi TPLF dönemindeki politikacıları ve güvenlik bürokrasisindeki görevlileri yolsuzlukla suçlamış ve uzun yıllardır anlaşmazlık yaşadığı komşusu Eritre Devlet Başkanı Isaias Afewerki ile barış anlaşması imzalamıştır. “Etiyopya mucizesi” olarak atfedilen Abiy Ahmed yönetiminin söz konusu politikaları, bilhassa Tigray krizi bağlamında ağır eleştirilere maruz kalmaktadır.

ETİYOPYA EKONOMİ POLİTİĞİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Afrika ülkeleri arasında nevi şahsına münhasır bir konumu olan Etiyopya, İmparator Haile Selassie dönemindeki monarşi yönetiminde sömürgeci güçlere 1936-1941 tarihleri arasındaki kısa ömürlü bir İtalyan işgali hariç karşı özgürlüğünü korumuş; II. Dünya Savaşı'nı takip eden süreçte de İmparator Selassie aldığı dış yardımlarla başta eğitim ve sağlık sektörleri olmak üzere ülkede modernleştirme çabalarında bulunmuştur. Ancak üç sütuna dayanan siyasi sistemi, modernleştirme çabalarının başarısızlığının temeli olmuştur. Bu üç sütun: Mutlak monarşi, feodal toprak ağaları (soylular) ve Ortodoks Etiyopya Kilisesi'dir. Bunlar arasında özellikle feodal toprak ağalarına ülke topraklarının ve köylülerin yaklaşık üçte birini sömürmesine izin verilmesi Etiyopya'nın modernleşmesindeki başarısızlığı temelden etkilemiştir.

Selassie'nin başarısız yönetimi on yıllık protestoların ardından, ordunun onu görevden almasıyla sona ermiştir. Haile Mariam Mengistu liderliğindeki ve Dergue veya Derg rejimi olarak bilinen askerî hükümet sosyalist bir rejim kurmuştur. Böylece ülkedeki monarşi ve feodal seçkin sınıflar güç ve zenginlikten yoksun bırakılmıştır. Ancak 1975 yılında başlatılan bu reform süreci, diğer sosyalist olmayan ülkeler tarafından desteklenen ayaklanmalar, geniş çaplı kuraklık ve kitlesel mülteci sorunlarıyla başa çıkamayarak Derg rejimi parçalanmıştır. Böylece Derg rejimi 1991'de Marksist Tigray Halk Kurtuluş Cephesi'nin (TPLF) önderliğindeki bir kurtuluş hareketleri koalisyonu tarafından devrilmiştir. Ayrıca bu koalisyon Etiyopya Halkın Devrimci Demokratik Cephesi'nin (EPRDF) de çekirdeğini oluşturmuştur.

“

1994 yılında kabul edilen anayasa çerçevesinde 1995'ten bu yana her beş yılda bir parlamento seçimleri yapılmasına rağmen, öngörülen demokrasiye geçiş başarıyla sonuçlanamamıştır. Muhalefet partileri, siyasi rakipler ve sivil toplum örgütleri giderek daha fazla baskılanmış; basın özgürlüğü kısıtlanmış ve birkaç kez “olağanüstü hâl” ilan edilmiştir.

Buradan hareketle 1991'de Derg rejimini deviren EPRDF, yeniden yapılandırdığı devletin kontrolünü

ele geçirmiştir. Siyasi merkezileşme ve kültürel homojenleşmeye yönelik asırlık bir ulus inşası projesini tersine çeviren EPRDF, TPLF'den Meles Zenawi liderliğinde federalizm ve çok kültürlülüğe dayalı yeni bir siyasi düzen kurmuştur. Ülke etnik ilkelere dayalı bir federasyon olarak yeniden düzenlenmiş ve 1994 yılında, “milletler, milliyetler ve halklar” olarak adlandırılan tüm etnik grupların ayrılma da dâhil olmak üzere kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olduğunu belirten demokratik bir anayasa kabul etmiştir. Yeni Etiyopya federasyonu, dokuz etnik-bölgesel devlet ve iki şehir devletinden, başkent Addis Ababa ve kozmopolit Derre Dawa (Somali bölgesi) eyaletlerinden oluşmuştur.

1994 yılında kabul edilen anayasa çerçevesinde 1995'ten bu yana her beş yılda bir parlamento seçimleri yapılmasına rağmen, öngörülen demokrasiye geçiş başarıyla sonuçlanamamıştır. Muhalefet partileri, siyasi rakipler ve sivil toplum örgütleri giderek daha fazla baskılanmış; basın özgürlüğü kısıtlanmış ve birkaç kez “olağanüstü hâl” ilan edilmiştir. Bu süreçte binlerce kişi gözaltına alınmış; yüzlerce güvenlik güçleri tarafından öldürülmüştür. Oromiya, Amhara, Gambella, Somali ve Affar gibi çeşitli bölgelerde yıllar boyunca süren protestoların altında üç temel sorun bulunmuştur: Siyasi özgürlük eksikliği, arazi ilhaki için yetersiz tazminat ve kimlik sorunları.

EPRDF'nin ekonomi politikaları incelendiğinde ise piyasa ekonomisine geçişi desteklediği, Batılı

ülkelerle iş birliği geliştirdiği ancak kalkınma planları noktasında Batı'nın değil Doğu'nun modelini tercih ettiği görülmektedir. EPRDF, ekonomik büyümenin hızlanmasını vurgulamış; Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar, ABD, Çin ve AB ülkelerindeki yardım kuruluşları tarafından güçlü bir şekilde desteklenerek yıllık %6 ile %10 arasındaki büyüme oranlarına ulaşmıştır. Bu kapsamda Addis Ababa hükûmeti, 2010 yılında ekonomiyi, gelir seviyelerini ve sosyal göstergeleri iyileştirmeyi amaçlayan iddialı bir "Beş Yıllık Büyüme ve Dönüşüm Planı" başlatmıştır.

EPRDF hükûmeti, Batılı kalkınma modellerini kayda değer oranda verimsiz görmüştür. Başbakan Meles Zenawi konu ile ilgili yaptığı açıklamada, Tayvan, Güney Kore ve Çin Halk Cumhuriyeti çizgisinde "demokratik kalkınmacı bir devlet"ten söz etmiştir. Uluslararası finans kuruluşları tarafından Etiyopya dünyanın en hızlı büyüyen ekonomilerinden biri olarak sıralandığından dolayı iktisadi açıdan bu stratejinin oldukça başarılı olduğu söylenebilir ancak ekonomik olarak aktif nüfusun büyük bir bölümünün müreffeh bir piyasa sistemine entegre etmeyi başaramadığı da görülmektedir. Bunun arka planındaki temel nedenler ise arazi ve bankaların devlet kontrolünde olması ve tarım açısından zengin olan Etiyopya'nın devlet hazinesindeki birikimlerinin çiftçilere faydalı olacak şekilde kullanılmaması şeklinde sıralanabilir.

Etiyopya'da Nisan 2018'de başbakan olarak seçilen Abiy Ahmed yönetiminde, TPLF hâkimiyetinin

olduğu EPRDF rejimi bürokratlarının kanun ve düzeni sağlayamadığı ve uzlaşma ikliminden uzak tavırlarından dolayı yönetim zafiyeti ortaya çıkardığı söylenebilir. Bu minvalde Abiy Ahmed yönetimi ilk olarak devletin kalkınması için söz konusu meşruiyet krizini çözmek adına bir reform programı başlatmış; ordunun ve güvenlik güçlerinin üst düzey temsilcileri de dâhil olmak üzere devlet memurları arasında yolsuzluk dosyalarını çözüme kavuşturarak komşu Eritre ile yeni bir barış ve uzlaşma politikası ilan etmiştir. Bunun sonucunda Abiy yönetimiyle TPLF elitleri anlaşmazlık yaşamış ancak uzun yıllardır süren Eritre ile anlaşmazlıklar çözülmüş ve Abiy Ahmed Nobel Barış Ödülü'nü almaya hak kazanmıştır.

“

Kasım ayından bu yana Tigray çatışmasının Abiy yönetimi tarafından durdurulamaması ve Haziran 2021 seçimlerini Oromo va Amhara gibi büyük eyaletlerden muhalif partilerin protesto etmesi Abiy yönetimine ve Etiyopya'daki istikrara önemli bir meydan okuma olarak durmaktadır.

”

Abiy Ahmed'in reform gündeminin somut, kalıcı veya sürdürülebilir başarısını değerlendirmek için henüz çok erken olduğu söylenebilir. Nitekim Abiy Ahmed'in en büyük zayıflığının, siyasal denetim ve dengelerin konsolide edilememiş olmasıdır. Ayrıca tüm bölgelerde hukukun üstünlüğünün yeniden tesis edilmemesi de sorunlu gö-

rülmektedir. Parlamento seçimlerinin yeni bir anayasa temelinde 2020'nin başlarında yapılmasına söz verilmesine rağmen Covid-19 pandemisinden dolayı 2021 yılına ertelenmesi ve gerçekleşen seçimleri Abiy'in Refah Partisi'nin kazanmasına rağmen Tigray başta olmak üzere muhalif partilerin seçimi boykot etmesi Etiyopya'da kayda değer oranda bir kırılma doğurmaktadır. Ayrıca hükûmetin siyasi parti sistemini liberalleştirmeye başlamasından bu yana, yerinden edilmiş kişilerin sayısı ve şiddet düzeyi, daha önce yasa dışı veya "terörist" yeraltı muhalefet partilerinin siyasi arenaya yeniden girmelerine izin verilmesi de dâhil olmak üzere artış eğilimindedir.

Oromo milliyetçileri yükselişte ve Amhara bölgesinin mevcut durumu farklı gündemleri olan iki rakip siyasi parti tarafından temsil edilmektedir. Güney bölgesinin küçük etnik partilerden oluşan koalisyonu ise kırılma bir yapıdadır. Nitekim Kasım ayından bu yana Tigray çatışmasının Abiy yönetimi tarafından durdurulamaması ve Haziran 2021 seçimlerini Oromo va Amhara gibi büyük eyaletlerden muhalif partilerin protesto etmesi Abiy yönetimine ve Etiyopya'daki istikrara önemli bir meydan okuma olarak durmaktadır.

Sonuç olarak, Etiyopya'nın kalkınmacı devlet idealinin Abiy Ahmed yönetimiyle birlikte kayda değer bir aşama kaydettiği fakat Tigray krizi, 2021 seçimleri sürecindeki operasyonların yönetilememesi ve muhalefetin baskılanması gibi gelişmelerin bu ideali olumsuz etkilediği söylenebilir. ■

RÖPORTAJ

Yrd. Doç. Dr. İmran Eşref:

“TALİBAN HÜKÛMETİ, AFGAN HALKINA ANCAK KÜRESEL KALKINMA PERSPEKTİFİNİ TAKİP EDEREK HİZMET EDEBİLECEKTİR”

ABDENNOUR TOUMI

Uzman ORSAM

İngilizceden Çeviri:
Burç Eruygur, Araştırma Asistanı

“

Yeni Afgan hükûmeti, küresel anlamda entegre bir yaklaşımın ilkelerini yansıtan bir kalkınma planı hazırlamalı. Bu plan kısa vadeli, orta vadeli ve uzun vadeli hedeflerden oluşabilir. Kısa vadede, ekonomik istikrar, bölgesel ve uluslararası toplumun dâhil olabileceği hedeflere odaklanmalıdır. Bu aşamada Afganistan'daki insanların temel ihtiyaçlarını karşılamaları için bir piyasa ekonomisi oluşturulabilir.

”

Abdenmour Toumi: Ülkede kontrolü sağladıktan haftalar sonra geçici bir hükûmet kurmasıyla Taliban'ın yeni yönetim biçimine ilişkin görüşünüz nedir? Taliban'ın yeni geçici hükûmeti Afgan halkına nasıl yardım edecek?

İmran Eşref: 1996-2001 yılları arasındaki hükûmetin aksine, Taliban'ın Afganistan'daki yeni siyasi yapısı dört farklı özelliğe sahiptir. Birincisi, Taliban rejimi, hükûmetin tanınması için dış dünya ile ilişki kurmaya çabalamakta ve bu yönde girişimler gerçekleştirmektedir. İkinci olarak Taliban hükûmeti, kabile içi diyalogun sürdüğü kapsayıcı bir görünüme sahip olmak

Kimdir?

İmran Eşref;

Yrd. Doç. Dr. İmran Eşref, İslamabad'da bulunan Pakistan Millî Savunma Üniversitesinin Uluslararası İlişkiler Departmanında çalışmaktadır. Aktif olarak politika ve uluslararası ilişkiler doktorası yapan İmran Eşref, terörle mücadele dışında ABD dış politikası, Pakistan dış politikası, Çin dış politikası ve Rus dış politikası konuları üzerinde araştırmalar gerçekleştirmektedir.

için çaba göstermektedir. Üçüncüsü, Taliban dünya ile daha sofistike bir şekilde iletişim kuran eğitimli liderlerle medyayı bir araya getirerek yumuşak bir imaj oluşturmayı hedeflemektedir. Son olarak, kültürel engelleri göz önünde bulunduran yeni Taliban hükümeti, kadınların sosyal, politik ve ekonomik alanlardaki rolüne yönelik bazı değişimleri kabul edebileceği mesajını vermektedir. Bu nedenle hükümet, önümüzdeki birkaç gün içinde kendi yapısına bir veya iki kadın bakanı dâhil edebilir.

Taliban hükümeti kadınların katılımı konusunda eleştirilmektedir. Dolayısıyla Taliban'ın Afgan kültürü perspektifinde akademik-medya bir söyleme ihtiyacı vardır. Kadın kriket takımının yasaklanmasından Kadın Bakanlığının kaldırılmasına kadar, Taliban hükümeti kadınların ulus inşasındaki rolünü baltalıyor gibi görünmektedir ancak aslında durum farklıdır. Taliban liderliği, 2020'deki ABD-Taliban barış anlaşması ve bunun sonucunda ABD'nin ülkeden çekilmesi sonucunda bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkan yeni Afganistan'daki sosyo-politik ve ekonomik sistemleri yeniden yapılandırmakla meşguldür. Taliban, ABD ve müttefikleriyle gerçekleştirdiği yirmi yıllık savaşında kadınların rolünü fark etmiş ve hatta kabul etmiştir. Arka planda kadınların güçlendirilmesiyle ilgili olarak, herhangi bir ulusun sosyo-politik ve ekonomik dokusunun esas olarak kadınlar tarafından şekillendirildiğini Taliban hükümetine ifade etmek istiyorum. Ulusların yükselişi ve düşüşünden elde edilen ampirik veriler, kadınların rolünün ulusların kaderini ve ge-

leceğini belirlediğini göstermektedir. Çağdaş dünya kuşkusuz ekonomik bir dünyadır. Bu nedenle kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesi, yaşamın sosyal ve politik alanlarında sürdürülebilir kalkınmayı beraberinde getirmektedir.

Taliban hükümeti, Afgan halkına ancak küresel kalkınma perspektifini takip ederek hizmet edebilecektir. Bu bağlamda yeni Afgan hükümeti, küresel anlamda entegre bir yaklaşımın ilkelerini yansıtan bir kalkınma planı hazırlamalı. Bu plan kısa vadeli, orta vadeli ve uzun vadeli hedeflerden oluşabilir. Kısa vadede, ekonomik istikrar, bölgesel ve uluslararası toplumun dâhil olabileceği hedeflere odaklanmalıdır. Bu aşamada Afganistan'daki insanların temel ihtiyaçlarını karşılamaları için bir piyasa ekonomisi oluşturulabilir. Bu nedenle Taliban hükümeti terörle mücadele, eğitim ve sağlık alanlarına eşit olarak odaklanabilir. Öte yandan, orta vadeli hedeflerde siyasi istikrar için bölgesel ve uluslararası aktörlerle sağlam bir ilişki kurmak ön planda olmalıdır. Pakistan, Çin, Rusya, İran, Suudi Arabistan, Hindistan ve Türkiye bu açıdan önemli ülkelerdir. Uzun vadeli hedeflerde ise üç strateji işe yarayacaktır. Uluslararası cephede Afganistan, ABD, Çin, Rusya, Birleşik Krallık ve Avrupa Birliği'ni (AB) yanına alarak uluslararası örgütlere üyelik arayışında olmalıdır. Bu amaçla sırasıyla Türkiye ve Çin üzerinden Ortadoğu ve Afrika Birliği ülkeleri devreye girebilir. Bölgesel cephede Afganistan, özellikle komşu ülkelerle hidro-politika konusunda, Pakistan ile arasında bulunan sürtüşmeler gibi gelecekteki

olası çatışmaları ele alarak bölgesel bir çerçeve tasarlamalıdır. Diğer tarafta iç cephede ise altyapı inşası kritik öneme sahiptir.

Abdenour Toumi: Taliban'ın Peñşir Vadisi'nde bulunan son direniş cephesini, Ulusal Direniş Cephesi'nin elinden aldığı göz önünde bulundurulduğunda bu direnişçilerin kim ve siyasi gündemlerinin neler olduğuna dair bir şeyler söylemek ister misiniz?

İmran Eşref: Afganistan Ulusal Direniş Cephesi (NRF), eski Kuzey İttifakı üyelerinin ve Afganistan İslam Cumhuriyeti'ne sadık kalan diğer Taliban karşıtı savaşçıların oluşturduğu ve liderleri Ahmed Mesud ve Afganistan Cumhurbaşkanı Yardımcısı Emrullah Salih gibi figürler olan askerî-siyasi bir ittifaktır. Ulusal Direniş Cephesi, Peñşir eyaleti ile büyük ölçüde bitişik olan ve Ağustos 2021 itibarıyla "Taliban'ın elinde olmayan tek bölge" olan Peñşir Vadisi üzerinde fiili kontrol uygulamıştır. Bu ittifak, ülkedeki Taliban'a karşı tek örgütlü direnişi oluşturmakta ve Taliban karşıtı bir gerilla mücadelesi planlamaktadır. Direniş, kapsayıcı bir Afganistan hükümeti çağrısında bulunmuştur. Amaçlarından birinin yeni Afgan hükümetinde rol almak olduğu tahmin edilmektedir. Yine de Taliban sözcüsü Zebihullah Mücahit, Taliban savaşçılarının Peñşir'e girdiğini ve bazı bölgelerin kontrolünü ele geçirdiğini söylemiştir. Buna karşı Afganistan Ulusal Direniş Cephesi, tüm geçiş ve girişlerin tam kontrolüne sahip olduğunu ve tüm saldırıları geri püskürttüğünü duyurmuştur. Ancak Taliban ve Ulusal Direniş'in müzakere yoluyla

bir anlaşmaya varması ve savaşmaktan kaçınması bekleniyor.

Abdenmour Toumi: Afganistan'daki kırk yıllık siyasi istikrarsızlık ve güvenlik boşluğu konusunda meşru endişeleri olduğunu belirten Pakistan, Taliban'ın iktidara dönüşüne nasıl tepki vermiştir?

İmran Eşref: Soru, Pakistan'ın Afganistan'da gelişen durum hakkındaki söylemine odaklanıyor. Pakistan, ABD liderliğindeki kuvvetlerin ülkeden kaotik çıkışının ardından gelişen Afganistan'ın güvenlik ve insan hakları durumu konusunda ciddi endişelere sahiptir. Bu, Pakistan için zorluklar kadar fırsatlar da yaratmıştır ve bu yüzden derinlemesine bir analize ihtiyaç duymaktadır.

Pakistan'ın ABD'nin çekilmesi sonrası dönemde devam eden Afgan barış teminindeki önemli rolü söz konusudur. Pakistan, uluslararası toplumu siyasi ve ekonomik istikrarı sağlamak için Afganistan'daki yeni siyasi aktörlerle ilişki kurmaya çağırılmaktadır. 3 Eylül'de Pakistan Dışişleri Bakanı Şah Mahmud Kureyşi, hükümetlerin Afganistan'ın yeniden inşasına yardım etmesi gerektiğini vurgulamıştır. 4 Eylül'de Pakistan askerî liderliğinden Korgeneral Faiz Hamid, Taliban'ın şurasının davetlisi olarak Afganistan'ı ziyaret etmiş, yeni Afgan hükümeti ile Pakistan arasında gelecekteki güvenlik, siyasi ve ekonomik bağları tartışmıştır. Ampirik veriler, Pakistan'ın Afganistan'daki hızla değişen güvenlik dinamikleri çerçevesinde birkaç nedenden dolayı yüksek risklerle karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Birincisi Pakistan,

Afganistan ile en uzun sınırı paylaşmaktadır ve bu, Pakistan'ı olası sınır ötesi terörizme ve bir mülteci krizine karşı savunmasız hâle getirmektedir. İkincisi, Pakistan yaklaşık 3 milyon Afgan mülteciye ev sahipliği yapmaktadır. Bu nedenle, Pakistan artık Afganistan'dan daha fazla mültecinin ülkeye gelmesini kaldıracak güçte değildir. Üçüncüsü Pakistan, Afganistan Savaşı'nda ABD'nin ön cephedeki müttefikidir ve kaybı insani ve ekonomik açıdan korkunç olmuştur. Pakistan 70.000 can feda etmiştir ve yaklaşık 100 milyar dolarlık ekonomik kayba uğramıştır.

Bu durum içinde Pakistan adına bazı imkânlar doğmuştur. Pakistan, bu fırsatlar çerçevesinde, Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru'nun (CPEC) kapsamını genişleterek CPEC'e genişleme açısından bir zemin hazırlayabilir. ABD'nin geri çekilmesi, Pakistan'ın Afganistan'ı CPEC aracılığıyla bu bağlantı halkası içindeki kritik rolünü daha sağlam bir şekilde yerine getirmesi için fırsatlar yaratmıştır. Çin'i barış ve ekonomik istikrarda önemli bir ortak olarak gören yeni dünya düzeni, bir taraftan Pakistan için Avrasya ve Afrika'da yeni ekonomik fırsatlar açacak olan CPEC'in bu yönde genişlemesi için fırsatlar sunmaktadır. Diğer taraftan bu durum, Pakistan adına bazı zorlukları da beraberinde getirmiştir. ABD'nin Afganistan'ı kaos içinde bırakması ve ülkede yaratılan istikrarsızlık, Pakistan'ın denizcilik sektörünü etkileyebilir. Afganistan'daki sosyo-politik veya ekonomik kriz, ayrıca Pakistan-Rusya enerji iş birliğini olumsuz etkileyebilir. Pakistan, tarihsel olarak

radikal eğilimlere sahip olmuştur ve bunların etkisini kırmayı uzun bir dönemi kapsamaktadır. Ardından gelen Afgan iç savaşı, Pakistan'ın sürekli yurt içinde görülen radikallikten arındırma çabalarını baltalayabilir. Pakistan, CPEC sayesinde "Tek Kuşak, Tek Yol" (BRI) kapsamında Çin ile ortak hareket etmektedir. Pakistan, CPEC'in kapsamını Afganistan-Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru'na (AF-CPEC) genişleterek Afganistan'ı mevcut BRI girişimine dâhil etmek istemektedir. Bu ancak Afganistan siyasi olarak istikrarlı hâle geldiğinde mümkün olabilir. Pakistan, Taliban hükümetini tanıma yaklaşımı konusunda Batı dünyası ile aynı fikirde değildir. Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Dominik Raab, 4 Eylül'de İngiltere'nin Taliban hükümetini tanımadığını ancak STK'lar aracılığıyla insani yardımda bulunacağını söylemiştir. Pakistan'a yönelik ikinci zorluk Mali Eylem Görev Gücü (FATF) ile ilgilidir. Pakistan FATF'nin gri listesine alınmıştır. Birleşik Krallık, ABD ve diğer Avrupa ülkeleri, Taliban hükümetini tanıdığı için Pakistan'a mesafe koyma yoluna giderse Pakistan'ın FATF gri listesinden çıkması zor olur. Bunun Pakistan için ciddi ekonomik sonuçları olabilir. Diğer bir ifadeyle, Pakistan'ın Afganistan'ın yükselen güvenlik ikilemine bakış açısını anlamak için dış dünyanın Pakistan'ın merceğinden bakması yerinde olacaktır. Yukarıdaki nedenler, Pakistan'ın Taliban rejimini tanımasındaki pragmatik faktörleri oluşturmaktadır. Pakistan, yeni siyasi yapının kapsayıcı bir Afgan hükümeti kurmak için genel seçimler yapmasını beklemektedir.

Abdennour Toumi: II. Taliban dönemi, bir yandan ABD'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika stratejisinin başarısız olduğunu, diğer yandan yeni uluslararası ve bölgesel güçlerin ortaya çıkmasını sağladığını göstermektedir. Bu yorum hakkında düşünceleriniz nedir?

İmran Eşref: Avrasya ve Afrika entegrasyon süreçlerine yönelik eğilimler, günümüzün çok kutuplu dünyanın belirleyici özellikleridir. ABD, Ortadoğu'da ve dünyanın diğer bölgelerinde artan askerî engajmanlarından bu yana dünya genelindeki küresel liderlik sorumluluğunu yeterince yerine getirememektedir. ABD'nin askerî girişimleri sadece ekonomik gücünü zayıflatmakla kalmamış, aynı zamanda ülkenin yumuşak gücüne de zarar vermiştir. Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri'nin Kovid-19'a karşı savaşmak için dünya çapındaki askerî faaliyetleri sınırlandırma çağrısı, ABD'nin Ortadoğu'daki askerî etkisini daha da olumsuz etkilemiştir. Üstelik ABD'nin bölgedeki askerî girişimleri Ortadoğu'da belirlenen hedeflere ulaşamamıştır. ABD'nin aksine Türkiye, İran ve Rusya gibi ülkeler bölgedeki yumuşak güç etkisini arttırmıştır. Bu sebeple ABD, bölgesel meseleleri tek başına çözebilecek konumda değildir. Bu anlamda, iş birliği, küresel siyasetin kaçınılmaz bir özelliği hâline gelmiştir. Dolayısıyla ABD'nin bu aktörlerle ortak yaklaşımı Ortadoğu'nun sosyo-politik sorunlarını çözebilir. Türkiye, en çok Suriyeli mülteci sayısına ev sahipliği yaptığı için bu bağlamda bir ana paydaştır. Bu nedenle küresel güçler Türkiye'yi Ortadoğu'nun güvenlik söylemine dâhil etmelidir.

Abdennour Toumi: II. Sovyetlerin Afganistan'dan geri çekilmesi fırtınalı bir iktidar boşluğu bırakmıştır. Rusya, 1989'daki bu geri çekilmeyi bugün başarıya dönüştürebilecek mi?

İmran Eşref: Taliban'ın Rusya ile ilişkileri siyasi ve ekonomiktir. Rusya, uluslararası barışın koşullarını yaratmak için Taliban ve ABD ile arabuluculuk yapmaya devam etmektedir. Afganistan'ın Orta Asya cumhuriyetlerine yakınlığı ve Rusya'nın bu bölgede özellikle Pakistan ile devam eden enerji projeleri nedeniyle bölgede siyasi ve ekonomik nüfuz ve bu nüfuzla dayalı bir istikrar istediğini düşünüyorum.

Taliban sözcüsü Zebihullah Mücahit, Çin'in Afganistan'ın en önemli ortağı olduğunu ve Çin hükümetinin Afganistan'ı yatırıma ve yeniden inşa etmeye hazır olduğu için kendileri adına büyük bir fırsatı temsil ettiğini söylemiştir. Taliban sözcüsü, Taliban'ın "Tek Kuşak, Tek Yol" projesini çok önemseydiğini de sözlerine eklemiştir.

Abdennour Toumi: Amerikan askerlerinin Ağustos 2021'de çekilmesinden sonra bölgede yeni aktörlerin ortaya çıktığı açıktır. Bu aktörler, Türkiye ve Çin gibi bölgesel ve uluslararası güçlerdir. Afgan halkının kırk yıldır arzuladığı istikrar ve yeniden inşa sürecinde bu iki ülke nasıl bir rol oynayabilir?

İmran Eşref: Yeni Taliban sözcüsü Zebihullah Mücahit, Afganistan'ın paraya ihtiyacı olduğunu ancak Taliban tarafından atanan yeni merkez bankası başkanının güvencelerine rağmen Taliban'ın, çoğunlukla yurt dışında Afgan Merkez Bankası tarafından tutulan yaklaşık 10 milyar dolarlık varlığa hızlı bir şekilde erişmesinin olası olmadığını söylemiştir. Afganistan şimdi uluslararası ekonomik yardıma başvurabilir. Taliban sözcüsü Zebihullah Mücahit, Çin'in Afganistan'ın en önemli ortağı olduğunu ve Çin hükümetinin Afganistan'ı yatırıma ve yeniden inşa etmeye hazır olduğu için kendileri adına büyük bir fırsatı temsil ettiğini söylemiştir. Taliban sözcüsü, Taliban'ın "Tek Kuşak, Tek Yol" projesini çok önemseydiğini de sözlerine eklemiştir. Bununla birlikte Mücahit, ülkenin Çin sayesinde modernize edilecek zengin bakır madenlerine sahip olduğunu ve Pekin'in kendileri için dünya pazarına ulaşım bileti olduğunu belirtmiştir.

Öte yandan, Türkiye istikrarlı bir Afganistan istediğini hem söylemi hem de girişimleri ile belli etmektedir. Bu çerçevede Türkiye, Afganistan'ın yeniden inşasında etkin rol oynamayı amaçlamaktadır. Şu ana kadar Taliban ile bazı temaslar gerçekleştiren Türk hükümeti, aynı zamanda uygun koşullar altında ve belirli konular aşıldığı takdirde Taliban ile ilişkiler kurabileceğine yönelik mesajlar vermektedir. Suriyeli mülteciler nedeniyle güçlü deneyime sahip Türkiye'nin Pakistan ve diğer bölge ülkelerine, Afganistan'daki potansiyel mülteci akını konusunda yardımcı olabileceği de açıktır. ■

TALİBAN REJİMİNDEKİ KİLİT İSİM MOLLA ABDULGANİ BİRADER

GÖKHAN BATU

Araştırmacı ORSAM

“

Molla Abdulgani Birader, 1968 yılında Uruzgan'da doğmuştur. Kendisi Durrani kabilesindedir ve etnik olarak Peştun'dur. Afgan savaşçıları beraber 1980'li yıllarda Sovyetler Birliğine karşı savaşımıştır. Sovyetler'in 1989'da bölgeden çekilmesinden sonra savaşçı grupların birbirine düşmesi neticesinde ülkede bir kaos ortamı meydana gelmiştir. Birader ise Kandehar'da, komutanlığını yaptığı ve aynı zamanda kız kardeşiyle evlendiği Muhammet Ömer'le beraber bir medrese kurmuştur. Taliban'ın kuruluşu da 1994 yılında burada gerçekleşmiştir.

”

2 001'de Amerika Birleşik Devletleri (ABD) öncülüğündeki güçlerin, el-Kaide'nin ABD'ye yönelik terör saldırısı sonrasında bu örgütü desteklediği ifade edilen Afganistan'daki Taliban rejimini devirmesi

sonrasında, buradaki silahlı güçlerin yetkisi Kuzey Atlantik İttifakı Örgütüne (NATO) geçmişti. Sonrasında Taliban ile ülkedeki özellikle ABD arasındaki çatışmalar durmamış ve Afganistan'da siyasi, askerî ve ekonomik istikrar sağlanamamıştır. Bu çatışmalar sonucunda ABD ile Taliban arasında yapılan görüşmeler neticesinde ABD ve dolayısıyla NATO buradaki askerî varlığını sonlandırma kararı almıştır. Bu güçlerin çekilmesine müteakip silahlı güçleri ABD ve Batılı ülkeler tarafından eğitilip donatılan Afgan hükûmetine karşı kısa sürede ülkenin tamamını ele geçirmiş ve devam eden süreçte II. Taliban dönemi olarak anılan kendi rejimini ülkede kurduğunu ilan etmiştir. ABD'nin 1 trilyon doları bulan harcamaları ve milyarlarca dolarlık yatırıma rağmen Afgan ordusu, Taliban'a karşı hiçbir varlık gösterememiş ve neredeyse hiç savaşımadan şehirleri birer birer bu oluşuma teslim etmiştir. Gelişen noktada pek çok ülkenin Afganistan'daki yeni duruma karşı izleyeceği politika hâlâ netlik kazanmış değildir. 7 Eylül 2021 tarihinde ise Taliban ülkede kurduğu yeni hükûmeti açıklamıştır. Açıklanan hükûmette başbakan yardımcısı olarak adı zikredilen Molla Abdulgani Birader ise kritik bir isim olarak ön plana çıkmaktadır.

Molla Abdulgani Birader, 1968 yılında Uruzgan'da doğmuştur. Kendisi Durrani kabilesindedir ve etnik olarak Peştun'dur. Afgan savaşçıları beraber 1980'li yıllarda Sovyetler Birliğine karşı savaşımıştır. Sovyetler'in 1989'da bölgeden çekilmesinden sonra savaşçı grupların birbirine düşmesi neticesinde ülkede bir kaos ortamı meydana gelmiştir. Birader ise Kandehar'da, komutanlığını yaptığı ve aynı zamanda kız kardeşiyle evlendiği Muhammet Ömer'le beraber bir medrese kurmuştur. Taliban'ın kuruluşu da 1994 yılında burada gerçekleşmiştir, Birader Taliban'ı kuran dört isimden birisidir. Dinin, tasavvurunda öncelikli bir yere sahip olduğu Taliban, o dönem birbirleriyle çatışan gruplara karşı büyük bir hoşnutsuzluk beslerken bir yandan da Pakistan istihbaratından destek bulmuş ve rakip gruplar üzerinde birer birer üstünlük kurarak 1996 yılında ülkenin çoğunluğunda hâkimiyetini sağlamıştır. Birader'in, Ömer ile beraber bu süreçte stratejik anlamda sağladığı katkıyla örgütün elde ettiği galibiyetlerin mimarı olduğuna inanılmaktadır. Birader'in, o dönem Taliban'ın eylemleri ve finans kaynakları üzerinde doğrudan kontrolü olduğu da iddia edilmektedir. Bunun yanı sıra Afganistan'da örgütün dâhil olduğu

bütün büyük muharebelere iştirak etmiş ve ülkenin batısında, Kabil ve Herat'ta örgütün en üst düzey komutanlığını yapan Birader, Taliban'ın ülkeyi yönettiği 5 yıl boyunca askerî ve idari görevler üstlenmiş ve örgüt ABD tarafından kritik şehirlerden çıkarılarak gücü kısıtlanana kadar savunma bakan yardımcılığını yürütmüştür. Ülkeden ayrıldığı 20 yıllık sürede Taliban'ın sürgündeki liderlik şurasının kudretli askerî komutanı ve zeki siyasi icracısı olarak görülmüştür. Kendisi, diğer Taliban liderleri gibi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) yaptırımlarına uğramış, mal varlıkları dondurulmuş ve seyahat yasağına maruz kalmıştır.

“

Birader, 2009 yılında Taliban içinde mevcut politikadan memnun olmayan ve dönemin Afganistan Devlet Başkanı Hamid Karzai ile barış görüşmeleri yapılmasını savunan bir grubun en önde gelen ismidir. Nitekim bu müzakereye açık tutumunun kendisinin hapisten çıkışında önemli bir payı olduğunu söylemek mümkündür.

”

2009 yılında ABD'nin ülkedeki asker sayısını arttırarak 140 bine kadar çıkarması ve Taliban'a karşı operasyonlarını sıkılaştırması üzerine kendisine maille iletilen soruya, amaçlarının “ABD'ye mak-

simum sayıda kayıp verdirmek” olduğu şeklinde cevap vermesi dikkat çekmiştir.

Birader, 2010 yılı Şubat ayında Afganistan-Pakistan sınır bölgesinde gerçekleştirilen yoğun operasyonların baskısıyla mobilize olduğu sırada, ABD ve Pakistan istihbaratının ortak operasyonunda yakalanmıştır. Tutuklandığında Birader, örgüt içinde Muhammet Ömer’in en güvendiği isim ve ondan sonra en yetkili örgüt mensubu konumundadır. 44. ABD Başkanı Barrack Obama döneminde ABD Savunma Bakanlığı Afganistan ve Pakistan’dan sorumlu Müsteşar Yardımcılığı görevini yürüten David Sedney’e göre Birader, 2009 yılında Taliban içinde mevcut politikadan memnun olmayan ve dönemin Afganistan Devlet Başkanı Hamid Karzai ile barış görüşmeleri yapılmasını savunan bir grubun en önde gelen ismidir. Nitekim bu müzakereye açık tutumunun kendisinin hapisten çıkışında önemli bir payı olduğunu söylemek mümkündür.

“

Kendisinin geri planda kalacağına dair görüşlere karşın örgüt liderliğinin içinde bulunduğu dağılıktan istifade eden Birader, bu sayede son yıllarda Taliban’ın kamuoyunda en çok görülen yüzü olmuştur. Birader, Ağustos 2021 sonunda ABD’nin çekilmesiyle sonuçlanan süreçte Doha’da ABD ile gerçekleşen müzakerelerde kilit bir rol üstlenmiştir.

”

2018 yılında, 45. ABD Başkanı Donald Trump’ın Afganistan Özel Temsilcisi Zalmay Halilzad’ın temasları ve Taliban’ın siyasi ofisinin bulunduğu Katar’ın Dışişleri Bakanı Şeyh Muhammet bin Abdurrahman es-Sani’nin ricasıyla serbest bırakılmıştır. Kendisinin geri planda kalacağına dair görüşlere karşın örgüt liderliğinin içinde bulunduğu dağılımdan istifade

eden Birader, bu sayede son yıllarda Taliban’ın kamuoyunda en çok görülen yüzü olmuştur. Birader, Ağustos 2021 sonunda ABD’nin çekilmesiyle sonuçlanan süreçte Doha’da ABD ile gerçekleşen müzakerelerde kilit bir rol üstlenmiştir. Doha, Moskova ve Çin’den dünya basınına resim veren Birader’in, Taliban’ın Afganistan’da tekrar sağladığı hâkim konuma, bölgesel

ve küresel dengeleri gözetmek suretiyle örgüte alan kazandırdığı ve meşruiyet sorununa dair ön aldığı değerlendirilmektedir. Şubat 2020'de, ABD ile varılan Doha Anlaşması'nı imzalayan Birader'in, esasen kapsayıcı bir idareyi mümkün kılacak isim olduğu düşünülse de bunun gerçekleşmediği görülmüştür ki kendisinin zaman kazanarak sabırla ABD'nin çekilmesini

beklediği ve şu anda Afganistan'da yaşanan Taliban hâkimiyetinin tamamen sağlandığı fiili durumun gerçekleştiği iddia edilmektedir. Geçmişten gelen siyasi icracı rolü ve müzakereci yapısı ve örgütteki saygınlığına bakarak Birader'in, örgütün politikalarını etkileyecek ağırlıkta olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim yeni hükümette Başbakan olan Heybetullah

Ahundzade'nin yardımcısı ve grubun siyasi işlerinden sorumlu en üst düzey yöneticisi görevlerini üstlenmiştir. Dolayısıyla Taliban'ın ülkede hâkimiyeti tamamen kurduğunu açıklamasından sonra gösterdiği diyaloga açık ve uzlaşmacı görünen tutumun, Birader'in müzakereci ve stratejist kimliğinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. ■

KLİŞELER VE GERÇEKLER ARASINDA AFGANİSTAN: BEYAZ PERDENİN KARANLIK DÜNYASI

“

Afganistan, anlatılarda olduğu gibi tehlikeli ve bir o kadar uzak bir coğrafyadır. Bu uzaklık, salt mekânsal mesafeyi işaret etmez. Uzaklık, daha çok düşsel ve düşünsel olanakla ilgilidir. İnsan, düşleyebildiği ve düşünebildiği yere yakındır. Küreselleşmeye rağmen, Afganistan dünyadan her geçen gün biraz daha uzaklaşmaktadır.

”

DOÇ. DR. SERTAÇ T. DEMİR

Öğr. Üyesi GÜMÜŞHANE ÜNİ.

Herkesin bir ülke, konu ya da kişi hakkında aynı şeyi söylemek zorunda kaldığı ve söylediği bir durumda bir hinlik ve yalan aramak gerekir. Özellikle de bu ülke, özellikle Batı tarafından geri kalmışlık ve bağınazlıkla itham ediliyorsa bu arayış meşruiyet kazanır. Dünyanın yalnızca uzaktan bakıp filmlerden veya haberlerden öğrendiği Afganistan tam da böylesi bir senaryo-ülkedir. Orada -ki

bu bir uzaklık ifadesidir- ne olup bittiğine dair her bir görüntü kaçınılmaz olarak kurgusaldır. Bu kurgunun, hassaten 11 Eylül'ün hemen ardından dünyaya vermeye çalıştığı tüm mesajlar, bu kadim ülkeyi işgal etmenin gerekçelerini haklılaştırmaya çalışmıştır.

Bugün bu yeni Taliban dönemi de Batılı kameraların -tıpkı eli silahının tetiğindeki bir asker gibi- önümüzdeki günlerde olacakları izlediği ve en ufak bir zafiyeti yeni bir senaryo olarak kullanacağı bir dönemi işaret etmektedir. Batılılar için Amerika-sonrası Afganistan'ın

içine düşeceği her açmaz ve kaos belki de Amerikasız bir Afganistan'ın dramı olarak gösterilecek yeni filmlerde. Ve Taliban, önceden de propagandası yapıldığı gibi “uslanmaz cahiller”, “acımasız zalimler” ve “kaba Müslümanlar” olarak resmedilmeyi sürdürecektir. Gerçekten de sinema perdesindeki karanlık imajıyla Afganistan, masum kadınların, dindar ve bu yüzden ilkel erkeklerin kötücül dünyasına kapatıldığı bir hapisane gibi anlatılmıştır.

SİNEMASAL ANLATILAR: KLİŞELER VE GERÇEKLER ARASINDA

Her klişenin gerçeğe temas eden bir tarafı elbette bulunur. Ancak sinemasal klişeler, gerçekliği aşırı tekrarlayarak yozlaştırır. İzleyiciler, burada beliren görüntülerin düşünce dünyasında boşluk bırakmayan doğasıyla kendilerinden geçerler. Hele bir de değinilen kişi, konu veya ülkeler hakkında izle-

yicinin ön bilgisi yoksa. İşte o zaman sinemasal perspektif ona bu kişi, konu ve ülkelere dair ne düşünmesini gerektiğinin kolaycı formülü sunacaktır. Afganistan, anlatılarda olduğu gibi tehlikeli ve bir o kadar uzak bir coğrafyadır. Bu uzaklık, salt mekânsal mesafeyi işaret etmez. Uzaklık, daha çok düşsel ve düşünsel olanakla ilgilidir. İnsan, düşleyebildiği ve düşünebildiği yere yakındır. Küreselleşmeye rağmen, Afganistan dünyadan her geçen gün biraz daha uzaklaşmaktadır.

Afganistan ölüme yakın, yaşama uzaktır. *Uçurtma Avcısı* romanının yazarı Khaled Hosseini'nin deyişiyle “iyilik bu toprakları terk etmiştir; ölümlerden kaçmanın yolu yoktur. Ölüm her an, her yerde ölüm.” Yaşamın olmadığı yerde, insanlar ancak bedenleriyle var olabilirler. Yaşamı, güzellikleri ve nimetleriyle duyumsayamaz, lezzetlerini tadamazlar. Onlar için doğan güneş evlerini aydınlatmaya yetmez. İşgal edilmiş sokaklarında

dolaşmak, özgürlük hissini yüreklerine dolduramaz. Ansızın patlayabilecek bombaların sağından soldan geçerken ama bunu bilmeden gezindikleri çarşı ve pazarlar onlar için bir kaçış imkânı sunmaz. Afganistan gibi, işgalin hüküm sürdüğü her ülkede ölümler insanı apansız yakalar. Böylesi bir ölüm, yalnızca kadınları ve çocukları değil; tüm insanları, tüm insanlığı kuşatır.

Buna rağmen, Afganistan anlatılarında ölüm, erkeklerin yalnızca özne olarak gösterildiği bir şeymiş gibi lanse edilir. Oysa kötülük herkesi bulur ve vurur. Bu, kötülüğün tabiatıdır. Fakat propaganda kültüründe kötülük, yalnızca kötü gösterilenleri değil; daha çok kötü gösterenleri içine alır. Çünkü onlar kötülüğü bir kişi ya da ülkeden alıp tüm dünyaya yayarlar. Bu, anlatılan ülkenin kusursuz olduğu anlamına gelmez. Küre üstünde her yönetim birçok açıdan tenkit

edilesi uygulamaya sahiptir. Ne var ki sinemasal bakış yalnızca analiz edici veya eleştirici değildir. O, olayları büyütücü ve bükücüdür. Zira gerçek, kamera merceğinden beyaz perdeye yansıyana kadar yönetmenin ideolojik süzgecinden geçer. Sanatçı, daha çok orada bulmak istediğini arar. Bulamasa dahi, onu üreterek var kılar.

KARANLIK YANSIMALAR

Beyaz perde, üzerine film görüntüleri düştüğünde kararmaya başlar. Bazen aydınlatır, bazen aydınlatırken yanlıtır bu görüntüler. İlginç bir şekilde 11 Eylül'ün hemen öncesinde yapılmış *Ayın Ardındaki Güneş: Kandahar* (2001) adlı film Taliban Afganistanı'nı ele alır. İranlı yönetmen Mohsen Makhmalbaf'ın yönettiği film, kaçarken Afganistan'da kalan kız kardeşini bulmak için dönen Nefes'in hikâyesini anlatır. Nefes'in kardeşi ona milenyumun son güneş tutulmasında intihar edeceğini söyler. Çetin ve tehditkâr Afganistan yollarına düşen Nefes, film boyunca Taliban deneyiminin bir tanığı olarak konumlandırılır. Onun görüp yaşadıkları, tüm dünya kamuoyuna gerçeğin çıplak yansıması olarak lanse edilir. Oysa bu çarpık ve karanlık bir çiplaklıktır.

Galası Cannes Film Festivali'nde yapılan *Kandahar*, 11 Eylül olay-

larının ardından sembolik bir önem kazanır. Bu filmi şayet bir Amerikalı çekseydi, Afganistan işgaline giden yolda 11 Eylül'ün bir mazeret ya da bir kurgu olduğu iyice belli olurdu! Bu hâliyle bile film UNESCO'nun verdiği Federico Fellini Ödülü'ne layık görülür! Elbette bu tarz festival ve ödüllerin politik tarafı göz ardı edilmemelidir. Kısmen belgeseli andıran filmin çekimlerinin bir kısmı İran'da, bir kısmı Afganistan'da tamamlanır. Film boyunca anlatılan ve tekrarlanan tek şey, Afganistan halkının sefil ve esir olmasının nedeninin yine Afganistan (Taliban) olduğunu göstermektir. Bu amaçla birer esaret simgesi olarak burkalar ve burkaları içinde çaresiz kadın imgeleri üzerinde durulur.

Bu bakışa göre, kapanmak (tesettür) bir tercih olamaz. Çünkü modern kültürde özgürlüğün ölçüsü teşhirdir. Bu kadınlar, makyaja öykündükleri oranda kadınlardır. Film, bu anlamda tam anlamıyla Batılı gözün talep ve beklentilerine yönelir. Oysa her gösterme eylemi, bir gizleme girişimidir de. Makhmalbaf gibi bölgeye yakın hatta içerden (insider) bir yönetmenin göz ardı ettiği, gizlediği gerçeklik Afganistan'ın gerçek sorunlarıdır. Örneğin filmin hiçbir yerinde bu ülke insanların neden bu kadar yoksul olduklarına dair soru sorulmaz. Ya da Taliban'ı teşkil eden topluluğun gerçekte kim olduğu ve hangi koşulların onları motive ettiğini sorgulanmaz. Yönetmen, yalnızca ilgi çekici sorunlara yönelir. İlgi çekicilik noktasında, İslam coğrafyasında özgür olmayan bir kadın veya eğitim alamayan bir kızın hikâyesinden daha iyisi bulunmaz!

KLİŞECİLİĞİN ÖTEKİ ÖRNEKLERİ

Mohsen Makhmalbaf'ın kız kardeşi olan Samira Makhmalbaf'ın yönettiği *Öğleden Sonra Beşte* (*Panj é asr*, 2003) kısmen iyimser bir yaklaşımla da olsa aynı kadın sorunsalını eşeler. Hikâyeye göre Taliban sonrası dönemde yaşayan Noqreh, dindar -filmin diline göre bağnaz- babasının yönlendirdiği dar dünyayı aşarak ülkeyi yönetmeye azmeder. Bunun için sık sık Kuran kursundan kaçır ve seküler bir eğitim almaya çalışır. Pakistan'ın eski Başbakanı Benazir Butto'dan ilham alır. Sanatçılar, şairler kendisine destek olur. Bağnazlar ise diğer taraftadır; onlar daima ötekidir ve erdemini diğer ucundadır! Babası, filmin sonunda küfrün olmadığını varsaydığı çöle, çölün derinlerine göç etmeye karar verir. Elbette Noqreh de tamamlanmayan hayalleriyle beraber babasına zoraki iştirak eder. Bu durum, Batılı elin müdahalesini haklı gösterecek bir dramdır. Oysa Batı'da da filmi yapılmadığı hâlde, içinde yaşadıkları rekabetçi kapitalist kültür tarafından sömürülerek veya yarış dışına itilerek hayallerinden mahrum kalan nice kız ve erkek vardır. Yarımcılığını M. Polk Gitlin ve Angelina Jolie'nin, yönetmenliğini ise Nora Twomey'in yaptığı *The Breadwinner* (*Pervana*, 2017) adlı animasyon film de yine Taliban'ın "baskıcı" kuralları altında ezilen

11 yaşındaki Parvana adlı kızın mücadele dolu hikâyesini anlatır. Dünya prömiyeri Toronto Film Festivali'nde yapılan film, 90. Akademi Ödülleri'nde en iyi animasyon dalında aday oldu. Babası hapse atılan Parvana, para kazanmak için çalışmak zorunda kalır. Fakat bir kız için Afganistan'da okumak da çalışmak da imkânsızdır. Bunun için -tıpkı *Osama* filmindeki gibisaçlarını kesip erkek gibi giyinerek hayatta kalmaya ve babasını kurtarmaya çalışır.

Siddik Barmaq'ın yönettiği *Osama* (2003) filminde başkarakter *Osama*, Taliban'ın çirkin dünyasında temiz kalmaya çalışan bir kız çocuğu olarak tasvir edilir. Tamamı Afganistan'da çekilen film, birçok uluslararası yapımcı tarafından desteklenir. *Parvana*, 2007 yapımı animasyon filmi *Persepolis*'i andırır. *Persepolis*, Fransız gözünden İran İslam Devrimi sonrasında ülkenin "kapatılmış" dünyasını anlattığını iddia eder. Orada da depresif olaylar ve bizatihi kara çarşafın öcülüğü, 9 yaşındaki Marjane üzerinden aktarılır. Tüm bu filmlerde İslam, daima radikal eylemlerin teorik arka planı gibi gösterilir. Bu arada *Persepolis*, Cannes'da Jüri Özel Ödülü kazanır. Afganistan filmleri içinde benzer klişelere düşse de görece mutedil olan film *Uçurtma Avcısı*'dir. Taliban imgesini diğer filmler gibi işleyen uyarlama filmin (2007) yönetmeni Marc Forster'dır. Film, eninde sonunda Afganistan'a dair umutsuz bir yaklaşım içindedir. Yalnızca kaçınılmaz olan çözüm değil, olması gereken de ülkeden kaçmaktır. Fakat insan hafızasının başkenti olan çocukluğun ülkesi -insan oradan çok uzağa düşse bile- asla unutulamaz.

“
Bugünün Talibanı, mazisinde beliren bu hatalarla yüzleşmek ve ders çıkarmak zorundadır elbette. Ancak bu hesaplaşma, tüm dünya ülkeleri için geçerlidir. Dahası Afganistan'dan öz eleştiri yapmasını -haklı olarak- bekleyip 11 Eylül sonrası bütün bir coğrafyayı kana boyayan Amerika ve bazı müttefiklerine herhangi bir vebal ve mükellefiyet yüklememek tutarlı ve onurlu bir görüş olmayacaktır.

BAZI ŞEYLERİ UNUTMAMAK

Afganistan doğumlu Khaled Hosseini'nin *Uçurtma Avcısı* eserinde dediği gibi “bir insanı öldürdüğünde bir yaşamı çalmış olursun.” Oysa Afganistan'da çalınan şey, yalnızca insan yaşamı değil, bir ülkenin kendisidir. Elbette içinde yaşayan her şeyiyle birlikte: İnsanı, değerleri, tarihi, gelenekleri, kültürü, sanatı... Bu, Batılı işgalciliğin ayırt edici niteliklerinden biridir: Gittiği yerde yalnızca toprakları tüketmekle kalmaz, burayı küresel zihnin haritasında kapkara bir nokta olarak bırakır. Öyle ki ülkenin kendi halkları bile, ülkelerinin düşüşünün müsebbibi olarak gösterilir. Kötülük sanki dışarıdan değil de daima içerden geliyor gibidir. Bir ülkenin kendisi vardır bir de ülkenin insanlar üzerindeki algısı. Bu ikisi daima aynı şeyi ifade etmez. Bazen karşıt bile olabilirler. Elbette Afganistan, kendisi hakkında yapılan tüm karalamalardan bütünüyle alakasız değildir. Burada da vicdanı

zorlayan, ölçülerden taşan cürümler işlenmiştir. Bugünün Talibanı, mazisinde beliren bu hatalarla yüzleşmek ve ders çıkarmak zorundadır elbette. Ancak bu hesaplaşma, tüm dünya ülkeleri için geçerlidir. Dahası Afganistan'dan öz eleştiri yapmasını -haklı olarak- bekleyip 11 Eylül sonrası bütün bir coğrafyayı kana boyayan Amerika ve bazı müttefiklerine herhangi bir vebal ve mükellefiyet yüklememek tutarlı ve onurlu bir görüş olmayacaktır.

Sonuç olarak gerçek şu ki, kan lekesi kolay çıkmamaktadır. 29 Ağustos 2021 tarihinde gerçekleştirilen hava saldırısında -ki buna benzer saldırıların sayısını ancak Allah bilir- öldürülen siviller için özür dilemek de yetmeyecektir. Zaman tahtasının üzerine çakılan her acı, maalesef yeni acılara gerekçe olacaktır. Kendi küllerinden doğan her acı, sonsuz bir kısır döngü içinde yeni yıkımların nedenine dönüşür çünkü. Sinemanın beyaz perdesinde de örtbas edilmeye çalışılan tüm bu trajediler, ancak belli bir süreliğine belli sayıda insanı ikna etmeye yetecektir. Bu yazı da bu minvalde *Uçurtma Avcısı* filminde Sovyet işgalinin ardından Afganistan'dan kaçmaya hazırlanan Emir'in babası ile arkadaşısı Rahim Khan arasında geçen diyalogla bitirilebilir. Nitekim bu diyalog Amerika sonrası bugünkü Afganistan'ın da açık bir özeti gibidir.

Baba: Benim için eve göz kulak olur musun? Ruslar gidince geri geleceğiz.

Rahim Khan: Ya gitmezlerse ne olacak?

Baba: Herkes gider. Bu ülke istilacılara nazik davranmaz! ■

ORTADOğU ANALİZ DERGİSİ ABONELİK FORMU

Adı/Soyadı : .....

T.C. Kimlik No. : .....

Kurum Adı : .....

Adres : .....

İl/İlçe : .....

Telefon : .....

Gsm : .....

E-Posta : .....

Tarihi : .....

Abonelik Tipi : 1 Yıllık Abonelik 165 TL (KDV dâhil)

- Dergimiz ayda bir olmak üzere yılda toplam 12 sayı yayınlanmaktadır.
- Abonelere kurumumuzun analiz, rapor vs. yayınları da dergi ile ücretsiz olarak gönderilecektir.

Hesap Adı : ORTADOğU ARAşTIRMALARI DERNEğİ İKTİSADİ İşLETMESİ
řubesi : Ziraat Bankası Mustafa Kemal
TL Hesabı : IBAN TR 0500 0100 2486 8886 2022 5001

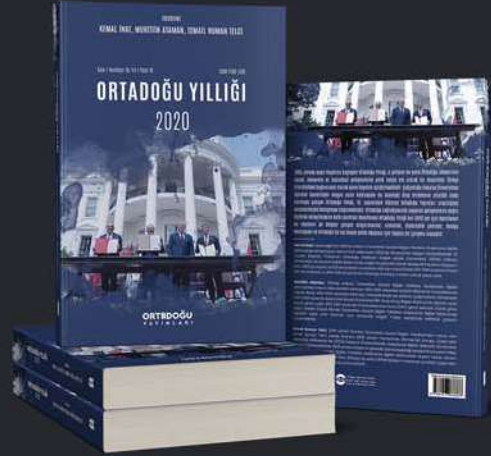
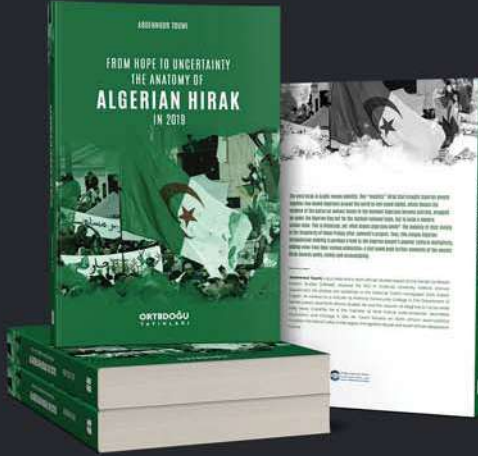
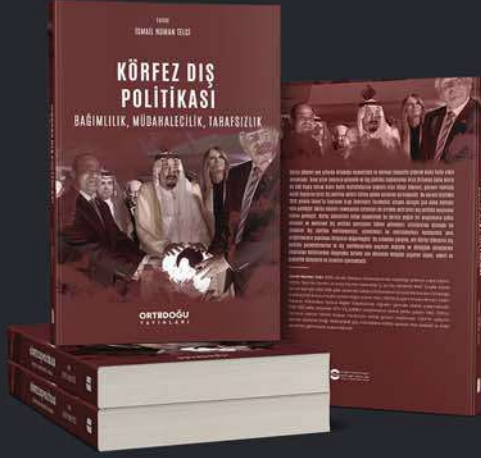
Yukarıda bilgileri verilen hesaba abonelik ücretini yatırdıktan sonra formu eksiksiz doldurarak dekont ile birlikte abonelik@orsam.org.tr adresine e-posta gönderiniz.
Banka açıklama kısmına (ad-soyad) eklemeyi unutmayınız.

Mustafa Kemal Mah. 2128. Sk. No: 3 Çankaya / Ankara

ORTADOĞU YAYINLARI

www.ortadoguyayinlari.com

MENAFFAIRS

ORTADOĞU, KUZEY AFRİKA & KÜRESEL ANALİZLER

Haberler | Görüş | Röportaj | Odak

menaaffairs.com